

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

MUHAMMED HATEMİ DÖNEMİNDE (1997-2005) İRAN'DA YAYINLANAN

TÜRKÇE ÖĞRENCİ DERGİLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

YÜKSEKLİSANS TEZİ

RAMEZAN KARİMZADEHASL SAHEBDİVANİ

ANKARA 2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

MUHAMMED HATEMİ DÖNEMİNDE (1997-2005) İRAN'DA YAYINLANAN

TÜRKÇE ÖĞRENCİ DERGİLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

YÜKSEKLİSANS TEZİ

RAMEZAN KARİMZADEHASL SAHEBDİVANİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. DR. ABDULREZAK ALTUN

ANKARA 2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

MUHAMMED HATEMİ DÖNEMİNDE (1997-2005) İRAN'DA YAYINLANAN

TÜRKÇE ÖĞRENCİ DERGİLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

YÜKSEKLİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

Prof. DR. ABDULREZAK ALTUN

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

1. Prof. Dr. Abdulrezak Altun

2. Prof. Dr. Çiler Dursun

3. Doç. Dr. Erol İlhan

Tez savunması tarihi

28.7.2023

T.C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Abdülrezak Altun danışmanlığında hazırladığım “MUHAMMED HATEMİ DÖNEMİNDE (1997-2005) İRAN’DA YAYINLANAN TÜRKÇE ÖĞRENCİ DERGİLERİNİN İÇERİK ANALİZİ” (Ankara.2023) adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

9.8.2023

RAMEZAN KARİMZADEHASL SAHEBDİVANI

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. : Muhammed Hatemi Döneminde Yayınlanan Türkçe- Farsça Dergiler ve Alınan Örneklerin İsimleri	21
Tablo 2. : Araştırmanın Evreni ve Alınan Örneği	22
Tablo 3. : Örnek Alınan Dergilerin İsimleri, Yayınlandığı Üniversite, Tarih Ve Şehirlere Göre Dağılımı	23
Tablo 4. : Azerbaycan Milli Hükümeti Döneminde Yayınlanan Türkçe Veya Türkçe- Farsça Gazeteler	64
Tablo 5. : İnkılap Yıllarında Çıkan Türkçe- Farsça Gazetelerin Toplam Çıktığı Sayıları ve Yıllara- Şehirlere Göre Dağılımı	67
Tablo 6. : Sınır Tanımayan Gazeteciler Raporuna Göre 2002- 2020 Yıllarında Basın Özgürlüğü Konusunda 180 Ülkenin Arasında İran'ın Yeri	75
Tablo 7. : Azeri Diline Dair Yazılar	101
Tablo 8. : Dergilerde Türkiye İle İlgili Yazılar	115
Tablo 9. : Dergilerde Bulunan İngilizce Yazılar	122
Tablo 10. : Ekonomi, Federalizm Ve Kadın Meseleleri Konusunda Bulunan Yazılar ...	126
Tablo 11. : Din Konusunda Bulunan Milli Yazılar	127

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik.1. Milli İçerikli Yazıların Oranı	91
Grafik.2. Milli İçerikli Yazıların Alt kategorilerinin Dağılım Oranı	92
Grafik.3. Türk Dili, Anadili ve Kimlik Konuların Dağılımı	98
Grafik.4. Türkçe, Azerbaycan Dili ve Azeri'nin Dağılımı	100
Grafik.5. Milli Şahsiyetlerin Dağılımı	103
Grafik.6. Türk Dünyası Konularının Dağılımı	113
Grafik.7. Yazıların Dil Bakımından Dağılımı	122
Grafik.8. Şehirlere Göre Yazıların Dil Dağılımı	124

İÇİNDEKİLER TABLOSU

TABLOLAR LİSTESİ	5
GRAFİKLER LİSTESİ	6
GİRİŞ.....	11
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	14
ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	15
ARAŞTIRMANIN AMACI	15
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	16
TANIMLAR.....	17
YÖNTEM	19
EVREN- ÖRNEKLEM VE VERİLERİN TOPLANMASI.....	20
VERİLERİN TOPLANMASI	24
1. BÖLÜM:.....	27
İRAN'DA TÜRKLERİN VARLIĞI VE TÜRKÇENİN KULLANIMINA İLİŞKİN GENEL BİR BAKIŞ.....	27
1.1. Eski Dönemde Türk İzleri	27
1.1.1. Yakın Dönem	28
1.1.2 İran İslam Devrimi (1979)	32
1.1.3. Muhammed Hatemi Dönemi (1997-2005)	36
1.2. İran'da Dil Politikaları ve Türkçeye Dair Problemler	43
1.2.1. Pehlevî Döneminde Dil Politikaları.....	44

1.2.2. Azeri Teorisi.....	46
1.2.3. Azerbaycan Milli Hükümetinin Dil Politikaları	50
1.2.4. İran İslam Cumhuriyeti'nde Dil Politikaları	52
1.3. İmla, Ortografi ve Alfabe Sorunu	54
II. BÖLÜM:.....	57
DİLİN ETKİN KULLANIM ALANI OLARAK İRAN'DA TÜRKÇE BASIN	
FAALİYETLERİNİN TARİHİ.....	57
2.1. Güney Azerbaycan'da Basın Yayın Faaliyetleri (Başlangıçtan Azerbaycan Milli hükümeti Dönemine Kadar).....	57
2.2. Azerbaycan Milli Hükümet Döneminde Güney Azerbaycan Basını	64
2.3. İran İslam Devriminden Sonra Güney Azerbaycan Basını	66
III. BÖLÜM:	69
MUHAMMED HATEMİ DÖNEMİNDE İRAN'DA MEDYANIN GENEL	
GÖRÜNÜMÜ VE BASIN- YAYIN FAALİYETLERİ	69
3.1. İran İslam Cumhuriyetinde Medya ve Basının Genel Görünümü.....	69
3.1.1. İran'da Basın Hukuku	69
3.1.2. Muhafazakâr Basın / Medya	70
3.1.3. Hükümete Bağlı Medya ve Basın	71
3.1.4. Reformcu Medya ve Basın	71
3.1.5. Fars Dışı Medya ve Basın (Alternatif Medya)	72
3.1.6. Sosyal Medya	73
3.2. Muhammed Hatemi Döneminde Medya ve Basın Faaliyetleri.....	74
3.2.1. Hatemi Dönemindeki Gelişmelere Muhafazakârların Tepkisi	79

3.2.3. Muhammed Hatemi Döneminde Türkçe Öğrenci Dergileri	84
IX. BÖLÜM:	90
MUHAMMED HATEMİ DÖNEMİNDE (1997-2005) İRAN'DA YAYINLANAN TÜRKÇE ÖĞRENCİ DERGİLERİNİN İÇERİK ANALİZİ.....	90
4.1. Milli İçerikli Yazılar.....	90
4.1.2. Milli İçerikli Yazıların Dağılımı.....	91
4.1.3. Milli Mücadele Kategorisi	93
4.1.4. Dil ve Kimlik Kategorisi	98
4.1.5. İran Türklerinin Dili ve Kimliği Tartışmaları.....	99
4.1.6. Milli Şahsiyet ve Kahramanlar Kategorisi.....	101
4.1.6.1. Milli Kahramanlar Üzerine	104
4.1.7. Edebiyat ve Folklor Kategorisi.....	111
4.1.8. Türk Dünyasına İlişkin Konular.....	113
4.1.9. Milli Kültür	116
4.1.10. Milli Tarih	117
4.2. Milli içerikte olmayan yazılara ilişkin	120
4.3. Dergilerde Dil Tercihi	121
4.3.1. Şehirlere Göre Yazıların Dil Dağılımı	124
4.4. Diğer Yazılar Kategorisi (Kadın, Ekonomi, Çevre, Federalizm, Milli Haberler)	125
4.4.1. Azerbaycan Milli Hareketi ve Din Konusu	127
4.5. Muhammed Hatemi Dönemi Dergilerinde Günümüzün İzleri	128
SONUÇ	130

KAYNAKÇA.....	134
İNTERNET KAYNAKLARI:	137
ÖZET	139
ABSTRACT	141
EKLER	143

GİRİŞ

Türkler İran coğrafyasındaki medeniyetlerin birçoğunun kurucusu ve diğerlerinin de önemli bir parçası olmuşlar. Bu medeniyetler, eski dönemlerde itibaren başta Türkler ve Farslar olarak birçok milletler tarafından geliştirilmiş ve yönetilmiştir. Fakat hem İran hem de batı tarihçileri ve oryantalistler Ahamenişler ve Persleri bu coğrafyanın asıl sahibi olarak belirtmektedir. Böylece yalnız milattan önceki Ahamenişler (MÖ 550-MÖ 330) ve 1925’de bin yıllık Türk hanedanlıklarına son veren Pehlevî sülalesi bu coğrafyanın sahipleri olarak kabul edilmektedir. İran eski tarihine böyle bir yaklaşım, aslında Pehlevî döneminde (1925-1979) başta Türkler olmak üzere Fars dışı etniklere yapılan asimilasyon politikalarının bir sonucudur.

Oysa İran tarihine bakıldığında bu coğrafyada birçok milletler ve medeniyetler bazen çatışmada bulunurken bazen de bir araya gelerek daha kapsamlı, karma ve zengin medeniyetler yaranmıştır. Gazneliler (963-1186), Harzemşahlar (1077-1231), Timurlular (1370-1507), Büyük Selçuklar (960-1308), Safeviler (1501-1736), Afşarlar (1736-1796) ve Kaçar Hanedanlığı (1779-1925) gibi İran’da bin yıllık Türk devletleri döneminde İbn-i Sina’dan Farabi’ye, Mevlana’dan Nesimi’ye önemli filozof ve şairler ortaya çıkmıştır. Bu dönemlerde Türkler birçok eserlerini Farsça ve Arapça yazmışlar ve Türk hükümetler Farsça ve diğer dillerin- kültürlerin gelişmesine öncüllük etmişlerdir. Fakat Pehleviler işbaşına gelince Türklere karşı sistematik asimilasyon siyasetleri yürütmeye başlamış ve Farsçayı ülkenin tek resmi dili ilan ederek Türkçeyi yasaklamıştır.

Pehlevî döneminde bulunan ırkçı siyaset ve baskılardan kurtarma umuduyla 1979 Devriminin gerçekleşmesinde belirleyici rol oynayan Güney Azerbaycan Türkleri, İran İslam Cumhuriyetinden beklentilerini alamayınca tekrar milli mücadele fikrine döndüler. Sovyetlerin çöküşü ve 1991’da Azerbaycan cumhuriyetinin kuruluşu bu mücadeleye esin kaynağı oldu.

Mayıs 1997’de yapılan seçimlerde oyların % 69’unu alarak cumhurbaşkanı seçilen Muhammed Hatemi, seçim sırasında birçok önemli vaatler vermiştir. Hukukun üstünlüğü, yapısal reform, özgürlük, demokrasi, çoğulculuk, modernite, eşitlik, sivil toplum, insan hakları, siyasal katılım ve yurttaşlık hakkını sağlayıp pekiştirmek Hatemi’nin verdiği en önemli vadeler oldu. İktidar ve toplumun muhafazakâr tabanının baskılarına rağmen verdiği vadeleri sağlamaya özen gösteren Muhammed Hatemi, 2001 yılında toplam oyların yüzde 80’ni kazanarak ikinci kez cumhurbaşkanı seçildi.

Muhammed Hatemi döneminde sağlanan nispi özgürlük basın alanına da yansdı. Hatta kimilerine göre Hatemi’nin en önemli başarısı basın alanında oldu ve İran basın tarihinde bahar dönemi olarak tarihe geçti. Toplam 2238 gazete ve dergilerin yayınlanmasının sağlandığı bahar döneminin Fars dışı basınlara da yansıması oldu. Sekiz yıllık Hatemi döneminde yayınlanan Türkçe- Farsça dergi ve gazetelerin sayısı, 140 yıllık güney Azerbaycan basın tarihinde yayınlanan Türkçe- Farsça gazete ve derginin toplamının iki katı kadardır. Bu dönemde Türkçe dergiler, genellikle Türk öğrenci ve akademisyenler tarafından farklı üniversitelerde yayınlanmışlardır.

Muhammed Hatemi yalnız ülke içinde değil uluslararası da açılım girişiminde bulundu. İran İslam Cumhuriyetine uluslararası meşrutiye kazanmak için çok çaba sarf etti. Bunlardan en önemlisi Muhammed Hatemi’nin önerisiyle 2001 yılının BM tarafından “*Medeniyetler Diyalogu Yılı*” olarak adlandırılması oldu. Medeniyetler diyalogu Muhammed Hatemi tarafından, Samuel Huntington’un Medeniyetler Çatışması tezine cevap olarak verilmiştir.

Muhammed Hatemi dünyayı hükümet ve medeniyetlerini diyaloga davet etse de ne yazık ki kendisi İran’da bulunan farklı millet, kültür ve medeniyetlerle asla diyaloga geçmedi. Seçim sürecinde daha özgürlükçü bir toplum vaat etse de Hatemi, başta Türkler olarak Fars olmayan medeniyetlerin Pehlevî döneminden itibaren sistematik biçimde yok

edilmesine ve onlara karşı yürütülen asimilasyon siyasetlere kayıtsız kalmakla yetinmeyip benzer çalışmalarda bulundu.

Etniklerle ilişkili politikalarına karşı bulunan eleştirilere rağmen Muhammed Hatemi'nin sağladığı görece özgürlük başta Türkler olarak Fars dışı milletlere de önemli ölçüde faydalı oldu. Özellikle basın alanındaki gelişmelere önemli katkısı oldu ve çok sayıda gazete ve derginin yayınlanmaya başladığı bir dönem olarak kayıtlara geçti. Bu dönemde üniversitelerde öğrenciler tarafından yayınlanan dergilerde de büyük bir artış oldu. Bunlar arasında Türk kökenli öğrenciler tarafından yayınlanan Türkçe- Farsça dergilerin artışı ve onların üniversiteyle sınırlı kalmayıp halk arasında yoğun ilgi çekmesi dikkat çekicidir.

ARAŞTIRMANIN KONUSU

İran’da yayınlanma fırsatı bulan Türkçe dergilerde İran Türkleri ve Türkoloji’ye dair çok geniş yelpazede ve farklı konularda yazılar bulunmaktadır. İran Türkleri ve milli mücadelesine dair Türkiye ve Türkoloji literatüründe büyük boşluk vardır. Muhammed Hatemi döneminde yayınlanan 123 Türkçe- Farsça öğrenci dergisi İran Türklerine dair birçok konularda zengin bilgi ve birikim kaynağıdır. Bu tez çalışmamızın genel konusunu, araştırmanın kapsadığı dergilerde bulunan milli içerikli yazılardan oluşturmaktadır.

Dergilerde bulunan yazıların dil bakımından dağılımı, Dil ve Kimlik, Türk Dünyası, Millî Mücadele, Milli Kültür, Edebiyat ve Folklor, Milli Şahsiyet ve Kahramanlar, Milli Tarih ve Diğer (Kadın, Din, Çevre vs.) meseleler ise bu tezin alt konularını oluşturmaktadır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Bu araştırma öncelikle Muhammed Hatemi’nin birinci ve ikinci cumhurbaşkanlığı dönemiyle sınırlanmıştır. Bunun asıl nedeni Muhammed Hatemi döneminde (1997-2005) İran basın tarihinde benzeri görünmemiş bir patlama yaşanması ve basın alanına nispi özgürlüğün gelmesi sonucunda yüzlerce yeni gazete ve dergi yayınlanmasıdır. Özellikle M. Hatemi’nin birinci döneminde gazetelerin günlük baskı sayısı (tiraj) 3.5 milyona çıkmıştır. Toplam 2238 gazete ve dergilerin yayınlandığı bu döneminin fars dışı basınlara yansımaları olmuştur. Bu çalışmada üniversitelerde yayınlanan Türkçe- Farsça öğrenci dergileri incelenmiştir.

Çalışmanın öğrenci dergileriyle sınırlanmasının asıl nedeniyse o dönemde üniversite dışında çok az dergi ve gazetenin yayınlanması ve öğrenci dergilerin üniversiteyle sınırlı kalmayıp halk arasına yol açmasıdır. Böylece bu çalışma 1997-2005 yılları arasında farklı üniversitelerde yayınlanan toplam 123 Türkçe- Farsça öğrenci dergileriyle sınırlıdır.

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Yüz yılı aşkın bir süredir Türkçe basın ve yayın faaliyetlerinin bazı dönemlerde tamamen ve bazı dönemlerde kısmen yasak olduğu için bu alanla ilgili çalışmalar da kolay olmamıştır. Muhammed Hatemi döneminde basın ve yayın alanına esen özgürlük rüzgârı sonucunda ülkede 2238 yeni gazete ve dergi yayınlanma fırsatı bulmuştur (Abbas, 2019). Bu dergilerden 123'ü Türkçe-Farsça öğrenci dergilerinden oluşmaktadır (Raşedi, 2006: 7). Ama ne yazık ki kısa bir süreden sonra tekrar dergi ve gazeteler topluca kapatıldı. Yayınlanmaya devam etmeyi başaran dergilerin çoğu da Mahmut Ahmadinejad yönetiminde (2005-2013) durdurulmuştur.

İran'da Türkçe dergiler, genellikle ülke bütünlüğü ve milli güvenliği tehlike altına salma gerekçesiyle kapatılmıştır. Böyle siyasi ve güvenlik sorunu olarak görünen Türkçe dergilerin bazıları ellerde ve evlerde saklanması da tehlikeli olmuştur. Bu nedenle Türkçe dergilerinin birçoğu arşivlenmeden kaybolmuş ve kalan dergileri de birer birer bulup toplamanın ne kadar zor olduğu kolay anlaşılır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı, kapsadığı dergilerde yer alan yazıları milli söylemler ve kavramlar çerçevesinde değerlendirmektir. İran Türkleri, milli mücadeleleri ve basın-yayın faaliyetlerine dair hem İran'da hem de Türkoloji alanında büyük boşluk vardır. Bu araştırma basın alanında patlama dönemi olarak bilinen Muhammed Hatemi döneminde yayınlanan Türkçe dergileri inceleyerek bu boşlukları doldurmaya katkıda bulunmayı ve bu alanla ilgili gelecekte daha fazla çalışmalara ipucu verip ışık tutmaktır. Araştırmanın soruları ise şöyle belirlenmiştir:

- 1- Milli konuların dağılım oranı (milli mücadele, milli kültür, milli edebiyat, Türk dünyası, milli tarih vs.) ve nedenleri?
- 2- Ele alınan dergilerin odak noktası hangi konu ve temalar olmuştur?
- 3- Dergilerin yazıları daha çok Farsça mı yoksa Türkçe mi yazılmış?

- 4- Dergilerde Türk dünyası, Türkiye ve Azerbaycan dair bulunan yazılar daha çok hangi konularda olmuş?
- 5- Milli kahraman ve şahsiyetlerden hangileri ve neden sıklıkla ele alınmış?
- 6- Yazıların konu, dil ve yayımlandıkları şehir ve üniversitelere göre dağılımında anlamlı fark var mıdır?

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İran’da alternatif ve sosyal medyanın bulunmadığı yıllarda (1997-2005) yayınlanan Türkçe öğrenci dergileri İran Türklerinin milli kimliğine dönüşünün tekçe kaynağı olmuştur. Bu dönemde yayınlanan Türkçe dergiler, o zamanda yeni canlanan Azerbaycan Milli Hareketinin söylemlerini kamuoyuna aktarıp bu hareketin toplumsal tabanını oluşturmakla yetinmeyip, milli hareketin şekillenmesinde de önemli rol oynamışlar.

Türk öğrenciler Settar Han anma töreni ve yıllık Babek kalesi kurultayları başta olarak milli mücadelenin önünde olmuşlardır. Bu dergileri çıkaran öğrencilerin çoğu bugün Güney Azerbaycan Milli hareketinin önemli isimlerindenler. Başka ifadeyle bu dergilerde bugün Güney Azerbaycan’ın önemli siyasetçi, yazar, şair, araştırmacı ve bilim adamlarının yazıları bulunmaktadır. Ayrıca yıllık Babek Kalesi Kurultayı, 2006’da “İran” gazetesinin karikatür krizinde on binlerce kişinin ayaklanmıştı. Hem o olaylar hem de Troktur futbol takımı maçlarında “Türk dilinde medrese (okul)- olmalıdır herkese”, “Anadilde medrese- olmalıdır herkese”, “Azerbaycan var olsun, istemeyen kör olsun” ve diğer sloganların yüz bin Türk taraftarlar tarafından atılması bu 123 derginin toplumsal etkisinin uzantısı olduğu düşünülmektedir.

Bu tez, devrimden sonraki Azerbaycan Milli Hareketi’ni biçimlendirme niteliğinde; 140 yıllık güney Azerbaycan basın tarihinde yayınlanan Türkçe dergilerin toplamından daha fazla sayıda ve yukarıda anlatıldığı kadar etkili olan Türkçe dergiler üzerine yapılmış ilk akademik çalışma olma itibariyle büyük öneme sahiptir.

TANIMLAR

Azerbaycan Milli Hareketi / Milli Mücadele:

Rıza Han döneminden (1925-1941) itibaren İran’da Türk dili, Türklük ve Türklere karşı yürütülen sistematik politikalara tepki olarak Türklük, Türk dili-varlığını korumaya yönelik toplumsal, kültürel ve siyasi faaliyetleri kapsamaktadır. Bu tanıtımla ilgili bulunan farklı görüşlerden dolayı bu kavramın Güney Azerbaycan Milli Hareketi, Milli Hareket, Millî Mücadele, Azerbaycan Milli Uyanış Harekâtı, Azerbaycan Milli Direniş Hareketi, Milli Terpeniş (Hareket), Türk Harekâtı vs. gibi farklı ifade biçimleri bulunmaktadır.

Güney Azerbaycan: Coğrafi ve tarihi olarak İran’ın kuzeybatısında yaklaşık 123.000 kilometre karelik Doğu Azerbaycan, Batı Azerbaycan, Erdebil ve Zencan vilayetlerini kapsayan ve Azerbaycan Türklerinin ezici ağırlıkta olduğu bölge (Kimilerine göre Hamedan ve Kazvin vilayetleri de Güney Azerbaycan kapsamına dâhildir).

BM: Birleşmiş milletler teşkilatı.

TDK: Türk Dil Kurumu.

AMH: Azerbaycan Milli Hükümeti, 1945-1946 yılında Seyyit Cafer Pişeveri’nin liderliğinde Tebriz merkezli kurulan milli hükümetidir.

Asimilasyon: Çoğunluk veya erk sahibinin baskısıyla, farklılık gösteren grupların, kültür birikimleri ve kimliklerinin baskın yapı içinde eriyerek yok olması şeklinde tanımlanmaktadır.

Milliyetçilik: Belirli bir milletin çıkarlarını merkeze alarak, özellikle egemenliği ve özyönetimini kazanmayı, daha sonra bunu ilelebet sürdürmeyi amaçlayan ideolojik fikir hareketi.

Faşizm: Otoriter devlet üzerine kurulu radikal bir aşırı milliyetçi politik ideolojidir.

Türkçe: Ural–Altay dil ailesinden, Asya’da ve Doğu Avrupa’da konuşulan Türk dil ve lehçelerinin genel adıdır. Fakat Bu çalışmada “*Türkçe*”, “*Azerbaycan Türkçesi*” olarak kullanılmıştır.

Türkçülük: Tüm Türk halklarının kültürel ve politik birliğini ve yükselmesini amaçlayan bir ideolojidir.

Milli varlık: Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik, bilimsel değerler ile yer altı ve yer üstü zenginliklerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünüdür.

Kültür: Toplumların kendilerine özgü olan ve gelecek nesillere aktardıkları somut ve soyut birikimler.

Kültürel yozlaşma: Kültürel değerlerin (dil, din, gelenek- görenek, örf, adet vs.) etki alanının küçümseyerek yozlaşmaya uğraması demektir.

Kültürel soykırım, Bir milletin kültürel değerlerinin hepsini kapsamlı biçimde unutma veya yok etme amaçlı yapılan sistematik çalışmalarına verilen sıfattır.

Kültür emperyalizmi, Bir ülkenin kendi kültürel değerleri ve ideolojisini başka bir ülkenin halkına benimsetmesidir.

Kimlik: Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirtiler, nitelikler ve özelliklerle bireyin belirli bir kimse olmasını sağlayan özellikliktir.

Babek Hürrem'i: Abbâsîler Hâlifeliği'ne karşı, Azerbaycan topraklarını kurtarmak için 22 yıl (816-838) mücadele edilen Azerbaycan'ın milli kahramanıdır.

Şovenizm: Kendi ulusunu öne çıkararak değişik ırk ve ulusların arasında düşmanlık yaratan aşırı milliyetçiliktir.

Ana dili: Bir kişinin doğumundan itibaren en çok maruz kaldığı ilk dil ve kişinin sosyolojik kimliğinin oluşmasında temel rolü oynayan faktör.

Millet: Çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır.

Milli kültür: Bir topluma veya halk topluluğuna özgü eserlerinin bütünü olarak tanımlanmaktadır.

Milli kimlik: Bir milletin kendine özgü düşünüş ve yaşayış biçimi; dil, töre ve gelenekleri; toplumsal değer yargıları ve kuralları ile oluşan özelliklerin bütünü şeklinde tanımlanmaktadır.

Sürelî Yayın: Belirli aralıklarla yapılan, çıkan, tamamlanma sorunu bulunmayan ve her sayısı birden çok yazarın yazılarından oluşan bir yayım türü olarak tanımlanmıştır.

Öğrenci Dergisi: Siyaset, edebiyat, teknik, ekonomi vb. konuları inceleyen ve belirli aralıklarla üniversitelerde öğrencilerin öncüllüğünde çıkan süreli yayım, mecmuası.

YÖNTEM

Bu çalışma nicel ve nitel içerik analizi yöntemiyle yapılmıştır. İçerik analizi, yazıların örtük ve açık temaları, belirli konu ve kavramların dağılımını tespit ederek onların sıklığı üzerine analiz yapmaktır. İçerik çözümlemenin niceliksel bölümü sözcükler, cümleler, resimler, belirli kavramlar- ifadeler vb. gibi sayılabilir unsurların üzerinde kullanılır. Sayılabilir unsurlara dair veriler ve sıklık oranı elde edildikten sonra bunlar sınıflandırılır. Sınıflandırma (catagorisation) sırasında verilerin hangi sınıf veya kategorilere gireceği araştırmacının amacına göre belirlenmektedir.

Karma yöntemin kullanıldığı içerik analizinde nicel bölümün üzerine nitel içerik analiz ve yorumlamalar yapılır. Sayısal olmayan veriler veya sayılabilir unsurlardan oluşan kategorilerin analizi için kullanılan nitel analiz, araştırmanın kapsadığı metinlerin konu ve temalarını yorumlamak ve anlamlandırmak için kullanılır.

Farklı disiplinlere ait ayrı ayrı içerik analizi tanımları bulunsa da, bunların ortak paydası içerik analizinin sistematik ve tarafsız olması gerektiğidir. Ayrıca araştırmanın “*Bilimsel*” olabilmesi için elde edilen bulguların ve yapılan çıkarımların genellenebilir olması gereklidir. İşte burada işin içine sistematik ve tarafsız bilgi ve genelleme

girdiğinde iki önemli noktayla karşılaşırız. birinci içerik analizi niceleyici (kantitatif) olmalı mı? İkincisi ise analiz görünen ve açık içerikle sınırlı kalmalı mı yoksa sözün atındaki gizli ve örtük anlamlar da incelenmeli midir? (Koçak & Arun, 2006).

Analizin yalnız görünen ve açık içerikle sınırlı kalması ya da metnin atındaki gizli ve örtük anlamların da değerlendirilmesi araştırma kapsamında ele alınan örneklem miktarıyla belirleniyor. Az ve belirli örneklem üzerinde örtük ve gizli analiz yapmak daha anlamlı olur. Bu çalışmada çok miktarda dergi ve yazıların ele alındığı için açık ve görünen içerik analizi uygulanacaktır.

EVREN- ÖRNEKLEM VE VERİLERİN TOPLANMASI

Bu çalışmanın kapsadığı dönemde yayınlanan Türkçe – Farsça öğrenci dergileri birçok nedenlerden dolayı düzenli arşivlenmemiştir. Ayrıca Türkçe dergiler ötekileştirildiği için ilgili kurumlar tarafından da dikkate alınmayıp belirli sistemlerde kayıt edilmemiştir. Örneğin İran Bilim Bakanlığı’nın “*kapsamlı öğrenci yayınları sistemi*” üzerinden tarama yapıldığında, birkaç istisna hariç Türkçe öğrenci dergilerle ilgili materyaller bulunmamaktadır.

Haziran 2001’de Azerbaycan öğrenci dergileri ve Azerbaycan basın ve yayın tarihinde önemli bir olay gerçekleşmiştir. Tahran’ın Amir Kabir Üniversitesi’nde Türk öğrenciler tarafından “*Türkçe öğrenci yayınları festivali*” düzenlenmiştir. Bu festivale 31 Azerbaycan öğrenci yayını katılmıştır. 2004 yılında düzenlenen ikinci “*Türkçe öğrenci yayınları festivaline*” katılan dergilerin sayısı 55’in üzerine çıktı (Dağıstanlı, 2007: 46-47). Bu festival ve katılan dergiler hakkında birkaç makale ve ilgili kişilerle birkaç röportaj bulunmaktadır. Onlar bu çalışmanın birincil kaynaklarını oluşturmuşlar.

Araştırmanın kapsadığı zaman diliminde yayınlanan 123 derginin evreni, yayınlandığı şehirler ve üniversitelere göre dağılımı ve alınan örneklemeler şu şekildedir:

Tablo 1. : Şehirlere göre Muhammed Hatemi Döneminde Yayınlanan Türkçe- Farsça Öğrenci Dergiler ve Alınan Örneklemelerin İsimleri

Şehir	Hatemi döneminde yayınlanan dergiler	Örneklem alınan dergiler
TAHRAN	Çiçek, Öğrenci, Çağır, ərđəm, Düzgün Xəbər, Işıq, El Səsi, Birlik, Günəş, Yol, Gələcək, Saray, Haray, Yağış, Öğrenci Baxışı, Azərbaycan, Yurd, Yaşmaq, Şəhriyar, Heydərbaba, Ulus, Araz, Cırtan, Dalğa, Gənc, Eqtesadeh Azərbaycan, Sav, Yarpaq ve Sobheh Səhra, toplam 29 dergi.	Araz, Birlik, Çağır, El Səsi, Erdem, Işıq, İnam, Öğrenci, Öğrenci Bakışı, Ses, yol, Yaşmaq Toplam 12 dergi
TEBRİZ	Bayquş, Səhər, Araz, Yarpaq, Günəş, Barış, Yurd, Elçi, Xan nənə, El səsi, Dəniz, Toplum, Oğuz, Çalğı, Noaveran, Ayna, Xəzər, Arta, özlük, Şəhriyar, Azər, Səhənd, Axtarış, Azərbaycan günəşi, Arman ve Səttərhan, toplam 26 dergi.	Alaçık, Araz, Azer, Barış, Camee, Çenli tel, Elçi, Güneş, Seher, Özlük, Azərbaycan günəşi Toplam 11 dergi
URMUYE	Baxış, Ulduz, Bulut, Günəş, Oyanış, Tansu, Varlıq, Ölkə, Yolbir ve Ulus Toplam 10 dergi.	Bakış, Bulut, Haray, Keşaverzane cəvan, Tansu, Uyanış, Ülke, Yeşil, Yıldız Toplam 9 dergi
ARDABİL	Sayan, Savalan, Səhər, Göy, Yurd, Dan Ulduzu, Sabah ve Şəhriyar adıla toplam 8 dergi.	Göy, Sabah, Savalan, Sayan Toplam 4 dergi
Meşginşehr (Xiyov)	Ay para, Dan yeli, Savalan Toplam 3 dergi	Ay para, Dan yeli, Savalan Toplam 3 dergi
ZENCAN	Səs, Şəhriyar, Araz səsi, Yaşar, Qızıl üzən, Azad Zəncan ve Zəncan sözleri adıla toplam 7 dergi.	Peyke Azer, Qızıl üzən ve Yaşar
İSFAHAN	Dan ulduzu, Səhənd, Şəhriyar ve Mazun adıla toplam 4 dergi	Dan yıldızı ve Mazun
HOY	Kuye Şəhriyar, Yaşıl yol ve Topraq adıla toplam 3 dergi.	Yeşil yol
HAMADAN	Ildırım, Birlik yolu ve Bulud adıla toplam 3 dergi	
Meşhed		Alem koşar
Sulduz (Nakdeh)	Batı Azərbaycan, Çenlibel	Çenlibel
Senendec		Kimlik
Ahwaz		Uyan
Kerec	Yaşayış, yarpak	
Binab		Aydın Elçi
Buşehr		Ayaydun
Germi	Tanış, kartal	Kartal
Gilan		Kopuz
Ebher	Ayna, savalan	
Kazvin	Araz, yenibakış	
Kazerun		Ağır El
Merand	Nesim, çalış	Nesim

Tablo 2. : Araştırmanın Evreni ve Alınan Örneklemi

Şehir	Muhammed döneminde dergi sayısı	Hatemi yayınlanan	Örneklem Alınan Dergi Sayısı	İncelenen Nüsha Sayısı
Toplam	123		55	94
Tahran	29		12	23
Tebriz	26		11	21
Urmiye	10		9	14
Erdebil	8		4	9
Meshgin Shahr	3		3	5
Zencan	7		3	4
Sulduz (Nakdeh)	2		1	3
Kerec	2			
Kazvin	2			
Ahwaz	-		1	3
Marand	2		1	3
İsfahan	4		2	3
Hoy	3		1	2
Senendec	-		1	3
Buşehr	-		1	2
Kazerun	-		1	2
Meşhed	-		1	1
Ebher	2			
Binab	-		1	1
Germi	2		1	1
Gilan	-		1	1
Hamadan	3		-	-
Diğer şehirler	65		-	-

Tablo 3. : Örneklem Alman Dergilerin İsimleri, Yayınlandığı Üniversite, Tarih ve Şehir

Derginin adı	Üniversite	Sayı	Yıl	Şehir
Ağır El	Kazerun Azad Üniversitesi	1, 2	2004	Kazerun
Alaçık	Tebriz Üniversitesi	1	2003	Tebriz
Alem koşar	Meşhed Firdevsi Üniversitesi	1	2001	Meşhed
Araz	Tahran Shahid Rajaei Üniversitesi	5		Tahran
Araz	Tebriz Üniversitesi	6-5	2004	Tebriz
Ay para	Payam Noor Mashginshahr	1	2004	Meşginşehr (Xiyov)
Ayaydun	Halice Fars Üniversitesi	2, 3	2005	Buşehr
Aydın Elçi	Binab Azad Üniversitesi	8	2005	Binab
Azer	Tebriz Azad Üniversitesi	13	2003	Tebriz
Azerbaycan Güneşi	Tebriz üniversitesi	3, 4, 5	2003	Tebriz
Bakış	Urmiye Üniversitesi	10- 11	2001, 2002	Urmiye
Barış	Tebriz Tıp Bilimleri Üniversitesi Dergisi	3	2001	Tebriz
Birlik	Allameh Tabatabaei Üniversitesi	3	2001	Tahran
Bulut	Urmiye Üniversitesi	1	1999	Urmiye
Camee	Tebriz Azad Üniversitesi	2	2004	Tebriz
Çağrı	Nesireddin Tusi Sanayi Üniversitesi	9-7	1999	Tahran
Çenlibel	Payam Noor Nakdeh Üniversitesi	3	2004	Nakdeh
Çenli tel	Tebriz Üniversitesi	2		Tebriz
Dan yeli	Meşginşehr (Xiyov) Payame Noor Üniversitesi	1-2	2002	Meşginşehr (Xiyov)
Dan yıldızı	İsfahan Teknoloji Üniversitesi	8-9	2002-2004	İsfahan
El sesi	Tarbiat Modares Üniversitesi	7	2003	Tahran
Elçi	Tebriz Üniversitesi	5		Tebriz
Erdem	Tahran Üniversitesi	3,4- 6	2001	Tahran
Göy	Erdebil Azad Üniversitesi	2	2004	Erdebil
Güneş	Azerbaycan Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi	2-3-5	2001, 2002	Tebriz
Haray	Urmiye Üniversitesi	2	2005	Urmiye
Işık	İran Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	5-0	2003	Tahran
İnam	Shahid Rajaei Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi	2-6	2005	Tahran
Kartal	Moghan Payame Noor Üniversitesi	3	2003	Germi
Keşaverzane cevaz	Urmiye Üniversitesi	16	2005	Urmiye
Kimlik	Kürdistan Üniversitesi	1-8-10	2004,2005	Senendec
Kopuz	Gilan Üniversitesi	16	2005	Gilan
Mazun	İsfahan Teknoloji Üniversitesi	2	2004	İsfahan
Nesim	Marand Azad Üniversitesi	4-11-00	2001, 2002	Marand
Öğrenci	Amir Kabir Teknoloji Üniversitesi	9 – 12-15	2002, 2001, 2003	Tahran
Öğrenci bakışı	Amir Kabir Tahran Üniversitesi	1-7	2003	Tahran
Özlük	Tebriz üniversitesi	2	2003	Tebriz
Peyke Azer	Zencan Üniversitesi	11	2001	Zencan
Qızıl üzen	Zencan üniversitesi	6	2004	Zencan

Sabah	Erdebil Azad Üniversitesi	2-3, 4-5	2001	Erdebil
Saray		9	2005	
Savalan	Mohaghegh Erdebil Üniversitesi	3	2005	Erdebil
Savalan	Meşginşehr (Xiyov) Payame Noor Üniversitesi	6-7	2002	Meşginşehr (Xiyov)
Sayan	Erdebil Payam Noor Üniversitesi	4-9-3	2003, 2002, 2004	Erdebil
Seher	Tebriz Tıp Bilimleri Üniversitesi	7-8, 11-12, 13-14	2000, 2001	Tebriz
Ses	Tarbiat Modares Üniversitesi	2-7	2002	Tahran
Tansu	Urmiye Tıp Bilimleri Üniversitesi	10 -11	2005	Urmiye
Uyan	Şehid Çemran Üniversitesi	2, 3, 4	2005	Ahwaz
Uyanış	Veteriner Fakültesi, Urmiye Üniversitesi	2-4-6	2002, 2003	Urmiye
Ülke	Urmiye Tıp Bilimleri Üniversitesi	1	2002	Urmiye
Yaşar	Zencan Üniversitesi	1-4	2001,2003	Zencan
Yeşil	Urmiye Üniversitesi	1	2004	Urmiye
Yeşil yol	Hoy Payame Noor Üniversitesi	3-4		Hoy
Yıldız	Urmiye Üniversitesi	3- 5	2002-2003	Urmiye
Yol	Tahran Üniversitesi	1-2-3	2002	Tahran

VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmanın materyallerini toplamak için ilk önce internet üzerinde PDF olarak bulunan nüshaları araştırılmıştır. www.kitapyurdu.com, www.turuz.com, www.ocak.com siteleri başta olmak üzere birçok İran Türklerine ait kitapçı ve arşiv siteleri taranmıştır. Ayrıca İran’da en çok kullanıcısı olan sosyal medya olan Telegram kanalları da taranmış. “Gazeteler ve Dergiler”, “Türkoloji”, “Gök Türk”, “Türk Bilimi” vs. kanallarda bulunan PDF dosyaları toplanmıştır. Bu siteler ve kanallardan Araştırmanın kapsamına dâhil edilebilecek toplam 55 nüsha elde edilmiştir

Muhammed Hatemi dönemine ait 30 Türkçe öğrenci dergi Asker Karimzade’nin ve 25 dergi İbrahim Savalan’ın (Reşidi) kişisel arşivlerinde bulunmaktaydı. Bunlar verileri toplama sırasında en çok bir yerden bulunan dergilerdi. Ayrıca o dönemin gazetecileri, dergilerin sorumlu müdürü ve lisans sahipleri, gazete bayii, arşivciler, yazarlar ve şairler, entelektüel, kültürel ve siyasi aktivistleri ve kitap evleriyle iletişime geçildi. Bu bağlamda

Ekim 2022'den Ocak 2023'e kadar İran'da bulunan 25'den fazla kişiyle sosyal medya üzerinden iletişime geçilerek incelenen dergilerin toplanmasına çalışıldı.

Mahsa Emini'nin ölümünden sonra ülke genelinde aylarca süren yoğun protestoları bastırma amacıyla İran'da internetin kesilmesi, verilerin toplanma aşamasının beklenildiğinden daha uzun sürmesine neden oldu. İletişime geçtiğim arşivci ve gazetecilerin çoğu, bu dergilerin zamanında toplum arasında yoğun ilgi çektiğini ve elden ele dolaşıp sonunda halk arasında kayıp olduğunu dolayısıyla ellerinde o dergilerin nüshalarından bulunmadığını söylediler. Instagram üzerinden yazılan mesaja Tebrizli tarihçi ve arşivci Rıza Hemraz ve Muğanlı şair Said Muğanlı o dönem bu dergilerin arşivlenmediğini ve ellerinde bulunan nüshaların da tanışlar ve vatandaşlar tarafından ödünç alınıp iade edilmediği şekilde cevaplarda bulundular. İletişime geçtiğim kişilerin çoğu buna benzer cevapla hep başkalarına yönlendirdiler. Bu yönlendirmeler silsilesinde tanıştığım yeni insanların sayısı toplaya bildiğim dergi sayısından daha fazla oldu.

Araştırmanın materyallerinin bulma sırasında İran bilim bakanlığına bağlı olan “İran Öğrenci Dergileri Sisteminin” internet sitesinde bulunan Pdf’leri de taradım. Bu sistemde Hatemi dönemine ait Türkçe- Farsça dergilere ise hiç rastlanılmadı.

Araştırmanın bulgularının anlamlı ve tutarlı olması için oldukça farklı şehirler ve farklı üniversitelerde yayınlanmış dergilerden örnek bulmaya özen gösterildi. Bu doğrultuda Ocak ve Şubat 2023’de İran’da bulunarak birçok aktivist, şair, yazar ve entelektüel tanışlardan dergiler topladım. Bu sırada Tebrizli bir arşivci “o dönemin dergilerinin çoğu yayınlandığı şehir ve üniversitede ilk tecrübe olduğundan dolayı önemsemeyip maalesef düzenli toplamadık” derken, Hatemi döneminde yayınlanan dergilerin büyük kısmını pdf olarak arşivleyip saklayan kişi ise onları arkeoloji sırasında bulmuş antika gibi koruyup hiç kime vermeyeceği anlaşıldı.

Verileri toplama sırasında Muhammed Hatemi dönemine ait pdf ve basılı olarak 18 farklı şehir ve 28 farklı üniversitede yayınlanan toplam 118 nüsha elde edildi. Sonunda bunlardan 94 nüsha araştırmanın örneklerine dâhil edildi.

1. BÖLÜM:

İRAN'DA TÜRKLERİN VARLIĞI VE TÜRKÇENİN KULLANIMINA İLİŞKİN GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Eski Dönemde Türk İzleri

Türkler İran tarihinde yaranan zengin kültür, edebiyat, medeniyet ve devletlerin kurucu unsurudur. Bu coğrafyada başta Türkler ve Farslar olmak üzere çok farklı milletler ve halkların katkısı ve karışımından ortaya çıkan kendine has ve özgü medeniyetler yaranmış. Bu gerçeklere rağmen hem batı hem de İran tarihçileri ve oryantalistler Ahamenişleri İran tarihinin başlangıç noktası belirleyerek perslerden başkalarını İran'ın davetsiz misafiri olarak değerlendirmektedirler.

Tüm kısıtlama ve baskılara rağmen arkeologların bulguları Pers imparatorluğundan (MÖ 550-MÖ 330) daha eski ve zengin uygarlıkların üzerindeki tozları kaldırmaktadır. Ahamenişlerden önceki uygarlıkların eklemeli dilli olmaları ve o dillerle Türkçe arasında yoğun ve anlamlı miktarda ortak temel sözcüklerin¹ bulunması Türkoloji alanında ilginç konulardan biri olmuştur.

Aryan ve Perslerin İran'a gelişinden asırlar önceye ait önemli arkeolojik bulgulardan “Hasenlu Altın Kupası”, “Meşginşehr (Xiyov) Ahmet Beyli altın kupası”² ve “Şeheryeri” ye değinmek gerekir (Ek 3). “Hasenlu altın Kupası inşa edildiğinde Aryan kabileleri henüz Azerbaycan'a ve Urmiye Gölü çevresine gelmemiştir” (Reisniya, 2000: 235). Meşginşehr (Xiyov) kültürel mirasının başının söylediğine göre de “Meşginşehr (Xiyov) altın kupasının üç bin yaşında olduğu tahmin edilmektedir”³. Bu veriler ve bulgulara rağmen

¹ Hayvancılık, tarım, beslenme, doğa, akrabalık ilişkisi vs. gibi insanlar ve uygarlığın temel ihtiyacıyla ilgili ve dillerin yaranışında ortaya çıkan ilk sözcüklerdir. İki dil arasında temel sözcüklerin yoğun ve anlamlı miktarda ortak olması o dillerin ve milletlerin aynı olduğunun önemli kanıtların biridir.

² Yazarın notu: 2016 tarihinde bizim komşu köyümüz, Ahmet beyli köyünde tutuklanan izinsiz kazıcılardan bulundu.

³ <https://www.mehrnews.com/news>

İran eski tarihinde başta Türkler olmak üzere Fars dışı halklara ilişkili hususlar görmezden gelinmektedir.

İran ve Mezopotamya'nın eski uygarlıkları, Aryanların bu bölgelere gelmesinden önce, temelde Sami ve Asya (eklemeli dilli) olmak üzere iki etnik gruptan oluşuyordu. Tarihçiler ve oryantalistler ilginç bir şekilde onları görmezden gelerek İran Türklerinin eski tarihini de göz ardı etmektedir (Zehtabi, 1998: 9). Üstelik İslam'dan sonra bin yıl İran'ı yöneten Türk devletlerini de yabancı ve işgalci olarak değerlendirmektedirler. Böylece İran resmi tarihinde yalnızca milattan önceki Ahamenişler (MÖ 550-MÖ 330) ve 20. Yüzyıldaki Pehlevî rejimi (1925- 1979) İran'ın yerlisi olarak kabul edilmektedir.

İran'da varlıkları eski dönemlere dayanan Türkler, İslam'dan sonra bölgede güçlü ve belirleyici unsur oldular ve 963 yılından 1925 tarihine kadar İran'da köklü ve güçlü devletçilik geleneği inşa ettiler. Gazneliler (963-1186), Harzemşahlar (1077-1231), Timurlular (1370-1507), Büyük Selçuklar (960-1308), Safeviler (1501-1736), Afşarlar (1736-1796) ve Kaçar hanedanlığıyla (1779-1925) bin yıl İran'ı yönettiler. Günümüzde İran'ın her şehrinde Türklerin bıraktığı tarihi ve kültürel izlere rastlanılmaktadır.

1.1.1. Yakın Dönem

Türk hanedanlıklar arasında Şii mezhebinin resmileştirilmesi, Türk diline önem verme ve güçlü devlet olma itibarıyla Safevîler, modernleşme- meşrutiyet harekâtının yaşandığı Kaçar hanedanlığı ayrıcalığa sahiptir. Ayrıca Rusya'nın işgalini durdurmak için 10 Şubat 1828'de imzalanan Türkmençay ve 12 Ekim 1813'de imzalanan Gülistan Antlaşması Azerbaycan halkını ve topraklarını Aras nehriliyle ikiye bölmesi de bu dönemde gerçekleşen başka önemli olaylardandır. Bu anlaşma hem bölge düzeyinde hem de Türk dünyası bağlamında günümüze kadar etkisini sürdürmektedir.

Yakın İran tarihinde gerçekleşen en önemli gelişmelerden birisi Azerbaycan Türklerinin öncüllüğünde gerçekleşen Meşruta Harekâtı'dır. Azerbaycan şehirleri özellikle

Tebriz, Meşrutiyet inkılâbının menşei ve merkezi olarak kabul edilir. Azerbaycan’da gazetelerin yayınlanması Meşrutiyetin ilerlemesinde büyük tesir yapmıştır.

Azerbaycan Vâlisi Muhammed Ali Mirza, babasının ölümünden sonra 1907 yılında, kaçır hanedanlığının tahtına oturdu ve vâlisiz kalan Azerbaycan’da yönetim boşluğunu Tebriz Encümeni doldurdu. Sonuçta Azerbaycan gayre resmi şekilde bu Encümen tarafından yönetildi. Bu Encümenin 1906 yılından yayınlamaya başladığı “*Encümen*” gazetesi iki üç günde bir çıkıyordu ve her sayıda yaklaşık 5000 nüsha yayınlanıyordu. Üstelik Azerbaycan şehirleriyle beraber İran’ın başka şehirlerinde, hatta Kafkas ve Osmanlıda da okuyucu ve yazarları vardır (Reisniya, 2012).

İran meşruta hareketi Azerbaycan öncüllüğünde gerçekleşmesine rağmen bunu meyvesini Fars aydınları toplamış oldu. Örneğin bu dönemde yeni kurulmuş meclise milletvekilliği için Farsça okuma ve yazmanı bilmek şart olarak konulmuştu. Bu dönemde Fars aydınları, “*İran milleti*” ve “*İrancılık*” ismiyle aslında Farsçılık yaparken Azerbaycan aydınları kendi kimliklerine öncüllük vermeden İran ve İrancılığa hizmet ettiler. Bu dönemlerde güney Azerbaycan’ın farklı şehirlerinde çıkan gazetelerde Türkçeye tırnak arasında yer vermeleri bunun bir tezahürüdür.

Bin yıllık Türk hâkimiyetleri dönemlerinde dünyanın her yanında olduğu gibi İran’da da farklı etnik ve azınlıklar arasında doğal şekilde çatışmalar yaşandı. Fakat hiç zaman belirli niyet ve amaçla sistematik şekilde ırkçılık yapılmadı. Tam tersi, Türk devletleri Arapça ve Farslar başta olarak farklı etniklerin dil, kültür ve edebiyatını yaygınlaştırmaya özen gösterdiler. Ama 20. Asırda okuryazarlığı bile olmayan Rıza Han iş başına geçer geçmez sistematik biçimde Farsçılık ve ırkçılık politikalar yürütmeye başladı.

İngilterelilerin desteğiyle 1925 tarihinde bin yıllık Türk hâkimiyet ve egemenliğine son veren Rıza Şah Pehlevî, şovenist politikaları doğrultusunda başta Türkçe olmak üzere ülkede yaşayan farklı etniklerin ana dillerinde eğitim ve basın-yayın faaliyetlerini

yasakladı. Rıza Şah'ın işbaşına geldiği tarihe kadar İran'da yirmiden fazla Türkçe ya da Türkçe- Farsça gazete yayınlanmıştır. Pehlevî rejiminin tek dil- tek millet siyasetleri sonucunda Türkçe tamamen yasaklandı ve 1925'den 1941'e kadar bir tane bile Türkçe gazete yayınlanmadı (Mecidi, 2003: 214-215).

Osmanlı imparatorluğunun çöküş yılları, Çanakkale Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Birinci Azerbaycan Cumhuriyetinin (1918-1920) Rusya tarafından işgal edilmesi ve İngilterenin desteğiyle Rıza Han tarafından Kaçar Türklerine karşı yapılan darbe (21 Şubat 1921) sonucunda İran'da bin yıllık Türk hakimiyetlerine son verme, aynı yıllarda aynı devletler tarafından yapıldı. Bunları göz önünde bulundurarak İran'da Türkçenin yasaklanması, Azeri projesi, Türklüğe karşı sistematik siyasetler ve İran'ı Persler'le eşit tanımlamaları, bölgede çoğunlukta olan Türkiye, İran ve Azerbaycan cumhuriyeti Türklerinin birliğini engellemek ve bunlarla Türk dünyasının (Orta Asya) bağıını koparmak amacıyla küresel güçlerin (İngiltere, Rusya, ABD vs.) ortak porjesi olarak düşünülmektedir. Burada Pehlevi döneminde Van (Türkiye'nin şehri) Hudut Komiseri Süleyman Harbi'nin İran'a dair bir raporuna değinmek gerekir:

“Aslen Türk olan Kaçar sülalesinin son şahını ıskat ederek yerine Pehlevî Hanedanını getirmeleri aslen Türk olan Azerbaycan'da derin bir hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Azerbaycan'ı temsil ettirmek bunlara Fars olduklarını telkin gayesini takip eden bugünkü İran başındaki İngiliz oyuncağı Rıza Han'ın teşvikiyle Azerbaycan'ı Acem yapmak için çok uğraşmaktadırlar” (Metin, 2012: 179).

İlk önce Ruslar tarafından güçlenen Kazak kuvvetlerinin başkomutanı olarak güçlenmesi ve daha sonra İngiltere'nin desteğiyle iş başına gelen Rıza Han, ikinci dünya savaşında (16 Eylül 1941) tekrar Rusya ve İngiltere'nin baskısı sonucunda istifa ederek ülkeni terk etti. (Tutkar & Mohammadi, 2013: 138). II. Dünya Savaşında Rıza Şah Almanya'ya yakınlaşması, Rusya ve İngiltere'nin İran'ı işgal etmesine neden oldu ve

sonuçta kendisinin tahttan indirilip, sürgüne gönderilmesiyle sona erdi (Türkay & Açıkse, 2021: 1). Bunlar Rıza Hanın küresel güçlerin kuklası olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Rıza Han döneminde birçok siyasi aktivistler hapsedilmişti. Onun döneminde 11 yıl (1930-1941) hapishanede kalan Cafer Pişeveri, hapishaneye bir komünist olarak girip, Milliyetçi, demokrasiden yana ve sosyal adaletçi olarak çıktı (Ören, 1980) ve Azerbaycan Milli Hükümetini (AMH) kurdu. Bir yıllık (1945-1946) Azerbaycan Milli Hükümeti döneminde Türkçe devlet kurumları, okul, eğitim, üniversite ve basın yayın alanında resmi dil oldu. İlkokul çocuklarına “*Anadili*” kitabı yayınlandı (Gökdağ, 2013: 2-3). Böylece Türkçe, İran tarihinde ilk kez devlet ve resmi alanlarda Farsçanın egemenliğinden çıkıp birinci dil konumuna geldi.

Seyid C. Pişeveri, Milli Hükümetin resmi gazetesi olan “*Azerbaycan*” gazetesinde anadilin önemine ilişkin şu sözleri ifade etmiştir: “*Bizim anadilimize ihanet edip ve onun zorla bizlere dayatıldığını söyleyenler bizim yeminli düşmanlarımızdır. Geçen yıllarda Azerbaycan düşmanları bizim güzel anadilimizi susturup yok etmeğe çalıştılar. Fakat onlar yenildiler ve bizim dilimiz hayatına devam etmektedir*” (Muradi, 2003: 332).

Aralık 1946 yılında AMH çöküşü ve işgali sırasında 25 bine yakın vatandaş yaşamını yitirmiş, 2500 kişi idam edilmiş, 8 bine yakın kişi mahkemelerde ağır işkence ve cezalar ile yargılanmıştır, binlerce kişi sürgün edilmiştir. Üstelik Pişeveri hükümeti tarafından yapılan tüm yapılar dağıtılmıştır. Tebriz’de bulunan tüm Türkçe kitaplar, kütüphaneler ve Türk dilinde yazılmış tüm eserler şehrin meydanlarında yakılmıştır (Demir, 2019: 48).

Bu tarihten İran İslam devrimine kadar Türkçe tamamen yasaklandı. 33 yıllık bu süreçte Tahran’da yalnız bir Türkçe dergi yayınlanmıştır (Heyet, 2005).

İkinci dünya savaşı ve AMH olaylarından sonra ikinci Pehlevî döneminde yaşanan en önemli olaylardan birisi petrolün millileştirilmesi oldu. Aslen Kaçar Türk

hanedanlarından olan Dr. Mussadik, 1951 yılında petrol ve petrol tesislerini millileştirme taslağını meclise onaylatmayı başardı ve 1951-1953 yıllarında İran'ın Başbakanı oldu. Dr. Mussadik ABD ve İngiltere'nin gizli servislerinin (CIA-MI6) planladığı darbe sonucunda 19 Ağustos 1953'te iktidardan indirildi (Kuduoğlu, 2019: 3). Bir yıllık Mussadik döneminin nispi açılım sonucunda Tahrandaki "Beşir-i Âyende" isminde bir gazete Türkçe olarak yayınlanma fırsatı buldu. Bu gazete Türklerle Kürtlerin özgürlüğünü kısıtladığından dolayı Dr. Mussadik ve onun yönetimini eleştirdi (Mecidi, 2003: 78).

1.1.2 İran İslam Devrimi (1979)

İran İslam Devriminde Pehlevi döneminin Farsçılık ve ırkçılık politikalarından bıkmış Türklerin öncüllük ve fedakârlıkları büyük önem taşımaktadır. Pehlevî rejimini devirmeye Türklerin can atmasının asıl nedenlerinden biri Azerbaycan Milli Hükümetinin Rıza Şah tarafından işgal edilmesi ve o sırada yapılan cinayetler olmuştur. Milli hükümeti anma için Tebriz'de baş gösteren gösteriler bunun en önemli örneğidir.

Aralık 1977'de Tebriz Üniversitesi'nde 21 Azer Hareketi (AMH) anısına gösteri yapan öğrenciler gözaltına alınmıştır. 1978 yılı başlarında ise Şiiliğin merkezlerinden biri olan Kum şehrinde baş veren gösteride ölenleri anmak için Ayetullah Şeriatmedari tarafından Tebriz'de 40 günlük yas ilan edildi. Bu sırada Tebriz'de Pehlevî rejimine karşı benzeri görünmemiş biçimde ayaklanma baş verdi ve 29 Bahmen Tebriz ayaklanması olarak tarihe geçti. 29 Bahmen Tebriz ayaklanmasında resmi açıklamalara göre 9 kişinin öldüğü, Ancak resmi olmayan verilerde ölenlerin sayısının 400 civarında, yaralı sayısının da bin kişi olduğu ifade edilmiştir (Çetinkaya, 2019: 457-458).

New York Times, Tebriz'de öldürülenlerin sayısını ilk günler 6 ve daha sonra 70'in üzerine çıkardı. Washington Post, Guardian ve New York Times gibi önemli gazetelerin gündemine geçen Tebriz ayaklanması, İran İslam Devrimini uluslararası seviyeye taşımış oldu (Wikipedia, 2023).

Şubat 1978’de Tebriz halkının ayaklanmasının 40 anma töreni ülkenin elliden fazla şehirlerinde düzenlendi. (Abrahamyan, 2005: 625-626). Bu isyanda ölenlerin ise tekrar 40 anma törenleri için 19 Mayıs 1978’da Kum, Meşhed, Humeyn, Necef Abad, İsfahan, Miyana, Urmiye, Yezd vs. şehirlerinde ayaklanmalar düzenlendi. (Purarin & Hudaperest, 2012: 85). 18 Şubat 1978’de Tebriz’in başlattığı 40 anma törenleri silsilesi, 11 Şubat 1979’de İran İslam Devriminin başarıya uğramasıyla sonuçlandı.

İran İslam Devriminin ilk yıllarında (1979-1982) Türkçe biraz nefes aldı ve bu yıllarda toplam 21 Türkçe dergi yayınlandı, ama ne yazık ki “Varlıq” ve “Mehd-e Azadi” dergisi hariç, hepsi iki üç yıl içinde kapatıldı. Devrim sırasında, tam Muhammed Rıza Pehlevî’nini İran’ı terk ettiği gün, 16 Ocak 1979’da Tebriz’de “Ulduz” (Yıldız) dergisinin yüksek baskı sayısı (tiraj) yayına başlaması Azerbaycan halkının Türkçeye düşkünlüğünün tezahürüdür. “Ulduz” dergisi devrim sırasında yayınlanan ilk Türkçe dergidir (Raşedi, 2006: 7). Ayrıca 1979 yılından 1984 yılına kadar Türk dili ve edebiyatı ve Türklük temalarda toplam 170 Türkçe veya farsça kitap yazılmıştır (Heyet P. D., 2001).

Devrimden sonra düzenlenen yeni anayasanın 15. Maddesinde tek resmi dil olarak belirlenen Farsçanın yan ısıra başka etniklerin de dil ve edebiyatlarının okunulmasına olanak tanındı, fakat günümüze dek ne yazık ki bu madde yürürlüğe geçmedi. Devrimden sonra da Türk dili Pehlevî dönemi kadar aşikâr ve acımasız değilse de, hep ağır baskı altında oldu. Tahran’da Türk öğrenciler tarafından yayınlanan “Işık” dergisi bu konuya şu şekilde değinmiştir:

“Bizim memleketin yarısı olmasa da en azı üçten biri Türk halkıdır. Bunlar uzun zamandır kendi vatanlarında kendi dillerinde olan (TV, Radyo) programlara hasret kalmışlar... Toplumun bilim düzeyini arttırmada Radyo ve televizyonun önemli etkisi vardır. Bu asrın “iletişim Asrı” adlandırılması bundan dolayıdır. (İslam devriminden önce) Okuryazarlığı olmayan farslar bile kendi dillerinde olan bilimsel, toplumsal, Siyasi, sanat, kültür ve

başka alanlardaki programlardan faydalanabilir ve bunun etkisi hayatlarına yansıyor ama bizim halkımız radyo ve televizyon gibi önemli medyalarda programlar kendi dilinde olmadığı için faydalanmadı. İran İslam Devriminden sonra da halkımız kendi kültür, tarih, sanatını... Tanımaktan (mahrum) kaldı” (Yaşar, 2003: 29).

Türkçe ve Türklere karşı baskı ve önyargılar 22 Eyl 1980’den 20 Ağu 1988’e kadar sekiz yıllık İran Irak savaşının gölgesinde kaldı. İran- Irak savaşından sonra Sovyet birliğinin çöküşü ve Azerbaycan cumhuriyetinin yeniden kurulması güney Azerbaycan’a esin kaynağı oldu. Bu dönemde Güney Azerbaycan hareketi gayri resmi şekilde Dr. Mahmud Ali Çehreganlı’nın Liderliğinde oldu.

1990-91’de Tebriz Üniversitesi’nde ilk kez ve bir yıl sonra Tahran’ın Terbiyet Müderris Üniversitesi’nde Türkçenin bir ders olarak öğretilmesini sağlayan Dr. Mahmud Ali Çehreganlı 1995-1996’da yüksek oyla Tebriz milletvekili seçilmesine rağmen Meclis’e girememiştir. Azerbaycan haklarını savunan Çehreganlı bir yıl hapisanede ve 5 yıl ev hapsinde geçirdikten sonra “İnsan Hakları İzleme Örgütü” ve “uluslararası Af Örgütü” kuruluşların baskıları sonucunda ağır sağlık sorunlarından dolayı Avrupa ülkelerine gitmiştir. Mahmud Ali Çehreganlı daha sonralar İran’ın yaptığı baskılar nedeniyle yaşadığı Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye’den Amerika’ya gönderilmek üzere sınır dışı edildi (Ayman, 2012: 8). Mahmud Ali Çehreganlı’nın sürgün edildikten sonra Azerbaycan Milli hareket devam etti ve bu hareketlere Türk öğrencileri öncüllük etti.

19 Mayıs 1995, Azerbaycan milli hareketinin aktivistleri, özellikle Azerbaycan kimliğini arayan öğrenciler arasında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu gün, İslam devriminden sonra ilk kez haklarını ve kimliğini isteyen Azerbaycanlı

öğrenciler, Türk kimliğini alenen çiğneyen yetkililere karşı ciddi ve geniş protesto gösterileri yaptılar!⁴ (Raşedi, 2008).

“İran Radyo ve Televizyon kurumunun 1995 yılında “sosyal mesafe” anketinde açık şekilde ırkçılık yapmasına Azerbaycan Türkleri çok şok olmuştur. Çünkü Pehlevî rejiminin devrilmesinden sonra bu kadar bariz ırkçı düşüncelere tanık olacaklarını hayal etmiyorlardı! “Komşunun Türk olduğu takdirde rahatlık hissediyor musunuz?” Kız kardeşinin bir Türk ile evlenmesine hazır mısın? Vs.” bunlar Tahran’da yirmi okulun çocuklarına ve öğrencilerine sorulan sorulardan örnektir.

Tepkiler önce Tahran, Tebriz ve Urmiye üniversitelerinin Türk öğrencileri tarafından başladı, ardından ülkenin tüm üniversitelerinin Türk öğrencilerine yayıldı ve Radyo-Televizyon anketini kınadılar. Tahran, Tebriz ve Urmiye üniversitelerinde kitlesel protestolar düzenlendi. Türk öğrencilerin protestolarının ardından bu öğrencilerden bazıları üniversite disiplin kuruluna çağrıldı...

Bu yaygın protestoların ardından İran Radyo- Televizyon Yayın Kurumu başkanı tarafından ‘sosyal mesafe’ anketini yalanlayan kafa karıştırıcı bir duyuru yayınlandı” (Raşedi, 2008).

Muhammed Hatemi döneminde (1997-2005) nispi açılımda öğrenciler ve çıkardıkları dergiler daha da etkili olmuşlardır. Tahran Üniversitesi, Felsefe Bölümü mezunu Said Metinpur “Ses” öğrenci dergisinde bu konuyu kaleme almıştır;

“Öğrenciler ilk hareketlerinde Karabağ savaşına ve orada Ruslarla Ermenilerin sitemlerine itiraz edip bir kardeş gibi onların kurtuluş dileğinde bulundular... 1991 yılından her yıl öğrenciler Settar Hanını anma töreninde Türk meselelerini dile getirirdiler... Öğrenci ve aydınların harekâtı yavaş yavaş halk arasına geçti. 1997 yılında parlamento seçiminde Tebriz, Türkçü adaya (Mahmudali Çehregani) yoğun oy verdi. Bu

⁴ <http://yurddash.blogfa.com>

seslerin bastırılmasına rağmen öğrenciler ve çıkardıkları dergileri bu hareketi canlı tuttu ve sonunda başka siyasetçiler tarafından benimsenip alkışlandı...

2000 yılından Babek (Kalesi) de Azerbaycan sembollerinin birine çevrildi. Ama öbür sembollerden biraz farklı oldu ve burada yalnız öğrenciler değil, halk meydana gelmiştir...” (Metinpur, 2002: 15).

1.1.3. Muhammed Hatemi Dönemi (1997-2005)

Bu yıllarda İran’da gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimi ve sonuçta reformcu Muhammed Hatemi’nin yüksek oyla cumhurbaşkanı seçilmesi yakın İran tarihinde en önemli bir dönem olarak hayata geçti.

Muhammed Hatemi birinci döneminde (Mayıs 1997) toplam 29 milyon oydan 20 milyonunu ve ikinci döneminde (Haziran 2001) toplam 28 milyon oydan yaklaşık 21 buçuk milyon oy kazanarak ikinci kez cumhurbaşkanı seçildi. Muhammed Hatemi dönemine kadar İran’da egemen olan kamusal söylem İslami- Şii değerler, emperyalizm, mazlum halklara destek, cihat, mücahit, şehitlik, devrim ve batılılaşma gibi söylemlerken, Muhammed Hatemi döneminde bu söylemler yerini reform, demokrasi, çoğulculuk, modernite, özgürlük, eşitlik, sivil toplum, insan hakları, siyasal katılım, hukukun üstünlüğü ve yurttaşlık gibi söylemlere verdi.

Muhammed Hatemi döneminde gerçekleşen gelişme ve değişimler, 1979 devrimi kadar önemliydi. Reformcular 1997’de cumhurbaşkanlığı kazandıktan sonra, 1999’daki şura seçimlerinde oyların yüzde 75’ini aldılar. Ayrıca 2000 parlamento seçimlerinde oyların yaklaşık %80’ini ve 2001 yılında ise Muhammed Hatemi toplam oyların yüzde 80’ni kazanarak ikinci kez cumhurbaşkanı seçildi (Abrahamyan, 2010: 327-328).

Muhammed Hatemi bu zaferleri seçim vaatlerini hayata geçirmek için kullandı. Hem iç hem de dış siyasette açılma sağlamak için çaba serf etti. Muhammed Hatemi’nin şansı sayesinde petrol 1997’de varil başına 10 dolardan 2003’te 65 dolara çıktı. Bu gelirler

genellikle eğitim, inşaat ve nükleer tesisler alanını geliştirmek için harlandı. 1999 yılına kadar ülke nüfusunun %94'ünün tıbbi hizmetler ve güvenli içme suyuna erişimi sağlandı; 6 ile 29 yaş arasındaki çocukların %97'si okur-yazar oldu. İran, çocuk ölüm oranını düşürme kategorisinde de birinciliğe ulaştı.

Bu dönemde kadınlar çeşitli alanlarda iyi bir gelişme göstermişlerdir. 9 Ağustos 1998'de eski Cumhurbaşkanı Rafsancani'nin kızı Faeze Haşemi tarafından İran'da ilk kadın dergisi olan “Zen” dergisi yayın hayatına başladı ve 2002 yılında kadın dergileri toplam 40'a yükseldi (Abbas, 2019: 87-88). Ayrıca öğrencilerin %65'i, diğer eğitim merkezlerindeki katılımcıların %54'ü ve doktorların %45'ini kadınlar oluşturuldu (Aynı, 2010: 327-330).

Muhammed Hatemi “*Medeniyetler diyalogu*” teziyle uluslararası camiada kendine ve İran'a saygınlık kazandırmaya çalıştı. Dünyada farklı ülkeler ve milletleri diyaloga çağıran reformcular ne yazık ki ülkenin içinde fars dışı medeniyetlerle diyalog kurmaktan kaçındılar. Tahran Şehit Moderes Üniversitesinde Türk öğrencilerin çıkardığı “Ses” dergisinde bu konu kaleme alınmıştır;

“Medeniyetler Diyalogu Planı'nın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda onaylanarak 2001 yılının ismi oldu. Dünyanın farklı yerlerinde yaşanan çatışma ve çekişmelere rağmen dünyanın birçok ulusu ve hükümeti tarafından iyi karşılanması umut vericiydi... Ama Azerbaycan milli hareketi, reformist cephenin oluşumunun başlangıcından itibaren, bu cephenin söylemlerini ihtiyatlılık ve rasyonel yaklaşımla değerlendirdi. Belki de Azerbaycan aydınları ve halkı başta olmak üzere farklı etniklerin Muhammed Hatemi'ye yönelik ülke içinde diyalog eksikliğine yönelik eleştirilerinin, Hatemi'ye ve programlarına karşı ilk ve en önemli eleştiriler olduğu söylenebilir” (Seferi, 2002: 11).

Muhammed Hatemi dış politika alanında İran İslam Cumhuriyetine meşruiyet ve saygınlık kazanmak amacıyla birçok ülkeye seyahatler yaptı. Tokyo, Moskova, Madrid,

Roma ve Paris'i ziyaret etti. Fransa gezisinde Jean-Jacques Rousseau, Emile Zola ve Victor Hugo gibi isimlerin mezarlarına çelenk koydu. Dünyanın hukukçularına taşlama cezasının infaz edilmeyeceği sözünü verdi (Abrahamyan, 2010: 327-330). Kendi tezini ülkenin içinde uygulanmasına özen göstermeksizin, Muhammed Hatemi medeniyetler diyalogu söylemiyle dünyaya açılmaya çalıştı. Farklı ülkelerle siyasi iletişim kurma konusunda o kadar ileri gitti ki, CNN ile yaptığı bir sohbette Batı'yı ve özellikle Amerika'yı övdü. Üstelik ABD'nin Tahran Büyükelçiliğinin 4 Kasım 1979'da öğrenciler tarafından ele geçirilmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirdi. ABD dışişleri bakanı da bir adım daha yaklaşarak İran'da 28 Ağustos 1953'te (CIA'nın yönetimiyle) gerçekleştirilen darbeden duyduğu üzüntüyü dile getirdi. 1979'dan beri İran'la diplomatik ilişkilerini kesen başta İngiltere olmak üzere çeşitli ülkeler İran'la yeniden iletişime başladı. ABD Başkanı Clinton, ekonomik yaptırımları bir ölçüde sınırladı. Birleşmiş Milletler de İran'ı eksik insan haklarına sahip ülkeler listesinden çıkardı. Ayrıca Dünya Bankası İran'a ABD onayı olmadan 232 milyon dolarlık kredi sağladı. Avrupalı, Rus ve Japon şirketler ABD'nin onayı olmadan İran'a 12 milyar dolar yatırım yapmayı kabul etti (Abrahamyan, 2010: 327-330).

Reform döneminde iç siyasette de önemli değişimler gerçekleşti veya hayata geçmesine özen gösterildi. Fakat Fars dışı etniklere dair düzenlemeler söz konusu olduğunda, Muhammed Hatemi yanlıları muhafazakârlarla aynı tutumu benimsediler. Urmiye Tıp Bilimler Üniversitesinde Türk öğrencilerin çıkardığı “Ülke” dergisi bu konuyu kaleme almıştır;

“ülkemizde birkaç yıldır, kendilerini İran'da demokrasi ve özgürlüğün müjdecisi gören bazı kişiler tarafından “medeniyetler diyalogu”, “İran, tüm İranlılar için” vb. sloganlar atıyorlar. Ama bu insanlar kendi sloganlarına bağlı kalmamakla kalmıyor, gün geçtikçe İran'ın diğer milletleri üzerindeki baskıları artıyorlar ve bu milletlerin sosyal, tarihi vb. imajlarını yok etmeye çalışıyorlar. Özellikle Türkçe konuşulan bölgelerde

kültürel baskı, tarihi eserlerin yok edilmesi, tarihin çarpıtılması, şehirlerin- köylerin adlarının değiştirilmesiyle Türk medeniyetini yok etmeye çalışıyorlar ve aynı anda yurtdışında milletler arasındaki dostluk ve anlayıştan bahsettiğini görünce şaşırıyoruz! Evi ışıklandırması gereken kandil camiye haramdır ⁵” (Hüseynzade, 2002: 2).

Parlamentonun liberalleri, her türlü fiziksel işkencenin yasaklanması, sanıkların uykudan mahrum bırakılması, gözlerinin bağlanması, hücre hapsi, siyasi tutukluların avukat tutma hakkı, basın için özel ve bağımsız mahkeme kurulması vb. yasalar olarak toplam yüzden fazla reformist yasa tasarısı geçirdiler. Ayrıca kadın haklarını desteklemek için liberal temsilciler kadınların yurt dışında okumasını kolaylaştırdı ve parlamentodaki kadın milletvekilleri için peçe yerine yalnız başörtü gerekliliğini getirdiler. Kızların evlenme yaşı 15’e çıkarıldı. Aile mahkemesinde kadınlara eşit boşanma hakkı tanındı ve 7 yaşından küçük çocukların velayet hakkını düşündüler. Başka birçok şeriatın geleneksel okumalarıyla çelişen planlar ve yasalar onayladılar.

Bu gelişmelere kadar, Ortadoğu’da milletin seçtiği bir meclisin Şeriatın temel hükümlerine yönelik bu tür açık meydan okumalarının benzeri görülmemiştir. Ayrıca ABD’nin bile onaylamaktan kaçındığı Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddet ve Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşmeyi onayladılar. Nobel Barış Ödülü’nün insan hakları alanında faaliyet gösteren hukukçulardan biri olan Şirin Ebadi’ye verilmesi liberallerin konumunu her zamankinden daha da güçlendirdi. Reformcular ayrıca hükümet bütçelerinin bir kısmını sivil toplum kuruluşlarına yönlendirdiler. Sonuç olarak kültür merkezleri, tiyatrolar, film- sinema ve basın- yayın alanı gelişti. Tahran’da basılan gazete sayısı 5’ten 26’ya, nüsha sayısı ise 1,2 milyondan 3,2 milyona çıktı. Bu dönemde günde 460.000 adet çıkan Tahran Belediyesi’ne ait “*Hemşehri*” Gazetesi, İran’da ticari ilan

⁵“Evi ışıklandırması gereken kandil camiye haramdır” atasözü, “harcama, yardım ve ihtiyaçların karşılanmasında en yakın kişi olanlar ve aile önceliklidir veya aile ve yakınlar acı çekerken diğerlerine öncelik vermek doğru değil” anlamındadır.

basımından elde ettiği gelire faaliyetine devam eden ilk gazete oldu (Abrahamyan, 2010: 331-333).

Siyasi gelişmenin en bariz yönlerinden biri, bir toplumda azınlığa saygı gösterilmesidir. Ama ne yazık ki Muhammed Hatemi döneminde hem çoğunlukta olan Türkler hem de başka azınlıkların saygınlığı sağlanmadı (Tacik, 2000: 68).

Bu arada tatbiki muhafazakârlar da oturup bu süreci sakın sakın izlemediler. Koruyucu konseyi⁶, şeriat ve Anayasa ile çeliştiği gerekçesiyle temsilcilerin yasa ve planlarının çoğuna karşı çıktı. Bir taraftan yeni gazete ve dergiler yayınlanmaya başlarken öbür taraftan yargı çok sayıda gazeteleri kapattı. Haşimi Rafsancani'nin kızının editörlüğünü yaptığı “Zen” gazetesi, erkeklerin kanının yarısı olan kadın kanının değerini anlatan karikatür yayınladığı için kapatıldı. Ayrıca koruyucu konseyi, 87'si 6. Parlamento temsilcisi olmak üzere 2.000'den fazla 7. Parlamento seçim adayının niteliklerini reddetti (Abrahamyan, 2010: 331-333).

Öte yandan reformculara beklenmedik bir darbe ise Amerika'dan geldi. ABD Başkanı Corc Buş, Ocak 2002'de Irak'a saldırılması gerektiğine ilişkin konuşmasında İran'ı şer ekseni ülkelerden birisi olarak nitelendirdi. Bu eylem, İran'ı fiilen yaygın bir krize sürükledi, bu da muhafazakâr muhaliflerine uygun bir bahane sağladı ve iç reform umutlarını yok etti.

“New York Times” gazetesi bu gelişmeleri, “Corc Buş, İran'ı Amerikalılara saldırmaya hazır olan uluslararası terör ağının bir parçası olarak adlandırdıktan sonra, çok sallantıda olan İran muhafazakârları, ABD'ye yönelik küçümsemelerini yeniden canlandırmaya çalışıyorlar. Bu, Muhammed Hatemi'nin demokrasiyi ilerletmek için reformist programları desteklemesini zorlaştırdı” şeklinde ifade etti. Bu gelişmeler,

⁶ İran'da Anayasa'nın uygulanmasını denetleyen, gücünü ve etkisini sürdürülebilir kılan anayasal olarak atanmış 12 üyeye sahip kurum.

muhafazakârların 2003 belediye meclisi seçimlerini, 2004 parlamento seçimleri ve 2005 cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmalarını sağladı. (Aynı, 334-335).

İran basın yayın tarihinde bahar dönemi olarak bilinen Muhammed Hatemi dönemi, kısa sürede muhafazakârların baskıları sonucunda basının sonbaharına dönüştü. Bu dönemde basını her şeyden çok ülkede yaşanan seri cinayetler etkiledi. Seri cinayetler, 1989-98 yılları arasında rejime karşı olan 80’den fazla yazar, çevirmen, siyasi aktivist, şair ve bazı sıradan vatandaşların ölümüyle sonuçlandı. Bu cinayetlerde otomobil kazaları, ateş açma, bıçaklama ve kalp krizini simüle etmek için potasyum şırınga etmek, ya da ortadan yok olma / etme gibi yöntemler kullanıldı. İran Türklerinin ünlü tarihçisi ve o dönemde Azerbaycan milli mücadelesinin kilit isimlerinden olan Prof. Dr. Muhammed Taki Zehtabi’nin (1923-1998) de böylesi bir cinayete kurban gittiği şüphesi güçlüdür.

Bazı basın organlarında “*seri cinayetlere*” ilişkin materyal ve haberlerin yer almasıyla gazetelere el konulma daha da hızlandı. Reformistlere yakın veya bağımsız olan gazeteler, seri cinayetlerle ilgili ciddi haberler yayınladılar ve düzenli olarak İslam Cumhuriyeti’nin güvenlik kurumlarının bu olaylarda doğrudan rolü hakkında bilgiler yayınladılar. Kimilerine göre basın bu dönemde toplumdaki asıl işlevi ve görevi olan bilgilendirmeye doğru yaklaştı ve hükümetin sesine karşı bir ses haline geldi. Ancak bu ses yalnız Mayıs 2000’e kadar sürdü ve ondan sonra tamamen susturuldu.

Bu yıllarda kapatılan gazetelerin arasında “*selam*” gazetesinin ayrıcalığı vardır. Seri cinayetler ve gazetelerin kapatılmasına dair gizli ve önemli belgeleri ifşa etme gerekçesiyle kapatılan Selam gazeteni, İran İslam Devriminden sonra ülkede yaşanan en önemli ayaklanmaya neden oldu. Bu olaylar Azerbaycan milli mücadele tarihinde de büyük öneme sahiptir. İlk önce reform hareketinin en yoğun destekçisi olan gençler ve öğrenciler olarak Tahran Üniversitesinde protestolar ve ayaklanmalar başladı. Basına yapılan baskılar ve kapatılmaların en önemli parçası olarak bilinen Selam gazetesinin kapatılması, Temmuz 1999 tarihinde, İran’da devrimden sonra görülmüş en büyük

ayaklanmaya neden oldu. Öğrencilere polis ve sivil polisler saldırdı. Bu olaylar sonucunda Tahran’da askeri ortam oluştu (Akyıldız, 2009: 91-92). Beş gün süren bu protesto sırasında en az iki öğrenci ve vatandaş öldü. Bazı kaynaklara göre 8 kişi öldürüldü ve yüzlerce gösterici ve öğrenci tutuklandı.

Bu olaylar yalnız Tahran’da ve Tahran üniversitesinde yaşanmadı. Tebriz Üniversitesinde de öğrenciler Tahran Üniversitesine destek amacıyla büyük protesto ve ayaklanma yaşandı. Polis ve güvenlik kuvvetleri bu protestoya müdahale etti ve kampüsün etrafında kanlı çatışmalar yaşandı. Başka şehirler de bunlara destek amacıyla ayaklanmaya başladı ve bu öğrenci olayları artık ülkede ulusal bir boyut kazandı (Aynı: 92). Tebriz olaylarının hem muhafazakâr hem de reformcular tarafından sansür edilmesi Türk öğrencilerin kendilerine dönmelerine neden oldu. Artık bu tarihten sonra Tebriz ve diğer Türk şehirlerde ne muhafazakârlar ne de reformculara destek amaçlı ayaklanma yaşanmadı.

Bu sıralarda çoğunluğu şaşırtan şey Muhammed Hatemi’nin gazete ve dergilerin topluca kapatılmasına sessiz kalması oldu. Bu durum, Muhammed Hatemi’nin gizli muhalifleri açığa çıkarmak için rejimin kendi projesi olduğuna dair kimi söylentilerin yayılmasına da neden oldu.

Muhammed Hatemi hakkındaki bu şüpheler, “*Hatemi’yi geçmek*” fikrine yol açtı. Bu olaylardan ve Muhammed Hatemi’nin gizemli sessizliğinden sonra kimileri onu fırsat olarak tanımlarken bazıları da onun yüzünde ve fikrinde büyük bir fitne tasvir ettiler. “*Bu sadece rejimin ömrünü uzatacak ve muhalefete sadece pasiflik ve kafa karışıklığı getirecektir*” denildi (Tacik, 2000: 54).

1.2. İran’da Dil Politikaları ve Türkçeye Dair Problemler

Martin Heidegger’e (1889-1976) göre “*Dil varlığın ve düşüncenin evidir*”. Medeniyet ve insanlık tarihinde büyük öneme sahip olan iller, tarih sürecinde değişen kültür ve toplumla beraber evrilip gelişmişler, ama sanayi devriminin sonrasında, özellikle son yüz yılda teknolojinin hızla gelişmesi sonucunda kültürel değişim ve gelişmeler de hızlanmıştır. Fakat diller yapıları itibariyle hızla değişime yatkın değildir ve çok hızla değişen dünyaya adapte olup onlarla omuz omuza gelebilmeleri için modern çağda dil akademileri ve kurumları kurulmuştur. Ne yazık ki bazı ülkelerde hâkimiyette önemli rolü olmayan etniklerin dillerine siyasi nedenler ve önyargılarla yaklaşılması o dillerin hızlanmış bilim, teknoloji ve topluma ulaşması yoluna tümsekler dizilmiştir. Farklı etniklerin ana dillerinin gelişmesi ve eğitim dili olarak okullarda kullanılmasını ülkenin toprak bütünlüğü ve milli güvenliğine tehdit olarak değerlendirilen İran gibi ülkelerde dil konusunda tekeli siyasetler yürütülmüş ve hâkim dil ve kültürü başka etniklere dayatma amaçlı girişimler ortaya çıkmıştır. Bu sorunların yoğun yaşandığı ülkelere birisi İran ve yanlış dil politikalarına kurban olanlara ise İran Türkleri bir örnektir.

Türk dili 1900’den günümüze kadar İran Türklerinin gazete ve dergilerinde en çok ele alınan konulardan biridir. 1908’de Tebriz’de yayınlanan “*Anadili*” gazetesi ve 2003’de Tahran üniversitesinde yayınlanan “*Işık*” dergisinin İran’da Türk dilinin durumuna ilişkin yazılarını gözden geçirerek durumun vahimliğini anlamak mümkündür. Bu iki yazı, sanki aralarında bir asır zaman yokmuş kadar birbirine benzemektedir.

“Biz Azerbaycanlılar dil ve yazı bakımından çok geri kalmış, yerinden edinmiş ve pek çok sorunlarla karlı karşıya kalmışız. Bizim zavallı çocuklarımız ilkokul derslerinde o kadar sorunlar ve zorluklar yaşıyorlar ki büyüklerin hayal gücünün ötesindedir.

Her bir milletin kendi anne dilinde türlü-türlü ders kitapları, tarihleri, Edebiyatları, ilim ve fen risaleleri vardır. İlkokul çocuklara derse başladıklarında yalnız alfabeti öğrenmek zorundalar! Alfabeti öğrendikten sonra okumaya başlarlar. Türk dilinin bu kadar

yaygınlığı ve Türkçe konuşanların çoğunluğu varken bizim bu Azerbaycan'da terfi etmememiz vatan sevdasının yoksunluğundan başka bir şey akla geliyor mu? Zavallı çocuklarımız bilemiyorlar alfabe ve yazmanı öğrenmeliler mi? Telaffuzu mu? Yoksa (Farsça) sözcüklerin anlamını mı?" (Anadili Gazetesi, 1908).

"Bunalımdayım. Bir süredir fikrimi bir konu meşgul etmiş. Düşündükçe derdim artıyor. Sınıflarda hocalardan soru soramıyorum, neden? Bir Kısımlı özgüvensizliğimden olabilir ama büyük bir Kısımlı Farsçada kendimi ifade ede bilemediğimden dolayıdır. (Sınıfta) dildaşlarıma baktığımda onların da aynı durumda olduğu çok açık ve Farsça konuşulması gereken ortamlardan kaçıyorlar... Beni bunlardan daha çok üzen şey kitle iletişim araçlarının halkımızın kendi dilinde olmamasıdır... Bizim memleketin yarısı olmasa da en azı üçten biri Türk halkıdır. Bunlar uzun zamandır kendi vatanlarında kendi dillerinde olan (TV, Radyo) programlara hasret kalmışlar... (İslam devriminden önce) Okuryazarlığı olmayan farslar bile kendi dillerinde olan bilimsel, toplumsal, Siyasi, sanat, kültür ve başka alanlardaki programlardan faydalanabilir ve bunun etkisi hayatlarına yansıyor ama bizim halkımız radyo ve televizyon gibi önemli medyalarda programlar kendi dilinde olmadığı için faydalanmadı. İran İslam Devriminden sonra da halkımız kendi kültür, tarih, sanatını... Tanımaktan (mahrum) kaldı (Yaşar, 2003: 29).

1.2.1. Pehlevî Döneminde Dil Politikaları

İngiltere'nin desteği ile 21 Şubat 1921'de Rıza Han'ın Seyyid Ziyaeddin Tabatabai ile birlikte Ahmet Şah'a karşı yaptığı darbe sonucu yönetimin başına Rıza Han geçti. Politikaları ırkçı, şovenist ve Fars merkezliydi. Bu siyasetler doğrultusunda özellikle ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve İslam'dan sonra bin yıldan aşkın İran'ı yöneten Türkler, aşırı ve ezici dil siyasetlerine maruz kaldılar.

Farsça, 1930'de Rıza Han tarafından ülkenin tek resmi dili olarak ilan edildi. Ondan önce, İran'da Farsça ve Türkçe ortak dil olarak kullanılmıştır. Türkçe ilk kez Şah İsmail

Safevi tarafından resmi dil düzeyinde temsil edilmeye başlanmıştır. Bu konumunu 1925 yılına kadar iyi veya kötü korumuş ama bu tarihten sonra yasaklanmıştır (Attar, 2008: 13).

Rıza Han bölge ve dünyada olan gelişmeleri yakından takip edip onları Farsçılık ve ırkçılık uğrunda kullandı. Rıza Han 10 Haziran 1934’de başlamış, 6 Temmuz 1934 günü bitirmiş yaklaşık bir aylık Türkiye ziyareti yapmıştır. Bu ziyaretten sonra İran’a döner dönmez 1932 yılında Türkiye’de kurulan TDK benzeri olarak *Fars Dili Akademisini* Fars dilini ve yazısını geliştirmek; başta Arapça olmak üzere yabancı kelime ve terimlerin Farsça karşılığını üretmek amacıyla 29 Mayıs 1934’te kurmuştur (Türkislamoğlu, 2022: 330-332).

Pehlevî döneminde Fars dili ve kültürünün gelişmesine gösterilen özenden ziyade Türk dili ve kültürünü yok etmeye özen gösterildi. Rıza Hanın Azerbaycan vilayetine gönderdiği A. Mustofî Tebriz’e geldiğinde yaptığı konuşmasında “Azerbaycanlılar Türktürler, yonca yiyerek Meşrutiyeti elde ettiler ve şimdi ise saman yiyerek İran’ı abat ederler!” ifadesi, Türklere karşı hazırlanan büyük bir projenin habercisi olmuştur. A. Mustofî Tebriz’in nüfus sayımını “*Nüfus sayımı*” değil, “*xer-şomari (eşşek sayımı)*” olarak telaffuz edecek kadar aşağılayıcı bir dil kullanmıştır. Ayrıca yas törenlerinde Türkçe mersiye okunmasına izin vermemekle ve yaptığı konuşmalarda Türkleri Daryuş ve Kambiz⁷’in küçük evlatları olarak ifade edip övündüğüne dair bilgiler vardır. Rıza Şahın aşağılama politikası bunlarla bitmedi. Azerbaycan’a gönderdiği Maarif Başkanı Mohseni, yalnız Türk yazı dilini değil, konuşma dilini de yasaklamak için elinden geleni esirgemedi; “*Türkçe konuşanın boynuna eşek gemi (ipi) takın ve onu ahıra bağlayın*” ifadesi ona aittir. Mohseni’den sonraki Maarif müdürü Zogi ise bundan daha ileriye giderek okulda Türkçe konuşan çocuklara nakit para cezası koydu (Heyet, 2005: 59-60).

⁷ Eski dönemlerde pers kralları.

Pehlevî döneminde İran Türklerine karşı yapılan en kötü plan ise bir sahta dil ve kimlik olarak “Azeri” teorisinin oluşturulmasıdır. Bu çalışmanın bulgular kısmının “Dil ve kimlik kategorisi” ve “Milli tarih” bölümünde bu sahte kimlik ve tarihin İran Türkleri tarafından nasıl karşılandığına dair ayrıntılara yer verilecektir.

1.2.2. Azeri Teorisi

Azeri teorisi, Güney Azerbaycan Türklerinin kültürel, etnik ve tarihi bağlarını Kuzey Azerbaycan, Türkiye ve diğer Türk halklardan koparmak amacıyla Pehlevî döneminde düzenlenmiştir. Ahmet Kesrevi’nin, 1925’de yayınladığı “Azeri veya eski Azerbaycan dili” broşürünün girişindeki ifadelerden, bu çalışmanın dilcilik dürtülerinden ziyade siyasi ve belirli niyetle yapıldığı anlaşılmaktadır;

“Alacağınız bu kitap iyi düşünürseniz bir “Azerbaycan” kadar değerlidir. Bu kitap, Azerbaycan ve Azeriler için ayrı bir “milliyet”, ayrı “dil”, ayrı “tarih” oluşturmak isteyen yabancı düşmanlarına bilimsel gerekçeler ve somut delillerle cevap veriyor ve onların yalancı ağızlarına sert bir yumruk indiriyor. Bu kitap gösteriyor ki, Azerbaycan “milliyet” olarak “İranlı”, dilleriyse “Farsça” (Azerice) ve “tarihi” ise her zaman diğer İranlılarla bağlı olmuştur. Bu kitap Azerbaycan’ı sessizce yutmak isteyenlerin gırtlığında koca bir kemik gibidir ve onları boğar (Kesrevi, 1925: 4).

“Bundan yirmi bir yıl önce Tahran, Kafkas ve İstanbul gazetelerinde Azerbaycan halkı ve onların dili hakkında bir dizi söylev yazıldı. O sıralarda birlik ve terakki grubu Osmanlı Devleti’nde devreye girmiş ve nerede olurlarsa olsunlar bütün Türkleri birleştirip büyük bir Türk kitlesi yaratmaya çalışmışlar ve bu fikri Kafkasya’da da uygulamışlardır. Azerbaycan Meşrutiyet hareketinde çok değer kazanarak her yerde tanındığı için Kafkasya ve İstanbul yazarları onu gözden kaçırmadılar. Orada (Güney Azerbaycan’da) Türkçenin yaygın olduğu için Azerbaycan ve kendi dilekleri hakkında art arda yazdılar... Azerbaycan her zaman İran’ın bir parçası olmuştur ve ondan ayrılması

yalnız kısa süreli olmuştur. Amma buna rağmen dili (şimdi-lik) Türkçedir ve bu da Osmanlı ile İran gazetecilerin elinde bulmaca olmuş... ” (Kesrevi, 1925: 5-6).

Rıza Han'ın emriyle Ahmet Kesrevi tarafından uydurulan “Azeri teorisi”, İran Türklerinin eskilerde Farsçanın bir ağızı olarak iddia edilen “Azeri” dilinde konuştukları ve Moğollarla Selçuklular tarafından asimile edilerek Türkleştirildiğini iddia eder. Bunun uzantısında kirli siyasetlerle İran Türklerinin tekrar eski ve asıl ana dillerine, yani Farsçanın Azeri ağzına dönmeleri gerektiği düşünülmüştür. Azeri teorisi aslında Türklere karşı asimilasyon ve başka kirli siyasetlerini meşrulaştırmak için uydurulmuştur. Bu teoriden yola çıkarak İran Türklerinin dilleri yasaklanmış ve hatta Tebriz’de çocukların okullarda anadillerinde konuşmaları bile bir dönem yasaklanmıştır.

“temel olarak, Rıza Han’ın yönetiminin ilk zamanlarında Ahmed Kesrevi’nin 56 sayfalık “Azeri veya eski Azerbaycan dili” broşürünün yayınlanmasından önce İran’da “Azerice” diye bir şey yoktu. Tarihte hiçbir tarihçi, hiçbir dönemde Azeri dilinden bahsetmemiştir. Ahmed Kesrevi’nin (keşfinden önce) bu dilin hiçbir izi görülmemiştir” (Raşidi, 2007: 129-130).

Azeri kavramının keşfi Rıza Han’ı ve Pan-Aryanistleri İran Türklerinin bin yıllık imparatorluğunun çöküşünden daha çok sevindirdi. Türk kimliğinden kaçanları Fars tipinin çok güzel ve onurlu bir derecesi olarak ödüllendiren bir kavram oldu. (Erşadi, 2005: 8)

Ahmed Kesrevi, Pehlevî zulmü sırasında kendi kimliğine sırt çeviren ve egemen kültürün diliyle sindirilmeyi büyük bir onur sayan sözde aydınlardan biri olarak değerlendirilebilir. Rıza Hanın Türklere dayatmaya çalıştığı bir dil ve kimlik olarak Azeri Teorisini deyim yerindeyse bilimsel bir şekilde sunmuştur. Onun teorisine göre Karadağ, Merend ve Zenouz bölgelerinde bulunan ve dilleri Türkçe olmayan dört köyün sakinler,

Azerbaycan'ın asıl ve yerli sakinleri olarak kabul edilir. Onların diliyle, Halhal⁸ Tatlarının⁹ konuştuğu dil her yönden farklı olmasına ve birbirini anlamamalarına rağmen, onların hepsini “Azeri” olarak tanımladı ve Azerbaycan Türklerini ise Moğollar ve Selçuklular tarafından asimile edilmiş Azeriler olarak değerlendirdi. Oysa bu yaklaşım ve kanıtı (argümanı) İran'ın tamamına genellersek, İran halklarının yaklaşık yüzde 99'unun Türk olduğu iddia edilebilir, çünkü İran'da yerli Türklerin bulunmadığı bir şehir yoktur¹⁰ (Erşadi, 2005: 8-10).

Kesrevi, 56 sayfalık risalesinde Türkçe olmayan bir dilden bahsetmektedir ki bu dilin az da olsa hiçbir edebi ve yazılı izi bulunmamaktadır. Kesrevi, kendisi buna itiraf ediyor:

“Anlattığımız gibi Azeri konuşulan bir dildi ve her zaman halk nezdinde akıcıydı ve bunun dışında yazı yazmak için kullanmıyorlardı. Dolayısıyla Azeri dilinde yazı yoktu, varsa da kaybolmuş” (Kesrevi, 1925: 35). Bu ifade kendi başına Azeri dil ve kimliğinin uydurulduğunun önemli bir kanıtıdır. Çünkü sahta bir dile ait tarihi ve eski metinler oluşturmak zor olduğu için Ahmet Kesrevi bu zor işe girişmeyip “*Azeri dilinde yazı yoktu, varsa da kaybolmuş*” ifadesiyle konuyu kapatmış.

Milletlerin kökünü birbirinden ayırmayı hikmetten uzak bilen Ahmet Kesrevi (Kesrevi, 1925: 7), kendisi “*Azeri veya eski Azerbaycan dili*” eserinde Azerbaycan halkının kökünü Türk dili ve kimliğinden ayırmaya çalışarak her türlü hikmetten uzak ifadelerde bulunmuştur.

⁸ Güney Azerbaycan'ın Fars vilayetlerine yakın bir Türk şehirdir. Fars vilayetlerine yakın olduğu için yerli Farslar ve diğer etnikler bulunmaktadır. Ayrıca Halhal Azerbaycan Milli Hükümetinin kurucusu Seyid Cafer Pişeveri'nin doğduğu şehirdir.

⁹ Tatlar, Azerbaycan'ın kuzeydoğusu ve Dağıstan'ın güneyi arasında yaşayan bir İran halkıdır. Tatlar günümüzde Kafkasya Persleri olarak bilinir (Wikipedia).

¹⁰ 2022'de İstanbul'da yayınlanan 1300 sayfalık “İran'da Türkçe Yer Adları” kitabında 10.500 yer ve yerleşim adları incelenmiştir.

Hesen Raşedi 2007 yılında yayınladığı “*İran’da Türkler ve tarihi, dili ve kimliği*” kitabında Ahmet Kesrevi’nin sahtekârlık ve çarpıtmalarını detaylı biçimde ele alıp eleştirmiştir. Hasan Raşidi’nin eleştirilerinden yola çıkarak bu konuyla ilgili pek çok soru sıralamak mümkündür; Genellikle verimli topraklar için sürekli göç edip savaşan Türkler ve Moğollar için halkların dilini değiştirmeleri nasıl bir yarar sağlardı? Bunu neden ve nasıl yapmış olabilirler? Ayrıca kocaman Azerbaycan coğrafyasında yaşayan halkların (başta Azeriler olmak üzere) dillerinin Türkçeleştirilmesi nasıl 70 yılda gerçekleşti? Rıza Han işbaşına geldiğinden günümüze kadar her türlü modern basın-yayın, medya, radyo, TV vs. imkânlar ve sistematik asimilasyon politikalarla Türk şehirlerin hala Farslaşmadığı ortadayken, böyle çocuksu söylemler nasıl ifade edilebilir? Ayrıca Moğollar Azerilerin dilini değiştirken neden Moğolcaya dönüştürmemişler de Türkçe yapmışlar? (Raşidi, 2007: 128-130). “*Moğollar ve Selçuklular Azerileri asimile ettilerse, binlerce Türk köyünün çevrelediği Merend çevresindeki sözde dört Azeri köyü neden ve nasıl asimile edilmedi?*” (Raşidi, 2007: 126).

Ahmet Kesrevi ‘ye göre Azerilerin Türkleştirilmeleri 70 yılda gerçekleşmiştir. “*Şah İsmail Safevi’nin gelişine (906) kadar Azerbaycan 70 yıl savaş ve mücadele sahası oldu. Bence bu yetmiş yıllık olaylarda Azericenin Azerbaycan şehirlerinde yok olması ve Türkçenin orada yaygınlaşmasın düşünülmelidir. Çünkü bu sıralarda bir yanda yerliler tekmelenip yok edilmiş, öte yanda Türkler buraya akın akın gelmiş ve çok kalabalıklaşmıştır*” (Kesrevi, 1925: 22).

Azeri teorisinin yaratılış sebebi, sonucu ve bu teoriye yöneltilen eleştiriler yukarıda anlatıldığı gibidir. Ancak Felsefeci Mohammad Reza Nikfar’ın düşünceleri biraz farklıdır. Kasım 2012’de Paris’te düzenlenen “*İran’ın Geleceğinde İslam’ın Yeri*” konferansında yaptığı konuşmada, başta Ahmed Kesrevi olmak üzere Pehlevi döneminde Şiiliğe yönelik ağır eleştirilere dikkat çekti. Mohammad Reza Nikfar, Şiiликte kriz çıkması durumunda İran’ın geleceğindeki en önemli sorun Türk ve Fars meselesi olacağını belirtti. Bu, Ahmed

Kesrevi'nin anladığı bir sorundur. Şiiliğin ciddi bir eleştirmeni olan ve aynı anda bu mezhebin Azerbaycan ile İran'ı bir arada tuttuğunun farkında olan Ahmed Kesrevi, Şiilik yerine ortak bir geçmiş (Azerbaycan dili ve kimliği) yaratmaya çalışmıştır.

Azeri teorisinin uydurulması kendi başına Pehlevî döneminde Türkçeye karşı ne kadar radikal ve sistematik politikaların ne kadar sistematik ve ciddi olduğunun bariz kanıtıdır.

1.2.3. Azerbaycan Milli Hükümetinin Dil Politikaları

AMH dönemi Türk dili için bir yıllık bahar dönemi oldu. Basın-yayın, eğitim ve devlet kurumlarında Türkçenin birinci dil olarak kullanılması AMH'inin en değerli işlerindendir. Azerbaycan Millî Hükümeti 26 Aralık 1946 tarihinde dil konusunda onayladığı kararları Azerbaycan gazetesiyle halka ve ilgili kurumlara duyurmuştur:

1. *Bugünden itibaren Azerbaycan Dili Azerbaycan'ın resmî devlet dili ilân edilmiştir.*

Devlet kararları, resmî bildiriler, halk ordularına verilen emirler ve yasa tasarıları kesinlikle Azerbaycan dilinde yazılmalıdır.

2. *Bütün kurumlarda (devlet, özel, ticarî ve sosyal) Azerbaycan dilinin kullanılması zorunludur. Bu dilde yazılamayan defterler ve belgeler resmiyet taşımayacaktır.*

3. *Mahkemelerdeki bütün işlemler Azerbaycan diliyle yapılacak, bu dili bilmeyenler için tercüman verilecektir.*

4. *Bütün Azerbaycan daireleri, kurumları ve bakanlıkları arasındaki mektuplaşmalar Azerbaycan dilinde olmalıdır.*

5. *Toplantı ve kurultaylardaki konuşmalar ve müzakereler Azerbaycan dilinde yapılmalıdır.*

6. Devlet dairelerinde çalışan ve başka dilde konuşan yabancılar, Azerbaycan dilinde yazma, okuma ve konuşmayı öğrenmek zorundalar.

7. Başka bir dilde okuma yazması olan devlet memurları için Maarif Bakanlığı tarafından ilgili kurumlarda dil kursları açılacaktır. Bu kişilerin çalışma mesaisinden bir saat azaltılacaktır.

8. Azerbaycan'da yaşamakta olan diğer etnikler işlerini kendi dillerinde yapma hakkına sâhipler. Fakat yazılar ve resmî bildirilerde kendi dillerinin yanı sıra, resmî devlet dili olarak Azerbaycan dilini de kullanmalıdırlar.

9. Azerbaycan'da yaşayan etnik azınlıklar, kendi okullarında kendi dillerinde eğitim alabilirler. Fakat bu okullarda da Azerbaycan dilinin okutulması zorunludur.

10. Azerbaycan Millî Hükümeti, Azerbaycan dilinin okullarda eğitimiyle ilgili kararları onaylamıştır. Okul öğretmenlerinin de millî dilde eğitimi kendilerine millî görev bilmeleri gerekir. (Pişeveri, Azerbaycan Millî Devletinin Başbakanı, Azerbaycan gazetesi, sayı 96, 26 Aralık 1946).

Böylece AMH döneminde Azerbaycan Türkçesi, İran tarihinde ilk kez resmen Farsçanın gölgesinden çıkıp hem ordu hem de yönetim alanında birinci ve resmi dil olarak kendine layık konumunu buldu.

Ne yazık ki bu dönem çok kısa oldu ve bir yıldan sonra Tebriz'de Türkçe gazete ve kitaplar evlerden ve okullardan toplanıp 17 Aralık 1946 tarihinde şehrin merkezinde yakıldı (Demir, 2019: 48).

Modern İran Edebiyatının en önemli isimlerinden olan Tebrizli Reza Brahnenin¹¹ AMH çöküşünden sonra okulda yaşadığı bir hatırasıyla Pehlevî döneminde Türk diline karşı olan inanılmaz baskıyı anlamak mümkündür:

“sınıfımızda Türk olmayan yoktu, hepimiz Türk’tük... Sonuç olarak Tahran’dan gelen birisi her şeyin Farsça yazılmasına ve okunmasına karar verdi. Ama ben Farsça bilmediğim için okulumuzun duvar gazetesini mürekkeple Türkçe yazardım... Okulun duvar gazetesinin Türkçe yazıldığını sorgulayınca ben yazdığımı söyledim. Okul müdürü beni yere atıp boynumdan tuttu ve kelimeler kaybolana kadar mürekkeple yazdığım Türkçe metni yalamamı emretti. Yüzümü kaldırdığımda bütün çocuklar güldüler: yüzümde karışık renkler kaldı. Ana dilimi yalayıp yutmuştum ve böylece anadilimi içleştirip vücudumun ayrılmaz bir parçası ettim!” (Beraheni, 2002: 38).

1.2.4. İran İslam Cumhuriyeti’nde Dil Politikaları

İran İslam devriminden sonra düzenlenen İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 3 Aralık 1979 tarihinde yapılan referandumla kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Yeni anayasanın 15. maddesinde İran’ın resmi dili ve başka etniklerin anadillerinin sınırları belirlenmiştir. *“İran halkının resmi ve ortak dili ve yazısı Farsça’dır. Senetler, resmi metinler ve ders kitapları bu dil ve yazı ile olmalıdır. Ancak mahalli ve kavmi dillerden basında ve kitle haberleşme araçlarında yararlanma ve okullarda dil edebiyatının öğretilmesi Farsçanın yanına serbesttir”*. Ayrıca anayasanın 19. maddesinde *“Milletin bütün fertleri hangi kavim ve kabilelerden olursa olsunlar, eşit haklardan yararlanırlar ve renk, ırk, dil ve benzeri etkenler ayrıcalık sebebi olamaz”* ilkesi de bulunmaktadır. Ancak, ne yazık ki günümüze kadar bu iki madde uygulanmamıştır. Üstelik bu maddelerin

¹¹ Ünlü şair, yazar, eleştirmen, siyasi aktivist ve İran Yazarlar Derneği’nin kurucu yönetim kurulu üyesi, ayrıca Kanada Kalem Derneği’nin başkanı olmuştur. Reza Beraheni (21 Aralık 1314 - 5 Nisan 1401) İstanbul üniversitesi, İngiliz dil ve edebiyatı mezunudur ve şiir- roman kitapları birçok dillere çevrilmiştir.

uygulanmasına dair talepte bulunan birçok gazeteci, aktivist, öğrenci ve akademisyenler bölücülük ithamıyla tutuklanıp hapsedilmişler.

Modern çağda dillerin hayatta kalması ve gelişmesi için dil kurumları olmazsa olmazdır. İran’da yalnız Fars dili bu imkândan faydalanmaktadır. İran İslam Devriminden sonra Kültür Devrimi Yüksek Konseyi faaliyetleri kapsamında 1990 yılında Fars Dil ve Edebiyat Akademisini (فرهنگستان زبان فارسی) kuruldu ve Pehlevî döneminde kurulan Fars Kültür Akademisinden (Ferhengistan) daha kapsamlı olarak amaçları şu şekilde belirlenmiştir:

1. *İran’ın ulusal kimliğinin temel direklerinden biri ve İslam dünyasının ikinci dili ve İslami bilgi ve kültürün taşıyıcısı olarak Fars dilinin gücünün ve özgünlüğünün korunması;*

2. *Bilimsel ve edebi düşünceleri ifade etmek için kibar ve ifade edici bir dil geliştirmek ve tarihsel bilgilerle birikimin şimdiki nesil ve gelecek nesiller üzerindeki etkileri ile bağlantı sağlamak;*

3. *Fars dili ve edebiyatının yayılması, kapsamının ve topraklarının ülke içinde ve dışında genişlemesi;*

4. *Fars dilinde zamanın ve hayatın gereklerine ve beşeri ilim ve tekniklerin ilerlemesine uygun olarak özgünlüğünü koruyarak canlılık ve gelişme yaratmak. (FDEA, 1990).*

Fars Dili ve Edebiyatı Akademisi başkanının ifadelerine göre bu kurumda “sözcük seçimi alanında 75 bölümde 350 profesör çalışıyor ve geçen yıllarda 45.000’den fazla kelimenin Farsça karşılıkları kurulmuş. Son yıllarda bu etkinliklerin yanı sıra, bugüne

kadar 11 cildi basılmış olan “Bin Kelime” kitaplar şeklinde de yayınlamışlar¹²” (TasnimNews, 2014).

Ne yazık ki devrimden sonra da İran Türkleri kendi dilleri üzerinde böyle kurumsal ve resmi çalışmalardan mahrum kalmıştır. Hatta günümüzde reformcuların en önemli gazetelerinden olan “Sazandegi” gazetesi 06/08/2023 tarihinde yayınladığı 1486 sayısının ilk sayfasında “zaman zaman bir Türk dil akademisi kurulmasından söz ediliyor. Bu ifadelerden İran sevenler üzülürken bazı İran düşmanlarını sevindiriyor... (İran’da) Türk milleti yok, dolayısıyla Türk Frengistan’ına (Dil kurumuna) gerek de yok; İran milleti ve milli Fars dili var¹³” (Derehşiler, 2023) yazarak İran’da Türk varlığını sindiremediklerini bir daha göstermiş oldular. Farsçılık ve ırkçılık Fars akademisiysen ve bilim adamlarının gözlerini öyle kör etmiş ki Dr. Cavad Derehşiler bir taraftan İran Türkleri ve dillerine yönelik böyle akılsız ifadelerde bulunurken bir taraftan da aynı yazısında “Hiçbir akıllı adam herhangi bir dile karşı savaş açmaz” ifadesinde de bulunmaktadır.

1.3. İmla, Ortografi ve Alfabe Sorunu

İran Türkleri basın yayın tarihinin başlangıcından günümüze kadar Arap alfabesini kullanmışlar. Arap Alfabenin yetersizliği her zaman dil bilimcilerinin ve basın yayın mensuplarının karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan birisi olmuştur. Özellikle Arapça ve Farsçada karşılığı olmayan Azerbaycan Türkçesine özgü olan Ö, Ü ve I sesli harflerinin temsili için yeni harfler (sembol) üretmeye mecbur kalmışlar. Türk dil kurumunun olmadığından dolayı bu sesli harfleri neredeyse herkes istediği şekilde yazmıştır ve bu da Türkçe metinleri kafa karıştırıcı hale getirmiş.

Türk dillerinin en önemli kuralı olarak bilinen seslilerin uyum kuralını dikkate alarak Azerbaycan Türkçesinde bulunan sesli herifinin üçünün (Ö, Ü, I) karşılığının

¹² <https://www.tasnimnews.com/fa/news>

¹³ <https://saazandegi.ir/product-170>

olmaması ve ikisinin de (Ə ve E) nerede ve nasıl yazılıp yazılmamasına dair bulunan birçok sorunlar çoğu düşünürleri Latin alfabesine geçiş düşüncelerine götürmüştür.

Buna benzer sorunlarla karşı karşıya kalan Farşlar da zaman zaman çarelerini alfabe değişiminde görmüşler ama artık İran İslam Devriminden sonra İslam dünyasının alfabesinden batının kültürel hegemonya ve hatta bazen kültürel sömürgesi şekilde algılanan Latin alfabesine geçiş gayrimümkün gibi görünmüştür. Üstelik İslam’dan sonra İran coğrafyasında kültürel, edebi, felsefi ve bilimsel birikimler bu alfabede olduğundan dolayı alfabe değişiminin milletin tarihi hafızasının silinmesi gibi değerlendirilmeler bu talebin sesini kısmıştır. Fakat Farş dil kurumu bu sorunları çözerek standart alfabe ve dil oluşturmayı başardı. Fakat Türkler, Türkçeyi ifade etmekte topallayan Arap alfabesiyle yola devam etmek zorunda kaldılar.

Sovyetler Birliğinin dağılımından sonra bağımsızlığını yeniden kazanan Kuzey Azerbaycan cumhuriyetinin Kiril alfabesinden Latin’e geçişinin yarattığı etkiyle, Türkiye’nin modern dönemde bilimsel ve kültürel birikimlerine kolay ulaşma ve onlarla kültürel birliği pekiştirmek amacıyla alfabe değişimi gerekliliğinin İran Türklerinde üstü kapalı şekilde canlı olduğunu ifade etmekte de yarar vardır.

Türkçenin yazılımında Arap alfabesinde bulunan sorunları gidermek amacıyla başta “*Varlık*” dergisi olmak üzere bu çalışma kapsamında ele alınan öğrenci dergileri ve diğer gazete ve dergiler; yazar, şair, akademisyen ve dilcilerin katılımıyla ortak bir yazım (imlâ) kuralı oluşturmak için 2000 yılında önemli bir adım atılmıştır. Özellikle Muhammed Hatemi döneminde hızla artan Türkçe gazete ve dergilerde ortaya çıkan imlâ farklılıklarını ortadan kaldırmak için düzenlenen “*Birinci Ortografi Semineri*” sonucunda Türkçenin yazılımında bulunan birçok sorunlar ortadan kaldırılmıştır (Varlıq, Birinci Ortografi Semineri, 2001: 58-80).

Bu seminerin sonuç bildirisinde alfabenin adı “*Türk Alfabesi*” veya “*Arap Köklü Türk Alfabesi*” olarak belirlenmiş ve Varlık dergisinin yıllardır kullandığı imlâ kuralları, özellikle de ünlülerin yazılış biçimi oy çokluğuyla onaylanmıştır (Heyet, 2005: 124).

II. BÖLÜM:

DİLİN ETKİN KULLANIM ALANI OLARAK İRAN'DA TÜRKÇE BASIN FAALİYETLERİNİN TARİHİ

2.1. Güney Azerbaycan'da Basın Yayın Faaliyetleri (Başlangıçtan Azerbaycan Milli hükümeti Dönemine Kadar)

İran'da ilk basın yayın faaliyetleri Kaçar Türkleri dönemi, Feth Ali Şah Kaçar zamanında Tebriz'de başladı. Azerbaycan Veliahtı Abbas Mirza'nın emriyle ilk matbaa 1817 yılında Mirza Zeynelâbidin tarafından kurulmuştur. Ülkede ikinci matbaa ise 1822 yılında Mirza Sâlih Şirâzî'nin yardımı ve Avrupa'da eğitim alan Mirza Cafer'in teşebbüsüyle tekrar Tebriz'de tesis edildi. (Serdariniya, 2002). Matbaa Tebriz'den sonra Uremiye ve başka şehirlerde kurulmaya başladı. Tahran'da ilk matbaa 1825 yılında kuruldu. Tebriz'de matbaa ile basılan ilk kitap Dr. Cotton'a göre "*Gülîstan*", Sait Nefisi'ye göre "*Resâle-yé Cehâdiye*" ve kimilerine göre Rus ve İran savaşlarını anlatan "*Fetihname*" adında bir kitap olmuştur (Ariyenpur, 1993).

Güney Azerbaycan'ın ilk gazetesi 1858 yılından 1907 yılına kadar toplam 22 sayı yayınlanan ve sarayda olup bitenleri, dünya haberleri ve Şahın yurt dışı ziyaretlerini kısaca halka anlatan "*Exbâr-é Dârusseltené-yé Memleket-é Azerbaycan*" gazetesidir (Pervane, 2009: 109). Bu derginin dili tamamen Farsçadır. 1875'ten 1895 yılına kadar Mehdi Ahter ve Ağa Mehmet Tâhir Tebrizî Karacadâğî'nin öncüllüğüyle Güney Azerbaycanlılar tarafından İstanbul'da yayınlanıp İran'a gönderilen "*Ahter*" gazetesinin dili de Farsça olmuştur. Bu dönemde Güney Azerbaycan'da milli şuurun güçlü olduğu pek söylenemez. Ancak Kuzey Azerbaycan'da Azerbaycan Türkçesinde gazeteler yayınlanmaya başlamıştır.

Azerbaycan Türkçesiyle yayınlanan ilk gazete 1832 yılında "*Tiflisskie vedmosti*" nin ek sayısı olarak Tiflis'te yayın fırsatı bulan "*Tiflis Exbârı (Tiflis Haberleri)*" gazetesidir. Bu gazeteden on yıl sonra "*Zakavkazskiy vestnik*" gazetesine ek olarak "*Qafqazın Bu*

Terefinin Xeberleri” islimiyle yayınlanmıştır. Bu gazetenin yayınlandığı tarihi kesin olarak bilinmese de yüksek ihtimalle 1840 yılında yayınlanmıştır (Heyet, 2005: 17-18).

Bütünyle Azerbaycan Türkçesinde yayınlanan ilk gazete olarak bilinen “*Ekinci*” gazetesi 22 Temmuz 1875’ten 29 Eylül 1879 yılına kadar Bakü’de Hasan Bey Zerdabi tarafından toplam 56 sayı yayınlandı. Kökleri 1832 yılına kadar uzanan bu gazete tamamen Azerbaycan Türkçesinde yayınlandığı için ilk basıldığı gün (22 Temmuz 1875) Azerbaycan cumhuriyetinde basın yayın günü olarak kutlanıyor.

Güney Azerbaycan basınında ise Türkçe Farsçanın yanı sıra kullanmaya başladı. Ali Kulu Azerbaycanî tarafından 1892 yılında Tebriz’de “*Şebnâme*” (*Gecelik*)¹⁴ adıyla yayınlanan gazetenin dili Türkçe-Farsçadır. Ali Kulu Saferov 1898 yılında haftalık olarak yayınladığı “*İhtiyaç*” gazetesi de yüksek ihtimalle Farsça-Türkçe olmuştur. İran kaynakları İhtiyaç gazetesinin yalnız Farsça olduğunu yazarken fakat Azerbaycan İlimler Akademisi’nin yayınladığı bibliyografyada bu gazetenin Farsça ve Türkçe olduğuna değinilmiştir (Rüstemovs, 1993). Ali Kulu Saferov meşruta devriminden (meşrutiyetin ilanından) sonra “*Azerbaycan*” gazetesini Türkçe - Farsça yayınlayarak başka bir kıymetli işe imza atmış oldu (Rabino, 1993). Görüldüğü gibi Şebnâme, İhtiyaç ve Azerbaycan gazetelerinde Azerbaycan Türkçesini kullanmasıyla Ali Kulu Saferov’un (Ali Kulu Azerbaycanî) Türkçe basın yayın tarihinin erken döneminde önemli yeri vardır.

Meşrutiyetten önce Güney Azerbaycan basın yayın faaliyetleri özellikle gazete ve dergiler Farsçanın egemenliği altında kalmıştır. Bunun asıl nedenlerinden biri Pehlevî dönemine kadar İran’ın Türkler tarafından yönetilmesine rağmen Türkçenin yalnız ordu ve yönetimde, Farsçanın ise şiir ve edebiyatta ve Arapçanın ise bilim ve felsefe alanında

¹⁴ İran’da günlük gazetelere denilen Ruzname (Günün yazısı) sözcüğün zıt anlamı olarak koyulan bu derginin Şebneme (Gecelik) ismi daha sonralar, geceler gizlice sokaklara ve evlere atılan genellikle yasadışı şeklinde olan yayınların ismi hale geldi.

egemen olmasıdır. Ayrıca İran’da birçok modern teknoloji ilk kez Tebriz’de bulunmuş¹⁵ ve matbaa da 10 yıla kadar yalnız Tebriz’de bulunduğundan dolayı Tahran ve başka şehirlerde Farsça olarak yayınlanmak istenilen gazete ve kitaplar Tebriz’de basılmak mecburiyetinde kalmıştır.

Kitap basımında bu dönemde durum biraz farklı olmuştur. İran’ın modern eğitim sisteminin kurucusu olan Tebrizli Mirza Hasan Rüştîye Azerbaycan Türkçesinin ilköğretim ve eğitim kitabı olan “*Vatan Dili*” kitabını 1894 yılında yazmıştır. Matbaanın Tebriz’e gelişinden meşrutiyete kadar (1817-1906) Tebriz’de yüzden fazla Türkçe kitap yayınlanmıştır. Hâkim Molla Muhammed Fuzuli ve başka Azerbaycan şairlerinin Türkçe Divanı, mersiye ve mizah şiirler defalarca yayınlanmıştır. Fuzuli’nin divanının kısa zamanda 17 kere basılması halkın Türkçeye ne kadar ilgi gösterdiğinin en bariz örneğidir. Ayrıca Azerbaycan Türkçesinin düz yazı ve resmi formunun oluşmaması da Azerbaycan’ın basın yayın tarihinin ilk döneminde Farsçanın egemen olmasının başka nedenlerindendir (Heyet, 2005: 18-19).

Güney Azerbaycan’ın öncüllüğünde gerçekleşen meşrutiyet hareketinin başlangıcında olduğu gibi sürdürülmesi ve korunmasında da Azerbaycan aydınları ve yayınladıkları gazetelerinin önemli rolü olmuştur. Güney Azerbaycanlılar tarafından İstanbul’da basılıp İran’a gönderilen “*Ahter*” gazetesinin İran meşruta hareketinin ortaya çıkmasında önemli yeri olduğu gibi bu hareketin sonuçlanmasından sonra da gazeteler bu mücadelenin önemli alanı olarak yayınlanmaya devam etti. Uzun süre meşrutilerin taleplerini reddeden ve sunulan anayasaya karşı direnen Muzaffareddin Şah’ın nihayet 5 Ağustos 1906 yılında anayasa hükmünü imzalamasıyla basın yayın faaliyetlerinde yeni dönem başladı. “*Molla Nasreddin*”, “*sohbet*”, “*Ana dili*”, “*Vatan Dili*” ve “*Azerbaycan*’

¹⁵ Tebrizli tarihçi Samed Sardariniya bu konuyu “*Tabriz Şehre Evvelinka – Tebriz ilklerin şehri*” kitabında bu konuyu detaylı kaleme almış.

gibi ilk Azerbaycan Türkçesinde olan gazeteler bu yıllarda yayınlandı. Bu dönemde Tahran'dan sonra en çok basın yayın faaliyetleri Tebriz'de yürütülmüştür.

Meşrutanın ilanından 1921 yılına kadar 15 yıllık bir süreçte güney Azerbaycan'da 80 ve kopuntu (diaspora) Türkler tarafından başka ülkelerde 10 gazete olmak üzere toplam 90 gazete yayınlanmıştır. Tebriz 63 ve Urmiye 9 gazete ile en çok gazeteye sahip Türk şehirleri olmuştur. Ayrıca İstanbul 5 ve Bakü 2 gazete ile Güney Azerbaycan diasporasının en çok gazete çıkarttıkları şehirlerdir. Ayrıca Londra, Berlin ve Tiflis'te birer gazete çıkmıştır.

Bu dönemde yayınlanan gazetelerin dil bakımından 55'i Farsça, 8'i Türkçe-Farsça, 10'u Türkçe, 2'si Türkçe-Kürtçe, Biri Türkçe- Farsça-Arapça; biri Türkçe-Farsça-Rusça, ikisi Asurice ve biri de yalnız Kürtçe olarak yayınlanmıştır. Çoğunlukla haftalık ve iki haftalık olan bu gazetelerin onu muhafazakâr, sekizi mizah, yedisi sosyalist, altısı ticaret ve üçü dini konuda olmuştur (Celili, 1996). Güney Azerbaycanlıların ilk ciddi basın yayın faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bu yıllarda yayınlanan 90 gazete ve derginin arasında Encümen, Molla Nasrettin, Azerbaycan ve Ana dili gazetesi önemli yere sahiptir.

Bu yıllarda yayınlanan başka önemli gazetelerden biri ise Azerbaycan cumhuriyeti ve aynı anda doğunun ilk demokratik cumhuriyetinin (1918-1919) kurucusu Muhammes Emin Resulzade'nin 1910 yılında Tahran'da yayınladığı "*İran-i No*" (Yeni İran) gazetesidir. Bu gazete İran'da Avrupa tarzında yayınlanan ilk gazete olma itibariyle dönemin başka önemli gazetelerindendir. Ayrıca 1917 yılında, Azadistan Özerk Cumhuriyetinin¹⁶ kurucusu Şeyh Muhammed Hiyabani tarafından yayınlanan "*teceddüd*" (Yenilik) gazetesi toplumu modernleştirmek açısından ve Tağı Rüfet'in yönetiminde 1920 yılında Tebriz'de yayınlanan "*Azadistan*" gazetesi de kültür, ana dil, edebiyat, milli meseleler ele aldığı için başka önemli dergilerindendir (Pervane, 2009).

¹⁶ 1920

Rıza Şah Pehlevî döneminde Azerbaycan’da yayınlanan gazetelerin sayı ve kalite düzeyi meşruta (meşrutiyet) dönemine göre köklü bir değişime uğradı. Meşruta döneminde hükümeti ciddi ve cesur ifadelerle eleştiren ve belirli bir düzeyde Azerbaycan Türkçesi ve kimliğini canlandıran gazeteler tamamen susturuldu. Rıza Şahın tek dil, tek millet politikaları ve başta Türkler olmak üzere gayri Farsları asimile etmeye doğru yürüttüğü politikalar sonucunda Türkçe basın yayın faaliyetleri 20 yıllık sessizliğe gömüldü. Gazetelerin çoğu kapatılıp ve gazetecilerin de çoğu tutuklanmışlardır. Rıza Şah döneminin sonuna kadar yalnız “*İttılâât*” (روزنامه اطلاعات) ve “*İran*” (روزنامه ایران) gazetesi yayını sürdürmeyi başarmıştır (Yazıcı, 2003: 126).

20 yıllık Rıza Şah döneminde bir tane bile Türkçe gazete yayınlanmamıştır. Güney Azerbaycan’da yayınlanan toplam 17 gazetenin biri Ermenice ve 16’sı Farsça olmuştur. Tebriz’de 12, Urmiye’de 2, Erdebil, Hoy ve Zencan’da birer tane çıkan bu 17 gazetenin yedisinin haftalık ve 11’inin haftada iki-üç kere yayınlandıkları bilinmektedir (Mecidi, 2003). Bu dönemde yayınlanma fırsatı bulan farsça gazetelerin de ömrü çok kısa olmuştur ve basın alanı hak, özgürlük, siyasi ve sosyal gidişatla ilgili yorumlar ve taleplerden yoksundur.

1941-1945 yıllarında baş gösteren ikinci dünya savaşının İrana bıraktığı etkiler basın ve yayın alanına da yansdı. II. Dünya Savaşında Rıza Şah’ın Almanya’ya yaklaşması, Rusya ve İngiltere’nin İran’ı işgal etmesine neden oldu ve sonuçta kendisinin tahttan indirilip, sürgüne gönderilmesiyle sona erdi (Türkay & Açıkse, 2021: 1). Rusya ve İngiltere İranı işgal ettikten sonra Rıza Şahı istifa etmek zorunda bıraktılar ve ortaya çıkan güç (egemenlik) boşluklardan faydalanarak Azerbaycan basın ve yayın faaliyetleri biraz canlandı. Bu zaman diliminde yayınlarda nicel ve nitel artış oldu. İkinci Pehlevî dönemi istikrar bulana kadar gazete ve dergiler geçici fırsattan faydalandı (Tutkar & Mohammadi, 2013: 138).

İran Türkleri bir taraftan ikinci dünya savaşının dayattığı zor koşullarla mücadele ederken bir taraftan da Rıza Şahın sürgün edilmesinden faydalanıp kendi kültür ve kimliklerini korumak amacıyla basın yayın faaliyetlerine başladılar. 1941’de “*Vatan yolunda*” ve “*Şahin gazetesi*”, 1943’te “*Ajir*”, 1945’te “*ordu*” ve “*Azad Millet*”, 1946’da “*Azerbaycan yıldızı*” ve “*Azer*” gazetelerinin yayınlanmaya başladıkları bilinmektedir. Bunların arasından “*Vatan yolunda*” gazetesi Güney ve Kuzey Azerbaycan’a dair konuları bir arada ele alarak milli kimliğin canlanması açısından büyük öneme sahiptir (Pervane, 2009).

Bu dönemin önemli gazetelerinden biri, 23 Mayıs 1943’ten Haziran 1945’e kadar Tahran’da yayınlanan “*Ajir*” gazetesiydi. Gazetenin sahibi İran’da komünistlerin öncülerinden olan ve daha sonralar Azerbaycan Milli Hükümetini kuran Seyyid Cafer Pişeveri’ydi. Daha önceler Bakü’de “*Hürriyet*”, “*Açık söz*” ve “*Ekinci*” gazetelerini Türkçe ve Farsça çıkarmıştı, fakat Türkçenin İran’da yasak olduğundan dolayı 1920’de Gilan’da çıkardığı “*Komünist*” gazetesi ve 1921’de Tahran’da çıkardığı “*Ajir*” gazeteleri yalnız Farsça olmuştur. 1930’dan 1941’e kadar 11 yıl hapisshanede kalan Cafer Pişeveri, hapisshaneye bir komünist olarak girip, Milliyetçi, Demokrasiden yana ve sosyal adaletçi olarak çıkmıştır (Ören, 1980). Bu değişimi hapisshaneden çıktıktan sonra çıkardığı gazetelere de yansıdı. Uzun Enver (Enver, 200: 55) ve Khayala Abbas Ajir gazetesinin toplam 35 sayı yayınlandığını yazarken (Abbas, 2019: 71) “*İran Muhalefet Belgelerinin Arşivi*” sitesinde¹⁷ 281 sayısı mevcuttur. Bu gazete genel İran sorunlarıyla beraber Azerbaycan sorunlarını da ele almıştır. Cafer Pişeveri’nin Liderliğinde kurulan Azerbaycan Milli Hükümeti döneminde yürütülen basın yayın faaliyetleri bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

¹⁷ <http://iran-archive.com/fa/sanadha>

Azerbaycan Milli Hükümeti, 20 Kasım 1946 yılında Tebriz'in Muhammed Rızâ Pehlevî'nin ordusu tarafından işgal edilmesiyle sona erdi ve Türkçe tekrar yasaklandı. Muhammed Rızâ Pehlevî Fars dışı etniklere karşı dil konusunda babasından daha beter ve ezici siyasetler yürüttü. Milli hükümetin çöküşünden sonra 25 Kasım 1946'da Pehlevî ordusu tarafından Türkçe kitap ve gazeteler şehirden toparlanıp Tebriz'in meydanlarında topluca yakıldı. Böylece ikinci Pehlevî döneminde tekrar Türk dili ve basın yayın faaliyetleri tamamen yasaklandı.

Musadık Döneminin (1951-1953) nispi özgürlüğü basına da yansıdı. Yalnız 1951 yılında Azerbaycan'da 30 gazete ve dergi yayınlanmaya başladı ama bunlardan hiçbiri Türkçe değildir ve Türkleri temsil etmiyordu. Bu gazeteler genellikle Dr. Musadık'ı destekliyorlardı. Mussadik döneminde yalnız Tahran'da "*Beşir-i Âyende*" isminde bir Türkçe gazete yayınlandı. 1951-1952 yılında yayınlanan Beşir-i Âyende gazetesi sosyalist ülkeleri ve önemli şahsiyetleri tanıtmanın yanısıra Azerbaycan ve Kürtlere özgürlük vermediğinden dolayı Dr. Musadık'ı kınıyordu (Mecidi, 2003). Mussadik döneminden sonra tekrar Muhammed Rıza Şah diktatörlüğü başladı.

Bu yıllarda ünlü şair Muhammed Hüseyin Şehriyarın Azerbaycan Türkçesinde yazdığı "*Heyder Baba'ya selam*"¹⁸ şiiri Pehlevi döneminde susturulmuş Türkçeyi canlandırmayı başardı. Bu şiirin resmi şekilde yayınlanabilmesinde Şehriyarın çağdaş İran Edebiyatında önemli isim olmasının etkisi çoktur. 1954 yılında yayınlanan bu şiir kısa sürede halkın beğenisini kazandı ve daha sonralar sınırları aştı. Azerbaycan Türklerinin kimlik, kültür, tarih ve folklorunu yalın ve samimi dille ifade eden bu şiir 50 yıllık yasak ve baskılara maruz kalan milletin bayrağı olmuştur. IRNA haber ajansının röportajında¹⁹ Doğu Azerbaycan (vilayetinin) Kültür ve İslami Rehberlik Genel Müdürünün söylediğine göre 2018 yılına kadar Şehriyarın "*Heyder Babaya Selam*" şiiri 90 dile çevrilmişti (IRNA,

¹⁸ "*Heyder baba*" Şehriyarın doğduğu köyde bir dağın ismidir. Bu eser, her bölümü beşer mısradan oluşan 121 bölüm halinde yazılmış uzun manzumedir.

¹⁹ <https://www.irna.ir/news>

2018). Pehlevî döneminde genellikle şiir, dil ve edebiyat konusunda yasadışı biçimde birkaç kitap yayınlanmıştır.

2.2. Azerbaycan Milli Hükümet Döneminde Güney Azerbaycan Basını

II. dünya savaşı eksen ve Azerbaycan Demokrat Fırkası döneminde (1941-1946) Güney Azerbaycan'da yayınlanan toplam 36 gazetenin 15'i Türkçe veya Türkçe- Farsça olmuştur. Bu gazeteler Azerbaycan Türklerinin milli kimlik ve mücadelesinin canlanmasında önemli yere sahipler ve genellikle milli konularda yazılar yayınlanmıştır. Azerbaycan gazetecilik tarihinin önemli isimlerinden olan Cafer Pişeveri aynı zamanda Azerbaycan Milli Hükümetinin de kurucusudur. 20 Kasım 1945'te resmen kurduğu AMH dönemi Güney Azerbaycan'ın basın ve yayın tarihinde dönüm noktası oldu ve Türkçe ilk kez, Farsçanın gölgesinden çıkmayı başardı. Bu dönemde Azerbaycan Türkçesi resmi dil ilan edildi ve Türkçesi yalnız basın yayın alanında değil devlet kurumları, okullar ve idarelerde birinci dil olarak kullanılmaya başladı. Azerbaycan Demokrat Fırkasının resmî gazetesi olarak yayınlanan “*Azerbaycan*” gazetesi bu yıllarda yayınlanan en önemli gazetelerden biridir.

Tablo 4. :Azerbaycan Milli Hükümeti Döneminde Yayınlanan Türkçe veya Türkçe- Farsça Gazeteler

Gazetenin İsmi	Şehir	Yayına Başladığı Tarih	Bağlı Organ	Yönetenler	Dil
Azerbaycan	Tebriz	10 Kasım 1941	AMH	Ali Şebüsteri, Yayın kurulu (30-97 sayıları), Ahmet Musevi (98-151 sayıları), Fethi Huşkenâbi (150-246 sayıları), İsmail Şems (247-288 sayıları)	1941-1945 kadar Türkçe-Farsça 1945-1946 yılında Türkçe
Azad millet	Tebriz	24 Şubat 1946	Milli Meclis	İsmail Şems	Türkçe-Farsça
Galebe	Tebriz	1943*	İran Tude Partisi	Mahmut Turabi	
Yeni Şerq	Tebriz	Aralık 1945	AMH	Mahmut Turabi	Türkçe
Azerbaycan Ulduzu**	Tebriz	16 Aralık 1944	Tude Partisinin işçiler ve emekçiler birliği organı	M. Ali Hilal Nâsiri	Türkçe-Farsça
Medeniyet	Tebriz	1946	Sovyet Kültür Evi	-	-

Urmiye	Urmiye	1946	AMH'inin Urmiye kolu	-	Türkçe
Azer	Zencan	30 Ocak 1946	AMH'inin Zencan kolu	Menuçehr Sait Veziri	Türkçe
Vatan Yolunda	Tebriz	1942-1946	Sovyet Kızıl Ordusu	Ejderoğlu, H. Şahgeldi, Cafer Handan ve Rıza Kuliye'v'un redaktörlüğünde	Türkçe
Alman İşgalcılarına Ölüm	Tebriz	1943-1944	-	-	Türkçe-Farsça
Şafak	Tebriz	Temmuz 1945	Sovyetler birliğiyle kültürel ilişki kuran İran Cemiyeti'nin Tebriz kolu	-	Türkçe (ara sıra Farsça)
Edebiyat Sahifesi	Tebriz	1941***		Mehmet Biriya ²⁰	Türkçe
Güneş	Tebriz	Eylül 1946	Azerbaycan Şair ve Yazıcılar Cemiyeti		
Nedâ-i Gorgan	Gorgan	-	Tûde Partisinin Gorgan komitesi organı	Ahmet Kâsımî	Farsça ve Türkmen Türkçesi
Cevdet	Erdebil	1943****	AMH'inin Erdebil Kolu	Hüseyin Habibullahi	Türkçe-Farsça
Cavanlar	Tebriz	15 Mayıs 1946	AMH'inin gençlik Organı	-	Türkçe

* “*Galebe*” gazetesinin ilk yayınlandığı tarih çoğu kaynaklarda 1943 geçerken Bakü’de yayınlanan 21 Azer dergisi bu gazetenin yayına başladığı tarihin 1941 olabileceğini yazmış. Ayrıca bu gazete AMH kurulduktan sonra ‘*yeni Şerq*’ adıyla çıkmaya devam etti.

** “*Azerbaycan ulduzu*” (Azerbaycan yıldızı) AMH dönemine kadar aynı anlamda olan Farsça ‘*setareye Azerbaycan*’ ismiyle çıkıyordu.

*** “*Edebiyat Sahifesi*” gazetesinin ilk yayınlandığı tarih farklı kaynaklarda 1941’den 1946 yılına kadar farklılık göstermektedir.

**** Bu gazete daha önceler 1927 yılında Hasan Cevdet’in yönetimiyle yayına başlayıp 1938 yılında kapatılmıştır.

²⁰ Ünlü şair ve Azerbaycan Milli Hükümetinin eğitim- kültür bakanı.

2.3. İran İslam Devriminden Sonra Güney Azerbaycan Basını

Pehlevî döneminde 54 yıllık (1925-1979) durgunluk yaşayan Türkçe basın- yayin faaliyetleri bu rejiminin son yılından itibaren canlanmaya başlamıştır. Baskıcı ve ezici siyasetlerinden dolayı içeriden halk ve dışarıdan uluslararası eleştiri ve baskıya maruz kalan Muhammed Rıza Pehlevî, son yıllarında nispi açılımda bulundu. Sonuç olarak Tebriz’de yasaklanmış Türkçe kitap ve gazeteler yayınlanmaya başladı. İnkılap yılları (1978- 1981) Türkçe gazeteler açısından küçük patlama dönemi oldu. Bu yıllarda 21 Türkçe veya Türkçe- Farsça gazete ve dergi yayınlandı. Fakat ne yazık ki bunların ömrü iki üç yıldan fazla olmadı.

Devrim sırasında Tebriz’de İbad, Nevruz ve Hamid Ahmedzade kardeşler tarafından yayınlanan ‘*ulduz*’ dergisi yüksek baskı sayısı (tiraj) ulaştı ve halk tarafından yoğun ilgi gördü. ‘*ulduz*’ dergisi devrim sırasında yayınlanan ilk Türkçe dergidir (Raşedi, 2006: 7). Aynı yılda ünlü Türkolog, araştırmacı ve Pehlevî döneminde medeni-siyasi aktivist Dr. Hüseyin Muhamedzade Sediq’in yayın faaliyetlerini de anmak gerekir.

Bu dönemde hayata geçirilen Türkçe yayin faaliyetleri genellikle solcu-milliyetçi Azerbaycan aydınları tarafından gerçekleşmiştir. Solculuk ve milliyetçiliğin birleşmesinin asıl nedenlerinden biri milli mücadele, milli kimliğin inşası ve aydınlanma sürecinde komünist blokunun bir parçası olan Kuzey Azerbaycan’ın, Güney Azerbaycan’a esin kaynağı olması ve devrimden sonra solcuların büyük yenilgiye uğramasıdır.

Sekiz yıllık İran- Irak savaşı (22 Eyl 1980 – 20 Ağu 1988) ve rejimin Türkçeye önyargı ve baskıcı yaklaşımları Azerbaycan basın yayin faaliyetlerini tekrar durgunluğa yitti. Bu durgunluk 1991 yılında Sovyet birliğinin çöküşü ve Azerbaycan cumhuriyetinin kuruluşuna kadar sürmüştür.

Tablo 5. : İnkılap Yıllarında Çıkan Türkçe- Farsça Gazetelerin Toplam Çıktığı Sayıları Ve Yıllara- Şehirlere Göre Dağılımı (Kobotarian, 2020) (Raşedi, 2006) (Mecidi, 2003), (Heyet, 2005).

Dergi ve Gazetenin İsmi	Yayınlandığı Tarih	Toplam çıktığı sayı	Çıktığı şehir
Araz	1979	4	Tebriz
Azadlık	1979	4	Tahran
Azerbaycan	1979	-	Tebriz
Azerbaycan Kârgerleri	-	-	Tebriz
Azerbaycan-i Ayende	1979	-	Tebriz
Birlik	1979	-	Tebriz
Çenli Bêl	1979	7	Tahran
Dede Korkut	1980	20	Tebriz
Furug-i Azâdi	1980	Günümüze kadar	Tebriz
Gencilik	1981	-	Tebriz
Güneş	1981	3	Tahran
İnkılab Yolunda	1980	13	Tahran
İslâm Çağrısı	-	-	-
Odlar Yurdu	1979	3	Tebriz
Oxtay	1979	-	-
Ulduz	1979	10	Tebriz
Varlıq	1979	Günümüze kadar	Tahran
Veten Uğrunda	1980	-	Serab
Xalq Sözü	1979	-	Erdebil
Yéni Yol	1982	4	Tahran
Yoldaş	1979	21	Tahran

Bu dergi ve gazetelerin yarısı Tebriz’de çıkmıştır. Bunun nedeni Tebriz’in basın yayın alanında köklü geçmişe sahip olmasıyla beraber Pehlevî döneminde Türklere ve Türkçeye karşı olan baskıcı politikaların son bulma umuduyla inkılabı desteklemeleri idi. Bu gazetelerin genellikle üç dört sayı çıktıktan sonra kapatılması Azerbaycan halkının Pehlevî dönemindeki sorunlarla tekrar karşılaştığının bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Tablodaki verilerde dikkat çeken başka husus bu dönemde yayınlanan toplam 21 Türkçe gazetenin 10’unun Tebriz’de yayınlanması ve bunların da 7’sinin tam inkılabın gerçekleştiği yılda (1979) yayına başlamasıdır. Hatta “*ulduz*” (yıldız) dergisi Ruhullah Humeyni’nin İran’a dönüşünden bir ay önce, Muhammed Rıza Şahın İran’dan tam kaçtığı gün²¹ (15 Ocak 1979) yayınlanmıştır. Bu da Tebriz ve Azerbaycan halkının Türkçeye nasıl susadıklarını göstergesi olarak değerlendirilebilir.

²¹ Muhammed Rıza Şah kaçtıktan yaklaşık bir ay sonra (11 Şubat 1979) Ruhullah Humeyni İran’a geldi ve İran İslam Devrimi başarıya uğradı.

İnkılap yıllarında Türkçe gazete ve dergilerde patlama olduğu gibi kitap konusunda da benzer durum yaşandı. Prof. Dr. Cevat Heyetin sunduğu bibliyografyaya göre 1979 yılından 1984 yılına kadar Türkçe dilbilgisi, Türkçenin eğitim ve öğretimi, Türkçe sözlük, şiir, folklor, tarih ve kültürel konularla Azerbaycan ve Türklük temalarda toplam 170 Türkçe veya farsça kitap yazılmıştır (Heyet P. D., 2001).

Bu dönemde yayınlanmaya başlayan “*Varlık*” (Varlık) dergisinin günümüze kadar yayına devam etmeyi başarabilmesinin altı çizilmelidir. “*Varlık*” dergisi 1980 yılında ünlü Türkolog Prof. Dr. Cevat Heyet tarafından yayına başladı. Başlangıçta aylık olarak çıkan bu dergi daha sonralar üç aylık sürede yayınlandı. İlk yıllar politik konuları ele alan “*Varlık*” dergisi daha sonralar Azerbaycan kültür, tarih, folklor, edebiyat ve Türkoloji üzerine yoğunlaştı. Derginin günümüze kadar yayınlanmaya devam edebilmesinde hiçbir organ, kurum veya siyasi teşkilatlara bağlı olmamasının etkisi çoktur. Ayrıca Prof. Dr. Cevat Heyetin İran bilim camiası, Türk dünyası ve Türkoloji’yle Tıp bölümünde saygın bir isim olmasının da önemli etkisi vardır.

III. BÖLÜM:

MUHAMMED HATEMİ DÖNEMİNDE İRAN'DA MEDYANIN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE BASIN- YAYIN FAALİYETLERİ

3.1. İran İslam Cumhuriyetinde Medya ve Basının Genel Görünümü

İran İslam Cumhuriyetinde medya ve basının genel görünümünü iyi görmek için ülkede bulunan basın hukukunu gözden geçirmek olmazsa olmazdır. Basın hukukundan sonra İran'da bulunan medya ve basın organlarını Muhafazakâr Basın / Medya, Hükümete Bağlı Medya / Basın, Reformcu Medya / Basın, Fars Dışı Medya / Basın (Alternatif Medya) ve Sosyal Medya olarak beş bölümde ele almak gerekir.

3.1.1. İran'da Basın Hukuku

Basın hukukunda basının görevi ve amacı, basına sunulan haklar, basına dair sınır ve yasaklar belirlenmiştir. Ayrıca bu hukukta belirlenen maddelere uyulmadığı takdirde verilecek cezalarda belirlenmiştir.

1985 yılında onaylanan ve 2009 yılında yapılan son düzenlemelerle yaklaşık 18 sayfalık İran İslam Cumhuriyetinin basın hukukunun özeti şu şekildedir:

Birinci bölümde basını, kapsamını ve ilgili kavramları net şekilde tanımladıktan sonra ikinci bölümde İran İslam Cumhuriyetinde basının amacı (misyonu) ve görevi belirlenmiştir. Her bir basının bu bölümde belirtilen görevlerden en az birinin gerçekleşmesine katkıda bulunması gerektiği ve öbür amaçlarla çelişmeden İslam Cumhuriyeti çizgisinde ilerlemeleri gerektiği yazılmaktadır.

Basın hukukuna göre basının görevi ve amacı kısaca Kamuoyunu aydınlatmak, halkın bilgi ve birikim düzeyini yükseltmek, İslam Cumhuriyeti Anayasasında belirtilen hedefleri ilerletmek, İnsanları ırk, dil, örf ve adetlere göre kategorize etmeden yanlış ve bölücü ayrımları ortadan kaldırmak olarak belirlenmiş. Ayrıca sömürge kültürünün tezahürlerine karşı mücadele ederek otantik İslam kültürünün tanıtılması ve yayılmasına

gayret etmek, ne doğu ne de batı²² ilkesini sürdürmek ve pekiştirmek de basının amaçlarındandır.

Dördüncü bölümde basın sınırları belirlenmektedir. İslami ilke ve kaideler ile kamu ve özel haklara aykırılık dışında neşriyatın serbest olduğu, Ateist yayında bulunmak ve İslam Cumhuriyeti'nin temellerine zarar vermek, müstehcenlik ve halkın haysiyetine aykırı fotoğraf, resim ve içerik yayınlamak, ırk ve etnik konuları gündeme getirerek toplumun katmanları arasında ihtilaf yaratmak, kişilerin (hem erkek hem de kadın) görsel ve içeriklerde araçsal olarak kullanılması, kadınların aşağılanması, ritüel ve lükslerin teşvik edilmesi, bireyler ve grupları içeride veya dışarıda İran İslam Cumhuriyeti'nin güvenliğine, haysiyetine ve çıkarlarına aykırı eylemlerde bulunmaya teşvik etmek, gizlilik niteliğinde olan belgeler ve gelişmelere dair bilgi yayınlamak, İslam dinine ve mukaddeslerine hakaret etmek, ayrıca Dini Liderin ve taklit merciine hakaret etmekten uzak durmaları gerektiği belirlenmiştir.

Öbür bölümlerde ise basın hukukuna uyulmadığı takdirde verilen cezalar, basın imtiyazına başvurusunda bulunmanın koşulları, basın jürisi, yayınlanma süreci ve diğer konular ele alınmıştır.

3.1.2. Muhafazakâr Basın / Medya

Başta İCRTL (İran İslam Cumhuriyetinin Radyo- Televizyon Kurumu- صدا و سیما) olmak üzere birçok önemli medya ve gazeteler doğrudan Rehber veya ona bağlı kurumlara bağlıdır. İCRTL'nın genel müdürü doğrudan Rehber tarafından atanmaktadır ve yürüttüğü faaliyetler ise yasama, yargı ve yürütme temsilcileri tarafından denetlenir.

²² İran İslam Cumhuriyetinin Dışişleri bakanlığının kapısına yazılmış slogandır. Soğuk savaş döneminde Pehlevî rejimine karşı İslamcıların yürüttüğü mücadele sırasında ne doğu ne de batı blokuna katılmadan İslami çizgide gideceklerini gösteren bu slogan devrimden sonra İran'ın uluslararası politikasının değerler dizisi (paradigması) konumundadır.

Ülkenin en eski gazetesi olarak bilinen “*Ettelaat*” başta olmak üzere “*Keyhan*”, “*Khorasan*”, “*Qods*” ve “*Jomhour-e İslami*” gazetelerinin yönetim üyeleri de doğrudan Rehber veya onun defteri tarafından atanmaktadır. Ayrıca “*Hemşehri*” ve “*Resalat*” gazeteleri de Rehberle bağlı olmaksızın muhafazakâr çizgide yayın yapmaktadır. Fakat Tahran belediyesine bağlı olan “*Hemşehri*” gazetesi Muhammed Hatemi döneminde reform çizgisinde yayınlanıp 2003 yılından sonra muhafazakâr çizgide faaliyetine devam etmektedir. Bu medya ve gazeteler rehberle bağlı olduğundan dolayı cumhurbaşkanlarının değişiminden etkilenmeden rehber ve Vilayet-i fakih çizgisinde faaliyetlerine devam etmektedirler²³ (Sinkaya, 2017).

3.1.3. Hükümete Bağlı Medya ve Basın

Başka bir grup medya ve basın ise doğrudan hükümete bağlılar ve cumhurbaşkanlığının değişimiyle beraber yayın çizgileri değişmektedir. İRNA, İSNA, İLNA ve Moc gibi İran hükümetinin resmi haber ajansları ve “*İran*” gazetesi doğrudan hükümete bağlı olan yayın organlarıdır.

Yukarıda adı verilen haber ajansları ve gazetelerin sosyal medya ve internet üzerinde birçok kanal ve sitelerde faaliyet yürütmekteler.

3.1.4. Reformcu Medya ve Basın

Reformcu Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi döneminde kurulan veya tekrar canlandırılan yayın organları reformcu basın yayın olarak bilinmektedir. “*Afetaab-e Yazd*”, “*Etemad*” ve “*Şerq*” gazeteleri; “*Chashmandaz- e Iran*”, “*Mehrname*” ve “*Nasim-e Bidari*” dergileri; “*Asr-e Iran*”, “*Diplomasi-yi İranî*” ve “*Fararu*” siteleri reformculuk çizgisinde faaliyet yürüten en önemli medya ve gazetelerdir. Bu gazeteler Muhammed Hatemi döneminde günlük 3.5 milyon baskı sayıya (tiraj) ulaşmıştır. Başta Fars

²³ <https://www.orsam.org.tr/tr/iran-da-medya-ve-siyaset/>

kökenlilerin çoğunluğu oluşturduğu büyük şehirler olmak üzere reformcuların toplumsal tabanının büyümesinde bu medya ve yayınlar önemli rol oynadı.

Bu dönemde İran’da habercilikte bulunan tekelciliğe son vermek amacıyla İRNA haber ajansına alternatif olarak İSNA haber ajansı kuruldu. Daha sonralar basın yayın alanında reformcu hareketleri baskılamak amacıyla muhafazakârlar tarafından 2003’de kurulan “*Fars Haber Ajansı*” hızla geliştirildi ve bugün İran’da en önemli ve etkili haber ajansı konumundadır. Ayrıca bu haber ajansı devrim muhafızlarıyla yakın iş birliği yürütmektedir (Sinkaya, 2017).

3.1.5. Fars Dışı Medya ve Basın (Alternatif Medya)

Bu guruba yerleştirebileceğimiz medya kuruluşları etnik, dil ve din bakımından azınlıkta olanlar ve genellikle Farsça olmayan veya Farsçayla beraber başka bir dilde yayınları kapsamaktadır.

Farslarla beraber İran nüfusunun çoğunluğunu oluşturan İran Türklerinin basın-yayını da ne yazık azınlıklar medyası niteliğindedir. Fars dışı yayınlar ülke genelinde basına dair bulunan sıkıntılarla beraber sırf Farsçılık politikalardan dolayı yasal ve yasa dışı ekstra baskı ve sorunlara maruz kalmaktadır. Genellikle yayına başladıktan kısa süre sonra kapatılan bu medya ve basın gurubu arasında uzun süre yayınlanmaya devam edebilen gazete ve dergiler çok azdır ve genellikle bölücülük ve milli güvenliğe tehdit gerekçeleriyle bir- iki yıl içinde kapatılmaktadır.

Bu araya yeri gelmişken, ileride ayrıntıları verilecek araştırmanın bulgularına dayanarak Muhammed Hatemi döneminde Türkçe gazete ve dergilerin, genel olarak, reformcu ve muhafazakâr yayınların üzerinde durduğu konuları ele almadan sırf milli mücadeleye odaklandıklarını da ifade etmekte yarar vardır. Örneğin reformcu ve muhafazakâr yayın organlarının üzerinde durduğu konulardan biri din ve sekülerizmken

Türkçe dergilerde din konusu oldukça sınırlı yer almıştır. Din konusunda bulunan 6 yazının 5'inde ise din açısından (Türk) milliyetçilik konusu ele alınmıştır.

3.1.6. Sosyal Medya

İran'da başka bir grup medya ise Muhammed Hatemi döneminin son yıllarından ülkede yaygınlaşmaya başlayan sosyal medyalardır. Webloglar ve sosyal medya her ülkede olduğu gibi internetin yaygınlaşmasıyla başlamıştır.

İran dünya internet ağına ilk kez 1990 yılında bağlanmıştır. *'teorik Fizik ve Matematik Araştırma Merkezi'nin'* eski başkan yardımcısı Siyavoş Şahşahani'ye göre bu merkez 1990 yılında dünya üniversiteleri ile bilimsel ve araştırma iletişime geçme amacıyla, İran'da internete bağlanan ilk merkezdir. Siyavoş Şahşahani bir röportajında şu bilgiyi de paylaşmaktadır: *"Bizim üyeliğimizi onayladıklarında, üyelerin yükümlülüklerine yeni bir madde eklediler ve bu, ağı dini- Mezhebi propaganda için kullanmamaktır!"*²⁴ (FarsNews, 2013).

O zamandan beri İran'daki İnternet kullanıcılarının sayısı giderek artmaktadır. Filtre uygulanmasına rağmen Youtube, Facebook, Telegram ve Twitter gibi önemli sosyal medyaların İran'da çok yoğun kullanıcıları vardır. Telegram 45 milyon ve Instagram 24 milyon kullanıcıyla İran'da en yoğun kullanılan sosyal medya platformlarıdır. Sosyal medyalarda genellikle muhalif akımların söylemleri hükümetin söylemlerinden daha güçlü ve ilgi çekicidir. Birçok önemli sosyal medya platformuna İran'da filtre uygulanması bunun bir kanıtıdır.

Şu anda İran'da ortalama mobil İnternet indirme hızı 32,30 Mbps ve ortalama mobil İnternet yükleme hızı 11,78 Mbps ve gecikme 39 milisaniyedir. Bu göstergelerle İran 140 ülke arasında 80. sırada yer almaktadır. Ev internet alanında İran ortalama indirme hızı

²⁴ <https://www.farsnews.ir/news>

21,35 Mbps, ortalama yükleme hızı 12,62 Mbps ve gecikme 42 milisaniye olarak, 175 ülke arasında 134. sırada yer almaktadır (İSNA, 2021).

Ayrıca BBC'nin yazdığına göre İran halkının yüzde 64'ü en az bir sosyal medya kullanıyor. Telegram, Instagram ve WhatsApp en çok kullanıcıya sahiptir ve İran milli sosyal medyaları (SURUŞ, BELİ, İGAP, ITA vs.) kullanıcıların yüzde 5'inden daha azını cezbedebilmiştir²⁵ (BBC, 2018).

3.2. Muhammed Hatemi Döneminde Medya ve Basın Faaliyetleri

İran İslam Cumhuriyeti'nin yedinci cumhurbaşkanlık seçimi 23 Mayıs 1997 tarihinde reformcu Muhammed Hatemi'nin köklü reform, özgür ifade ve hukukun üstünlüğü gibi verdiği vadeler sonucunda beklenmedik sonuçla II. Hordad Efsanesi²⁶ olarak tarihe geçti. Muhammed Hatemi birinci döneminde toplam 29 milyon oydan 20 milyonunu ve ikinci döneminde (18 Haziran 2001) toplam 28 milyon oydan yaklaşık 21 buçuk milyon oy kazanarak ikinci kez cumhurbaşkanı seçildi (Abrahamyan, 2010: 327-328). Muhafazakârların adayı Ahmed Tavakoli ise dört buçuk milyon oyla ikinci sırada yer aldı ve öbür yedi adayın toplam oyları geçersiz oylar kadar bile olmadı. Bu da Muhammed Hatemi'nin ne kadar ezici üstünlükle kazandığını gösteriyor.

İran'da medya ve basın yayın faaliyetleri çoğu zaman başta ABD ve İsrail olmak üzere yabancı güçlere ve beşinci kol²⁷ faaliyetlerine potansiyel tribün olarak değerlendirildiği için ağır sansür ve baskılar altında olmuştur. Fakat Fars dışı medya ve basın bu baskı ve önyargıyla beraber “bölücülük” ve “milli güvenliğe” tehdit olarak değerlendirilmektedir.

²⁵ <https://www.bbc.com/persian/iran>

²⁶ İran'da kullanılan hicri şemsi takvimin üçüncü ayının ismi. 20 Mayıstan 20 Temmuz'a kadar.

²⁷ Fiili müdahalelerle ele geçirilemeyen bir gurup kitleyi ya da devleti casusluk, propaganda, sabotaj veya terör yoluyla hareketlendirip devlet veya rejime karşı müdahaleye uygun hale getirmeni ifade eden siyasi bir terimdir.

Onlarca gazete ve derginin aniden kapatılması, ağır sansür ve denetimler, gazete ve süreli yayın bürolarına saldırılar, gazetecilerin ev hapsine alınması, dövülmesi, tutuklanması ve hapsedilmesi ve hatta bazı dönemlerde şüpheli şekilde öldürülmesi ve ortadan kaybolması en çok yaşanan olaylardandır. Yalnız Muhammed Hatemi'nin hükümetinin ilk dönemi (1997-2001) İslam Cumhuriyeti'nde basının altın çağı sayılabilir. İstatistiklere göre İran'da basın tirajının günde üç milyonun üzerine çıktığı dönem, İran basın tarihinde bir “*taze bahar*” olmuştur²⁸ (Seyf, 2019).

Medya ve basınla ilgili hukukta belirlenmiş yasaklar ve cezalarla beraber rejimin kırmızıçizgileri ve hassas olduğu gündeme dair ciddi eleştiriler de gayri resmi yasak gibi uygulanmıştır. Bir taraftan medya ve basın alanına uzun süre uygulanan sansür ve baskı, bir taraftan da bu baskı ve sansür sonucunda gazetecilerin kendi kendilerini sansür etmeleri İran medyasından durgun bir tablo ortaya koymaktadır (Sinkaya, 2017).

Tablo 6. : Sınır Tanımayan Gazeteciler Raporuna Göre 2002- 2020 Yıllarında Basın Özgürlüğü Konusunda 180 Ülkenin Arasında İran'ın Yeri.

Yıl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sıra	122	160	158	164	162	166	166	172	175
Yıl	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Sıra	175	174	173	173	169	165	164	170	173

Sınır tanımayan gazeteciler (RSF) basın özgürlüğü endeksini 2002 yılından itibaren sunmaya başlamıştır. Bu yüzden İran basın yayın tarihinin başka dönemleriyle kıyasta daha özgür olarak nitelendirilen Muhammed Hatemi'nin birinci dönemine (1997-2001) dair rapor bulunmamaktadır. Muhammed Hatemi'nin ikinci döneminde (2001-2005) muhafazakârların baskılarıyla basının tekrar sıkıştırıldığı ve birçok gazetelerin topluca kapatılmasını göz önünde bulundurarak ve RSF'in basın özgürlüğü endeksine dayanarak Muhammed Hatemi döneminin söylenildiği gibi nispi özgürlük dönemi olduğu

²⁸ <https://www.radiozamaneh.com/443786/>

kanıtlanmaktadır. 2002 yılından 2020 yılına kadar 180 ülke arasında İran 165-175 sıralarında yer alırken 2002 yılında 122 sırada yer almıştır.

II. Hordad efsanesi çağdaş İran tarihinde yalnız bir seçim değil, köklü değişimler getiren siyasi ve sosyal bir olay olarak değerlendirilmektedir. Muhammed Hatemi'nin seçilmesiyle İran'da başlayan yeni dönemde reformistler yasallığa vurgu yaparak ülke işlerinin yönetiminde köklü değişikliklerin gerekliliği ve özgürlük alanının genişlemesine çalıştılar. Bu girişimlerin sonucunda siyasi alanda şaşırtıcı bir hızla yeni partiler doğdu.

Daha önceler kendisi yayın faaliyetlerinde bulunmuş olan Muhammed Hatemi, 10 yıl kültür bakanı (1982-1992) ve beş yıl (1992-1997) milli kütüphanenin başkanı olması başta olmak üzere birçok önemli kültür, eğitim ve diplomasi kurumlarında görev yapmıştır. Muhammed Hatemi sivil toplum, ifade özgürlüğü, köklü reform, kişisel özgürlük ve ekonomik şeffaflık vadeleriyle seçim sürecinde gençler, sivil toplum ve kültürel aktivistlerin yoğun desteğini kazanmıştır. İsfahan Üniversitesinin Felsefe bölümünden mezunu olan Muhammed Hatemi'nin verdiği vadeler, bir de başta gençler olmak üzere toplumun ondan olan beklentileri İran rejiminin kapasitesine sığmayacak kadar büyük olmuştur. Bunun ne kadar doğru olduğunu cumhurbaşkanlığı döneminde yaşanan olaylardan anlamak mümkündür.

Muhammed Hatemi cumhurbaşkanlığı devraldığında İran'da yılda 14386 kitap basılırken sekiz yıllık dönemin sonunda yılda 38991 kitap basılıyordu, bunların 9146'sı çevri ve 29845'i İran'da yakılıyordu. Ayrıca bu dönemde 174 günlük gazete olarak toplam 2228 gazete ve dergi yayınlandı (Asef, 2015). Muhammed Hatemi döneminde günlük toplam 3 milyondan fazla baskı sayısı (tiraj) gazete- dergi yayınlanıyordu. İran'ın bu yıllarda yaklaşık 60 milyon nüfusa oranlandığında her beş vatandaşa günde bir nüsha günlük gazete ve dergi düşmektedir.

Ataullah Muhajerani, 1997 yılında Muhammed Hatemi'nin kabinesinde Kültür ve irşat bakanı olarak göreve başladı. Seyyid Ali Hamenei tarafından kültür ve irşat bakanlığına önerilen Ataullah Muhajerani, onun beklediği şekilde faaliyet yürütmedi. Lider Ali Hamenei'nin beklendiğinden çok Muhammed Hatemi'nin seçim sürecinde verdiği vadeleri gerçekleştirmeye özen gösterdi. Seyyid Ali Hamenei 13 Aralık 1999 tarihinde Kültür Devrimi Yüksek Kurulu üyelerinin toplantısında yaptığı konuşmada Muhacerani'nin yürüttüğü faaliyetleri şu şekilde ağır eleştirdi:

“Ben bu itirazı defalarca dile getirdim ve şimdi de sizlerin huzurunda söylüyorum. İrşat Bakanlığı onun başkanlığında olduğu bu iki yılda hiçbir İslami eseri İslami diye sunmadı! Bu işin başı! Bu benim ilk itirazım... Sorum şu: İrşat bakanlığı İslami düşünceyi güçlendirmek için kaç kitap çıkardı, İslami ve devrimci fikri temelleri güçlendirmek için kaç film yaptı ve kaç tane uygun tiyatrosu oldu? Artık Kültür bakanlığında Bakanlığının salonlarında yapılan tiyatronun Bazıları yüzde yüz din ve devrim karşıtı! ...Bu benim itirazım. Kültür ve İrşat Bakanlığı'nın davranışlarından memnun değilim... Roman kitaplarına gelince, roman okumayı hep sevmişimdir; Bugün bile romanla ilgisiz değilim ve roman dünyasında neler olup bittiğini biliyorum. En yozlaşmış romanlar bugün yayınlanıyor²⁹” (Khamenei, 1999).

Ataullah Muhacerani'nin hayatındaki en gürültülü ve kalıcı siyasi çalışması, ünlü yardımcısı Ahmed Burkani'yle birlikte Kültür Bakanlığı'nda oynadığı roldür. Üç yıllık bakanlık sürecinde reformculara ve muhaliflere iki yüze yakın dergi ve gazete imtiyazı vererek bir devrimin zeminini oluşturmuştur. Sonunda A. Muhacerani, 2000 yılında yüz gazetenin kapatılması ve İran'ı gazeteciler için en büyük hapisane haline getirmesi pahasına bakanlıktan uzaklaştırıldı. Birçoğu, Ataullah Muhacerani'nin Kültür ve irşat

²⁹ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9617>

Bakanlığı'ndaki çalışmalarını Hatemi döneminde elde edilen en önemli başarı olarak görmektedir³⁰ (Behnoud, 2004).

Muhammed Hatemi'nin Kültür Bakanlığı yayıncılık ve kitap alanında açık kapılar politikasına inanıyordu. Ataullah Muhacerani bu görevin başına geçtiğinden basın yönetiminde değişiklikler yapmaya çalıştı. Örneğin yayın izni alan kitapların yeniden basımında tekrar izin için başvuru yapmasına gerek olmadığını söyledi. Muhacerani, sansürü ve denetimi kaldırmayı başaramasa da onu düzenli hale getirmeye ciddi bir özen gösterdi. Ayrıca bu dönemde daha iyi ve güvenilir yayıncıların yayınladıkları eserlere kendilerinin sorumluluk üstlenmelerini önerdi. Bu öneri onun döneminde uygulanmasa da sonraki dönemde sonuç verdi ve ülkede toplam 100'e yakın tanınmış yayınevlerine, yayınladıkları eserlere kendilerinin sorumluluk üstlenme yetkisi verildi.

Muhammed Hatemi döneminde basın durumunu değerlendirmek üzere Tahran Üniversitesinde yapılan yuvarlak masa toplantısının konuşmacısı, gazeteci ve medya aktivisti İsa Seherkhiz, Muhammed Hatemi dönemini basın baharı olarak değerlendirdikten sonra bu dönemi iyi anlamak için ondan önceki dönemlere göz atmamız gerektiği düşüncesindedir. 1997'den önce ülkenin basın alanının çok kapalı olduğunu belirterek yayın lisanslarının seçici olarak verilmesi, yayınların içeriklerinin İrşat (Kültür) Bakanlığı tarafından denetlenmesi, aydınlar üzerinde dolaylı ve dolaysız baskı ve lisanslı yayınların doğrudan sansürlenmesi gibi birçok olumsuz durumun basın alanına hâkim olduğunu ifade ediyor. Ayrıca Muhammed Hatemi döneminde basın alanında hızlı gelişmelere vurgu yaparak bu dönemde yabancı yayınların içeriğinin yüzde seksenden fazlasının yerli (İranlı) gazetelerden alındığını vurgulamaktadır³¹ (İRNA, 2015).

³⁰ https://www.bbc.com/persian/iran/story/2004/07/040728_a_mb_mohajerani

³¹ <https://www.irna.ir/news>

Bu dönemde dergi ve gazetelerin imtiyaz verilme süreci de oldukça kolaylaştırıldı. Hatemi döneminin aktif yazarlarından ve şimdi İranlı Sürgünde Olan Yazarlar Birliği'nin üyesi olan Aset Seyf, Muhammed Hatemi dönemin ilk yıllarını şöyle anlatıyor:

“Ekim 1997’de İran Gazeteciler Cemiyeti’nin kurulması ve bundan önceki hüznün ve baskıların kaldırılması ve basın ortamına mutlu günlerin getirmesi de bu dönemde olmuştur. Bu koşulların bir sonucu olarak, sadece iki yıl içinde 1.250’den fazla gazete ve dergi yayınlandı ve sadece Tahran’da 30 gazete yayına başladı.

Ayrıca bu dönemde birçok özel kadın dergisinin yayımlanmaya başlamasına atıfta bulunarak bu dönemde basın yayın mensupların durumunu şöyle anlatıyor: “Kariyer anlamında binlerce insan gazeteci oldu, yüzlerce kadın muhabir ve yazar basın mesleğine başladı. Özel yayınların yayımlanması, edebiyattan mimariye ve ekonomiye genişledi. Bu yayınlar ve gazetecilerin etrafında büyük toplumsal hareketler oluştu ve bu faaliyetlerin haber ve raporları, yayınlara yansımalarıyla diğer şehirlere model oldu³²” (Seyf, 2019).

3.2.1. Hatemi Dönemindeki Gelişmelere Muhafazakârların Tepkisi

Hatemi döneminde sağlanan nispi özgürlüğe muhafazakârlar kayıtsız kalmadı. Koruyucu Konseyi³³, şeriat ve Anayasa ile çeliştiği için temsilcilerin yasa ve planlarının çoğuna karşı çıktı. Bir taraftan yeni gazete ve dergiler yayımlanmaya başlarken öbür taraftan yargı gazeteleri kapattı. Haşimi Rafsancani’nin kızının editörlüğünü yaptığı “Zan” gazetesi, erkeklerin kanının yarısı olan kadın kanının değerini anlatan karikatür yayınladığı için kapatıldı (Abrahamyan, 2010: 331-334).

2000’de “basına toplu el konulmasının³⁴ ardından 6. Meclis seçimlerinde büyük bir zafer kazanan reformcular, (5. Meclis’in son aylarında değişen ve basına daha fazla

³² <https://www.radiozamanah.com/443786/>

³³ İran’da Anayasa’nın uygulanmasını denetleyen, gücünü ve etkisini sürdürülebilir kılan anayasal olarak atanmış 12 üyeye sahip kurum.

³⁴ “Basın toplu olarak ele geçirilmesi” terimini ilk kez Mir Hüseyin Musevi, 2000’de onlarca gazete ve dergilerin ele geçirilmesi için kullandı.

kısıtlama getiren) Basın Kanunu’nda değişiklik yapılması için bir plan sunarak, medya ve basın alanına görelı özgürlük sağlamaya çalıştılar. Bu sırada Ayetullah Hamanei’yi, basın kanununda değişiklik yapılması planını meclis gündeminden çıkarılmasına ilişkin mektup yazdı. Sonuçta bu plan milletvekillerinin incelemesi aşamasına geçmeden kaldırıldı.

Muhammed Hatemi döneminde basın alanında gelişmeler nasıl hızlandıysa, basına yönelik sansür, baskı ve kapatmalar da aynı derecede hızlanmaya başladı. Gazetelerin kapatılması ve özellikle gazetecilerin de içinde bulunduğu kesime yönelik siyasi cinayetlerin artmasıyla birlikte, bu konuda medyada yayınlanan haberler de arttı. Özellikle İran İslam Cumhuriyeti güvenlik güçlerinin siyasi cinayetlerdeki rolü üzerine haberler nedeniyle basına yönelik baskının daha da arttığı görüldü.

Basın kuruluşlarına yönelik baskının artmasında İran Dini Lideri Seyyit Ali Hamaney’in şu konuşmasındaki vurguların önemli olduğu düşünölmektedir: *“Basının bir kısmı Amerika ve Siyonist rejimin yapmak istediğini yapıyorlar! Ben basın özgürlüğüne ve basının çeşitliliğine karşı değilim... Ama kamuoyunu rahatsız etmek ve rejime karşı şüphe ve kötümserlik uyandırmaya çalışan basınlar var... 10-15 gazete sanki aynı yerden yönetiliyor. Bunların başlıklarına baktığımızda sanki ülkede her şey bitmiş, gençler arasında umudu öldürüyorlar... Hiç batı basını böyle değil, bu bir basın şarlatanlığıdır”*³⁵ (Farsi.khamenei.ir, 2000). Bu konuşmanın ertesinde hemen önemli sayıda basın kuruluşu kapatılmıştır.

Ünlü reformculardan biri olan Mostafa Taczade, Nisan 2000’de “Asr-e Ma” dergisine verdiği bir röportajda, reformcuların basına topluca el konulma sürecindeki performanslarına atıfta bulunarak, toplu basına el konulma sürecinde reformcuların sicilinin hiçte iyi olmadığını belirtmektedir. 18 gazete ve derginin topluca kapatıldığı gün Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi’nin istifa etmesi gerektiğini söyleyen Mostafa

³⁵ <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3003>

Taczade, “*O dönemde basına toplu el koymayı alternatif tedbirlerle telafi edebileceğimizi düşündük ama olmadı ve bunun için eleştiriliyoruz*” demektedir³⁶ (Taczade, 2019).

Bu olaylar sürecinde Muhammed Hatemi’nin tepkisiz ve sessiz kalması çoğunun dikkatini çekmiştir. Hatta kimilerine göre İranlı reformcuların, gerçek ve batılı anlamında hiçbir zaman reformcu olmadıklarını ve aslında rejimin bir planı olduğunu düşünmekte³⁷ (Seyf, 2019).

Bu yıllarda kapatılan gazetelerin arasında “*selam*” gazetesinin ayrıcalığı vardır. Bu gazetenin kapatılması İran İslam Devriminden sonra ülkenin içinde yaşanan en önemli ayaklanmaya neden oldu. Bu olaylar Azerbaycan milli mücadele tarihinde de büyük öneme sahiptir. Salam gazetesi, Ayetullah Humeyni’nin vefatından sonra 9 Şubat 1991 tarihinde çıkmaya başladı ve hükümeti eleştiren ilk gazete oldu. Sorumlu yönetmeni Seyyed Mohammad Mousavi Khoeini ve editörü Abbas Abdi idi (Arghandepour, 2000). “*salam*” gazetesinin kapatılmasından sonra gazetenin sorumlu müdürü Musavi Khoini, 2000 yılında bu gazetenin kapatılmasına ilişkin detaylı bilgileri kapsayan “*sonuncu Selam*” adlı kitap yayımladı. “*selam*” gazetesi 7 Temmuz 1999 tarihinde basının bastırılması ve kısıtlanması gerektiğine dair İran istihbaratına ait gizli belgeler yayınladı ve bundan dolayı beş yıl hapis cezası aldı.

Salam gazetesi kapatıldıktan sonra reform hareketinin en yoğun destekçisi olan gençler ve öğrenciler ayaklandı. Reformcuların tıkanıdığı ve gerginliğin arttığı bu dönemde, başta Tahran Üniversitesi olmakla protestolar ve ayaklanmalar başladı. Basına yapılan baskılar ve kapatılmaların en önemli parçası olarak bilinen Selam gazetesinin kapatılması, Temmuz 1999 tarihinde, ülkede devrimden sonra görülmüş en büyük ayaklanmalar düzenlenmiştir. Söz konusu protestolarda, hem Meclisin basını kısıtlayacak yasa tasarısını onaylaması hem de “*selam*” gazetesinin kapatılmasına karşı olan öğrenciler 8 Temmuz

³⁶ <https://www.radiozamaneh.com/443786/>

³⁷ <https://www.radiozamaneh.com/443786/>

1999 Perşembe günü Tahran üniversitesinde protesto ettiler. Yaklaşık 200-300 öğrenciye polis ve sivil polisler saldırdı. Bu olaylar sonucunda Tahran’da askeri ortam oluştu (Akyıldız, 2009: 91-92).

Beş gün süren bu protesto sırasında en az iki öğrenci ve vatandaş öldü. Bazı kaynaklara göre 8 kişi öldürüldü ve yüzlerce gösterici ve öğrenci tutuklandı. Bu olaylar yalnız Tahran ve Tahran üniversitesinde yaşanmadı. Tebriz Üniversitesinde de öğrenciler Tahran Üniversitesindeki öğrencilere destek amacıyla büyük protesto ve ayaklanma yaşandı. Polis ve güvenlik kuvvetleri bu protestoya müdahale etti ve kampüsün etrafında kanlı çatışmalar yaşandı. Başka şehirler de bunlara destek amacıyla ayaklanmaya başladı ve bu öğrenci olayları artık ülkede ulusal bir boyut kazandı (Akyıldız, 2009: 92).

İran’da “*Kuye Daneşgah*” (کوی دانشگاه) yani “üniversite geçidi” olarak anılan bu olay Azerbaycan milli mücadele tarihinde önemli yere sahiptir. Başta Tebriz Üniversitesi olmakla Türk şehirlerde yaşanan olaylar hem reformcu hem de muhafazakâr medya ve basın tarafından sansür edildikten sonra Azerbaycan aydınları ve entelektüelleri kendilerini İran’ın üvey evladı oldukları kanaatine vardılar.

Bu yıllarda basın alanında yaşanan en önemli olaylardan birisi “*selam*” gazetesinin yazarlarından birinin cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi ve İran milletine yazdığı açık mektupta ana akım medya ve basında Türk ve diğer etniklerin talepleri ve sorunlarının sistematik ve ağır sansür edilmesinin ifşası oldu.

Özgür ve bağımsız gazeteci İnsaf Ali Hidayet, 16 Aralık 2003’de “*İran halkı, Sayın Cumhur Başkanı! İran halkını isyana ve bölücülüğe kim sürüklüyor?*” başlığında yazdığı açık mektupta İran basınının tarihinde benzeri görünmemiş biçimde cesur ifadeler ve itiraflarda bulundu:

“*Ben İnsaf Ali Hedayet, Azerbaycan’da (Tebriz’de) yaşayan özgür ve bağımsız bir gazeteciyim. Ben Babek Hürremin’in bölgesindenim ve otantik bir Azeri’yim (Türküm).*”

Gerçeği söylemekten korkmuyorum. Ama özgür bir gazeteci olarak Azerbaycan'a, vatanıma, kardeşlerime, kültürüme, dinime ve dildaşlarıma ihanet ettiğimi kabul ediyorum... Cumhurbaşkanı! Ben gerçeklerin bir kısmını sivil polislerin yumruk ve tekmeleriyle anladım! Benim de sizin gibi hemşerilerim için ideal ve güzel fikirler ve arzularım vardı... Ama bu idealler sizin gibi beni de, sorunların hepsini görmeme izin vermedi. Azerbaycan meselelerine ancak güvenlik ve istihbarat ajanlarının gözünden bakabildim... Tahran'da bir siyasi aktivist öksürdüğünde ona zoom edip tepki veriyordum. Ama bir, hatta onlarca kişi Tabrizi, Urmiye, Senendec, Ahwaz, Zahidan vs. şehirlerde aylarca hücre hapsinde kalsalar, benim için önemli değildi... Türk, Arap, Kürt, Beluç ve diğer etniklerden tutuklananları bölücü diye adlandırıyordum ve onların haklarına göz yumuyordum... Azerbaycan'ın öğrencileri ve akademisyenleri birçok kez ülkenin ileri gelenlerine mektuplar yazarak, halklarının durumundan şikâyet ettiler. Bu haberleri görmezden geldim ve bunları bölücü olarak değerlendirdim; bunların talepleri ve haberlerini basına yansıtmadım. Zaten yansıtmak isteseydim ne olacaktı ki? Reformcu ve muhafazakâr radyolar, televizyonlar ve haber kaynakları bunları basar mıydı? Kesinlikle basmazlardı. Neden? Çünkü onlarla (Türklerle) aynı kandan olan ben, onları bölücü, radikal diye suçlayıp sansür ederken devlet medyası yayınlar mıydı? İran halkı! Cumhurbaşkanı İtiraf ediyorum, birkaç durum dışında İran halkının, özellikle de Anayasanın 15. ve 19. (anadilinde eğitim) de dâhil olmak üzere bu ilkelerin uygulanmasını her zaman talep eden Azerbaycanlıların isteklerini dikkate almadım ve bölücü olarak adlandırdım... Ben bir hata yaptım, biliyorum ama siz (Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi), hükümetinizin ve ajanlarınızın sizin adınıza bu insanlara neler yaptığını ve yapmakta olduğunun farkında mısınız? (Hidayet, 2003: 24-32).

“Kuye Daneşgah” olayları sırasında Türklerin sansür edilmesi ve İnsaf Ali Hidayet'in açık mektubunda dile getirdiği hususlar ve geçeklerin farkına varmak Güney Azerbaycan'da yeni dönemin başlangıcın oldu. Bu olaylardan sonra Azerbaycan Milli

Hareketi merkez cereyanlardan yolunun resmen ayırarak o tarihten günümüze kadar, başta 2009'da yaşanan Yeşil Hareketi olarak hiçbir muhafazakâr veya reformcu harekete katılmadılar. Böylece, Azerbaycan gençleri İran ve İrancılık düşüncesinden koparak, Türklük, milli ve özgürlük düşüncelerine doğru yöneldiler ve ana fikir Güney Azerbaycan'ın kurtuluş fikri oldu.

İstanbul Şehir Üniversitesi, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Merkezi'nde siyaset felsefesi araştırmacısı Meysem Badamçi, “*Radio Zamaneh*” (*zamanın radyosu*) ile yaptığı röportajda bu konuya değinmiştir. Azerbaycan Milli Hareketinin, Azerbaycan'da güçlü bir güç olmasına itiraf ederek 2009'da Azerbaycan'ın yeşil Hareketini desteklememesine dair şu ifadelerde bulunmaktadır: “*yeşil Hareket’inde, belki de Azerbaycan’ın görece sessizliğinden dolayı, insanlar yavaş yavaş Yeşil Hareket’in demokrasi yanlısı taleplerinin Farsça konuşmayan halkların hakları meselesinin yanında görülmesi gerektiğini anladılar*³⁸” (Alevi, 2015).

Bu dönemde Muhammed Hatemi ve reformcuların politikaları Türkçe dergilerde sık sık ele alınıp eleştirildi. Türkçe dergilerde özellikle dünyada İran'a saygınlık ve meşruiyet kazandırmak amacıyla Hatemi'nin dünyaya sunduğu medeniyetler diyalogu söylemine dönük eleştiriler sıkça yer aldı (Hüseynzade, 2002), (Seferi, 2002).

3.2.3. Muhammed Hatemi Döneminde Türkçe Öğrenci Dergileri

Hatemi'ye karşı Türk ve diğer etnikler tarafından yapılan tüm bu haklı ve yerli eleştirilere rağmen İran basın tarihinde patlama ve bahar dönemi olarak bilinen bu rüzgâr Türkçe basın yayına da yansıdı. Azerbaycan üniversiteleri ve Türk öğrencileri bu dönemin gelişmeleri yakından takip edip nispi özgürlükten oldukça faydalanmaya özen gösterdiler.

³⁸ <https://www.radiozamaneh.com/223420/>

Muhammed Hatemi döneminin Türkçe basın açısından önemini anlamak için bu döneme kadar Güney Azerbaycan'da yayınlanan Türkçe gazete ve dergilerin sayısını kısaca gözden geçirmeliyiz.

Meşrutiyet dönemine kadar (1858-1905) Tebriz ve Urmiye'de yayınlanan 18 gazetenin hepsi yabancı dillerde olmuştur (Heyet, 2005: 15-16). I. ve II. meşrutiyet dönemini de kapsayan 1906- 1921 yıllarında Güney Azerbaycan'da yayınlanan toplam 90 gazetenin 22'si (Heyet, 2005: 27-28) ve İkinci dünya savaşıyla AMH döneminde (1941-1946) yayınlanan 36 gazeteden ise 15'i (Mecidi, 2003: 217) Türkçe- Farsça olmuştur. Mussadik döneminde ise (1951-1952) yalnız bir Türkçe gazete yayınlandı.

İran İslam Devrimi ekseninde (1978-1981) yaklaşık 21 Türkçe- Farsça gazete ve dergi yayınlanarak (Heyet, 2005: 97) Türkçe basın alanında patlama yaşadı. İran- Irak savaşında (1980-1988) tekrar sekiz yıl durgunluk yaşandı ve 1982-1990 yıllarında yalnız 5 (Abbas, 2019: 74-75) ve 1990-1997 yıllarında ise 7 (Raşedi, 2006: 9-11) Türkçe- Farsça gazete ve dergi yayınlandı. Böylece Muhammed Hatemi dönemine kadar Güney Azerbaycan'da yaklaşık 69 Türkçe- Farsça gazete ve dergi yayınlanmıştır.

Hatemi döneminde ise Güney Azerbaycan şehirlerinde 20-30 arası Türkçe- Farsça yerel gazete ve dergi yayınlandı (Abbas, 2019: 74-76). İran genelinde bulunan farklı üniversitelerde ise toplam 120 Türkçe- Farsça öğrenci dergileri yayınlandı (Raşedi, 2006: 14). Böylece sekiz yıllık Muhammed Hatemi döneminde (1997-2005), Güney Azerbaycan'ın 140 yıllık basın tarihinde (1858-1997) yayınlanan toplam 69 Türkçe gazete ve dergilerin iki katı kadar, yani yaklaşık 140-150 Türkçe- Farsça dergi ve gazete yayınlanmıştır. Bu veriler Muhammed Hatemi döneminin Türkçe basın tarihinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Bu dönemde sağlanan nispi açılımdan Türk öğrenciler daha çok faydalandı. Bunun asıl nedeni bu dergilerin yayın izinlerinin farklı biçimde verilmesidir. Öğrenci

dergilerinin yayın izni diğer gazete ve dergilerden farklı olarak Kültür Bakanlığı tarafından değil, yalnız üniversiteler tarafından verilmektedir. Bundan dolayı hukuki olarak bu dergiler yalnız bağlı olduğu üniversite çerçevesinde dağıtılmalıdır. Bu yasal kararlara rağmen öğrenci dergileri geniş çapta dağıtıldı ve birçok Azerbaycan kitapevlerinde satılmaktadır (Heyet, 2005: 101).³⁹

Muhammed Hatemi döneminde Türkçe basın alanındaki açılım sadece üniversitelere sınırlı oldu ve bir iki dergi hariç üniversiteler dışında dergiler aktif olamadı. Bu yıllarda öğrenci dergileri hızla artmaya başladı. Sadece Güney Azerbaycan'da değil, İran genelinde üniversitelerde öğretim gören Türk öğrenciler Türkçe gazete ve dergiler yayınlamaya başladılar. Bu yıllarda Azerbaycan gençleri İran düşüncesinden koparak, Türklük ve özgürlük düşüncelerine doğru geldiler ve ana fikir Güney Azerbaycan'ın kurtuluş ve istiklali fikri oldu. Bu yayınlar Mayıs 2006'da yaşanan karikatür krizinde kendi etkisini gösterdi (Abbas, 2019: 96-97).

1998 yılında Tahran Üniversitesi Tıp Fakültesinde çiçek dergisi ilk Türkçe öğrenci dergisi olarak yayınlanmaya başladı. Çiçek dergisi daha sonra çıkan öğrenci dergilere esin kaynağı oldu. Çiçek dergisi toplam 12 sayı yayımlandıktan sonra 2001 yılında kapatıldı. Çiçek dergisinden sonra Tahran'da bulunan Şerif Üniversitesi, Emirkebir Üniversitesi, Şehit Behiştî Üniversitesi, Elm ve Sanat Üniversitesi, Terbiyet Moderres Üniversitesi ve Tebriz, Urmiye, Erdebil, Zencan ve diğer Türk- Türk dışı şehirlerin farklı üniversitelerinde çok sayıda Türkçe- Farsça öğrenci dergileri yayına başladı. Türk kız öğrenciler tarafından Tahran'ın Elzahra Üniversitesinde yayınlanmaya başlayan “*Saray*” dergisi kadın meselesine yoğunlaşma itibarıyla önemlidir (Raşedi, 2006: 12).

Bu dergilerin bir kısmı üç dört, bir kısmı beş altı sayı ve bir Kısımlı ise bir- iki yıl yayımlandıktan sonra çeşitli nedenlerle kapatıldı. Bunların arasından “*Öğrenci*” ve

³⁹ Yazarın Notu: Azerbaycan aktivistlerin 2008 yıllarında öğrenci dergilerinden kopya çekip sokaklar ve evlere dağıtılmasını hatırlıyorum.

“*Sayan*” gibi çok az dergi uzun süre yayınlanmayı başardı. Öğrenci dergileri Azerbaycan milli meselelerini daha açık, cesur ve ciddi biçimde ele aldılar. Bu dergiler (Türkçe eğitim olmadığından dolayı) cümle yapısı bakımından Farsçanın ağır etkisinde olmalarına rağmen Öztürkçe ve asıl Türkçeyi kullanmaya çok özen göstermişler. Bu dergilerin baskı sayısı (tiraj) Hasen Raşedi’ye göre genellikle 500, kimilerine göre 800 ve Rıza Dağıstani’ye göre 1000 tiraj olmuştur (Raşedi, 2006: 13-14), (Dağıstani, 2007: 50).

Türkçe öğrenci dergilerin 107’sinin adı Türkçe ve 13’ü “*Ayna*”, “*seher*”, “*Resul*” vs. gibi Arapça veya Farsça kökenli olmalarıyla birlikte artık Türkleşmiş kelimeler olmuştur. Bazı dergiler aynı isimle farklı şehirlerde yayınlanmıştır. Örneğin *Güneş* ismiyle Tebriz, Tahran ve Urmiye’de; *Yurd* ismiyle Tebriz, Erdebil ve Tahran’da; “*ulduz*” ismiyle Erak, Bircend ve Urmiye’nin farklı üniversitelerinde dergiler yayınlanmıştır. Dergilerin kapaklarında genellikle Türk ve Azerbaycan milli kahramanları ve simgeleri yer almaktadır (Ek 2). Tahran 29, Tebriz 26, Urmiye 10, Erdebil 8, Zencan 7, İsfahan 4, Hoy ve Hemadan 3 dergiyle en çok öğrenci dergilerinin yayınlandığı şehirlerdir (Raşedi, 2006: 13-14).

Öğrenci dergileri başta Farsça olmak üzere yabancı kelimeleri kullanmaktan uzak durmuş ve arı- temiz Türkçe yazmaya özen göstermişler. Türkçe dergiler yabancı kelimelerin karşılığını Kuzey Azerbaycan ve özellikle Türkiye Türkçesinden sık sık ödünç almışlardır (Teqizade & Alizadeh, 2016: 210).

Örneğin İran Türkleri arasında sıklıkla kullanılan Farsça “*Daneşcu*” sözcüğünün yerine Kuzey Azerbaycan’da kullanılan “*telebe*” sözcüğünü almayıp Türkiye Türkçesinde kullanılan “*Öğrenci*” kelimesini kullanmışlardır. Hatta “*Öğrenci*” isminde birçok dergi yayınlamışlar. Bu dergilerde Türkiye Türkçesinden alınan “*toplum*”, “*uçak*”, “*yapısal*”, “*özel*”, “*başka*”, “*çağdaş*”, “*bilgisayar*”, “*nesne*”, “*alan*”, “*araç*” vs. sözcüklere sık sık rastlanmaktadır. Ayrıca, “*uygarlıklar savaşı*”, “*öze dönüş*”, “*özgüven*”, “*altyapı*”,

“doğal seçim”, “soğuk savaş”, “öz arayış”, “çoğulculuk” vs. gibi özel ve yeni Türkçe terimler de dergilerde kullanılmıştır.

Türkçe öğrenci dergileri sözcükleri ödünçlemeyle yetinmemiş, bazen kendine özel kelimeler de üretmiştir. Örneğin Farsça “*daneşgah*” ve “*daneşkade*” (Üniversite ve fakülte) kelimesine Türkiye ve Kuzey Azerbaycanda karşılık bulmayınca “*bilimyrdu*” ve “*bilimevi*” sözcüklerini üretip kullanmışlardır. Bu yeni kelimeler AZBİLTOP (Azerbaycan Bilimyardlar Topluluğu) gibi kurumlar ve dergilerde kullanılmaya başlamış ve daha sonra herkes tarafından benimsenmiştir (Teqizade & Alizadeh, 2016: 210).

Dil kurumundan mahrum olan ve üstelik seksen yıl (öğrenci dergilerin yayınlandığı zamana kadar) yasak olan Türkçeye dergilerin böyle yaklaşması çok değerli bir çaba olarak yorumlanmalıdır.

Hatemi döneminin genel karakterine bakıldığında, yayıncılığın kolaylaştığı öngörülse de özellikle Türkçe öğrenci dergileriyle ilgilenenlerin karşılaştıkları engeller yabana atılır nitelikte değildir. Öğrenci dergisi yayınlamak için çok zorunluklarla karşılaşan Aslan Soltani, “*İran’da bir kişi hem gazeteci, hem de Türk olunca, bu onun için hayati tehlikeyi iki katına çıkarıyor*” ifadesinde bulunmaktadır. Soltani yürüttüğü kültürel faaliyetler nedeniyle üniversite yönetimi tarafından “*Pantürkizm*” olarak suçlandıklarını belirtmektedir (Abbas, 2019: 91).

Türkçe dergilerle ilgili başka ilginç bilgi ise çalışmadan önce varsayıldığının tersine milli meseleler üzerine yoğunlaşan Türkçe- Farsça dergilerin genellikle tıp ve fen- mühendislik eğitimi veren fakültelerde yayınlanmış olmasıdır.

Haziran 2001’de Azerbaycan basın ve öğrenci yayıncılığı tarihinde önemli bir olay yaşandı. Azerbaycan Akademisyenler Meclisi’nin girişimiyle Azerbaycan öğrenci yayınları festivalinin ilki 31 derginin katılımıyla Tahran Amir kabir Üniversitesi’nde düzenlendi. Bu festivalde dünyada ilk defa “birlik ve beraberliğin simgesi” olarak bu

yayınların muhtelif içeriklerinin ortak sayıları basılmış, ayrıca “*Azerbaycan Öğrenci Yayınları Merkezi’nin*” kuruluşunun temeli atılmıştır. Festivale katılan Türkçe dergiler ve yayınlandıkları üniversitelerin kapsamı ve çeşitliliği, Azerbaycan Milli Hareketinin Türk öğrenciler arasında hızlı ve olağanüstü bir şekilde yayıldığını göstermektedir.

Azerbaycan’ın öğrenci yayınları festivalinin ikincisi de 2004 yılının Haziran ayında Hamedan Üniversitesi’nin Türk öğrencilerinin çabalarıyla düzenlendi. Bu festivalde 50’den fazla Azerbaycan öğrenci yayını yer aldı (Dağıstani, 2007: 46-47).

Bu yayınlar, sağlıklı ve sıcak rekabetle giderek profesyonelleşip deneyim kazandı ve çeşitli konularda uzmanlaşmış bir şekilde çalıştılar. Bu kapsamda en önemli faaliyetler ABTAM (Azerbaycan Bilimyardular (üniversiteler) Birliğinin Araştırma Merkezi) tarafından yapıldı. ABTAM, “*İran ve Türkler*”, “*İran’da Federalizm*”, “*Azerbaycan ve Bir Asırlık Ermeni Suçları*”, “*Ermeni Soykırımı İddiasının Reddine İlişkin 9 Soru ve Cevap*”, “*Azerbaycan Kadını*”, “*Irak Krizi ve Bölgeye Etkisi*”, “*Tarih Bizi Beklemez*” vs. gibi özel çalışmalar yaparak Azerbaycan milli hareketinin teorik zafiyetini gidermede önemli katkıda bulundu. ABTAM’ın çıkardığı özel sayılar toplumda yoğun ilgi çekti ve Azerbaycan yayınlarının satış rekorunu kırmayı başardı (Dağıstani, 2007: 47-48).

IX. BÖLÜM:

MUHAMMED HATEMİ DÖNEMİNDE (1997-2005) İRAN'DA YAYINLANAN TÜRKÇE ÖĞRENCİ DERGİLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

4.1. Milli İçerikli Yazılar

Dergilerde yer alan yazılar birkaç ölçütü milli içerikli yazılar kategorisine dâhil edilmiştir. Bu konuya girerken sosyal bilimlerde olaylar ve gelişmelerin kendi ortam ve bağlamında (context) değerlendirilmesi gerektiğine değinmek lazımdır. Bu bağlamdan olmak üzere önceki bölümlerde tarihsel olarak sadece Güney Azerbaycan'da değil bütün İran'da Türkçenin kullanımına getirilen kısıtlamalardan söz edilmişti. Dolayısıyla incelenen dergilerde yer alan her bir Türkçe yazı, konusu ne olursa olsun öncelikle Türkçe olduğu için milli bir hareket niteliğinde olmuştur.

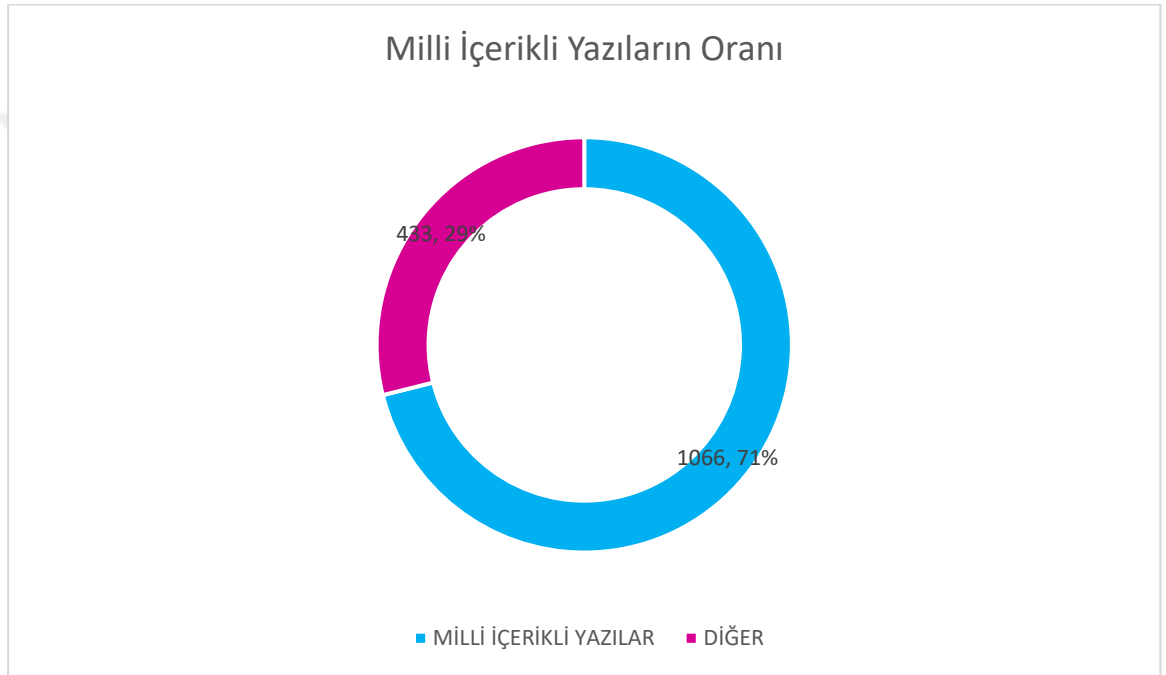
Örneğin araştırmanın kapsadığı zaman diliminde İran'da sevgi ve aşk konusunda Türkçe bir şiir yayınlamak sırf dil tercihi nedeniyle milli bir hareket niteliğinde olmuştur. Fakat bu çalışmada açık içerik analizi yöntemi uygulandığı için örtük içerik ve alt metinlerde milli temalar barındıran yazılar, milli içerikli yazılar kategorisine dâhil edilmemiştir. Yazıların bu ana kategoriye dâhil edilmesi için başlık ve içeriklerinde Türk milli bilincini aşlamak, Türk dili, tarihi, kimliği ve kültürünü okuyuculara açık şekilde sunma ve benimsetme esas alınmıştır. Bu kriterleri barındırmayan 119 Türkçe yazı Milli içerikli yazılar kategorisine dâhil edilmemiştir.

Bu bağlamda varsayıldığı gibi Türkçe- Farsça dergilerin içeriğinin büyük kısmının “milli içerikli” olduğu belirlenmiştir. İncelenen toplam 1500 yazının yüzde 71'i (1066) milli içerikli, yüzde 29'u (433) diğer temalarda olduğu tespit edilmiştir (**Grafik.1**).

Ana kategori oluşturulduktan sonra kategori dışında kalan yazılar gözden geçirilmiştir. Sonra milli içerikli yazıların dil bakımından dağılımı ve oranlarının sebepleri incelenmiştir, ardından ana kategori; Dil ve Kimlik, Türk Dünyası, Millî Mücadele, Milli Kültür, Edebiyat ve Folklor, Milli Şahsiyet ve Kahramanlar, Milli Tarih ve Diğer (Kadın

meseleleri, Din, Çevre vs.) olarak toplam 8 alt kategoriye ayrılmıştır. Alt kategorilere yazıların hangi ölçütle (kriterlerle) dâhil edildiği ilgili bölümde anlatılmıştır.

Yazıların kategorileştirilmesiyle ilgili son olarak bir noktaya dikkat çekmek gerekir; Yazıların ana kategoriye dâhil edilmesi yukarıda söylenen yöntem ve ölçütün gerektirdiği titizlikle yapılmıştır. Fakat disiplinler arası konularda bulunan yazıların, gösterilen özen ve titizliğe rağmen alt kategorilere (Milli kültür, Edebiyat ve Folklor, Milli Tarih) yerleştirmelerde yanlışlık ihtimali var.

Grafik.1. Milli İçerikli Yazıların Oranı

4.1.2. Milli İçerikli Yazıların Dağılımı

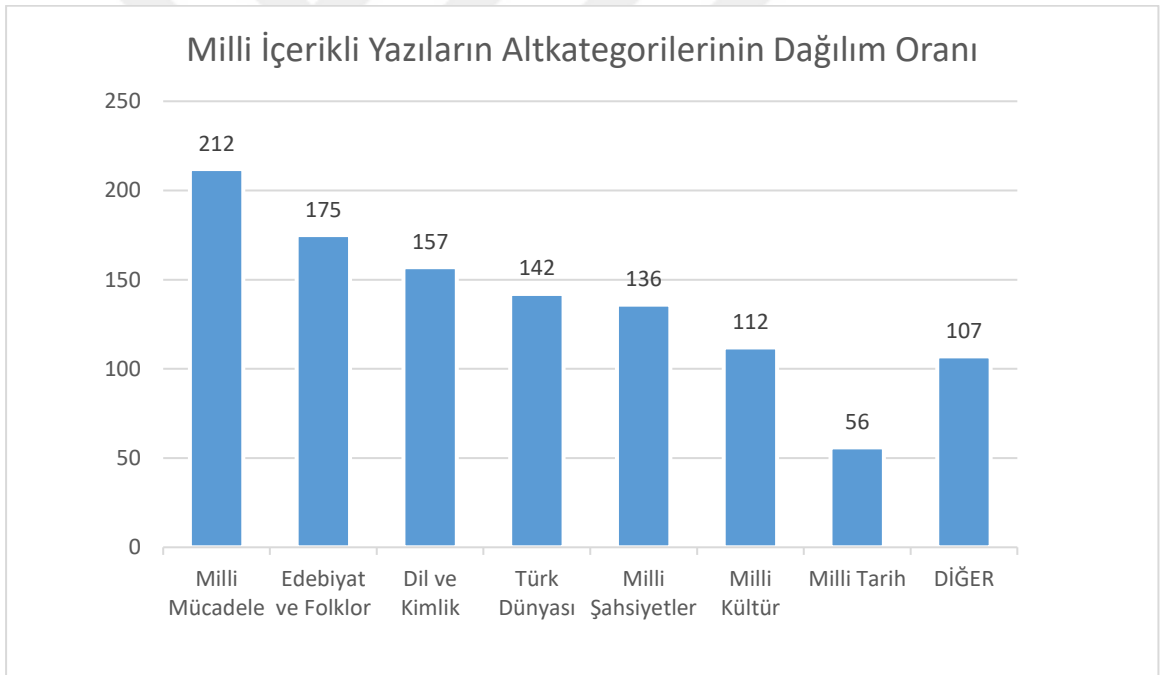
İncelenen dergilerde “milli içerikli” kategorisinde gruplanan yazılar daha ayrıntılı incelenmek üzere 8 alt kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler şunlardır;

- MİLLÎ Mücadele
- Dil ve Kimlik
- Milli Şahsiyetler
- Edebiyat ve Folklor

- e. Türk Dünyası
- f. Milli Kültür
- g. Milli Tarih

Bu alt kategoriler ayrıntılı biçimde incelenerek çalışmanın en önemli bulguları tespit edilmiştir.

Türk dil ve anadili (123), Azerbaycan Milli Hareketi (45), kimlik (35), Karabağ'ın işgali ve Hocalı soykırımı (26) ve Settar Han (22) yazının konusu olarak Muhammed Hatemi döneminde Türkçe dergilerin en çok üzerinde durduğu konular olmuş. Bunlar ve diğer konuların dağılım oranı ve nedenlerine ilişkin alt kategorilerde analiz yapılmıştır.

Grafik.2. Milli İçerikli Yazıların Alt Kategorilerinin Dağılım Oranı

Milli içerikli yazıların genelini şehirlere göre değerlendirdiğimizde anlamlı farklılık bulunmaktadır. Tahran ve Tebriz'de yayınlanan dergilerde milli içerikli yazıların ezici ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir. Tahran'ın farklı üniversitelerinde yayınlanan Türkçe-Farsça dergilerin yüzde 85'i, Tebriz'de ise yüzde 80'i milli içerikte olmuştur.

İstanbul'dan sonra dünyada en çok Türklerin yaşadığı şehir olarak düşünülen Tahran'da milli içerikli yazıların ezici üstünlüğünün yoğun Türk ve Türk öğrencilerin bulunması ve aynı anda Pehleviler döneminden itibaren bu şehrin Farsçılık ve Türklere-Türklüğe karşı hareketlerin merkezi olmasıdır. Tebriz'de yayınlanan dergilerde milli yazıların ezici çoğunlukta olmasının açıklaması da başta bir yıllık Azerbaycan Milli Hükümeti olmak üzere bu şehrin milli mücadelenin merkezi olmasıdır.

4.1.3. Milli Mücadele Kategorisi

Bu çalışmanın ana kategorisini oluşturan ve dolayısıyla alt kategorilerini de kapsayan milli mücadele dolaylı ve dolaysız şekilde tüm yazıların konusu olmuştur. Fakat bu yazılar daha detaylı incelenmek için farklı alt kategorilere ayrılmıştır. Millî mücadele kategorisine bizzat İran Türklerinin kimlik mücadelesi ve Fars şovenizmine karşı direnişlerini ele alan yazılar, olaylar, mitingler ve gelişmelere ilişkin kaleme alınan toplam 212 yazı dâhil edilmiştir.

Dergilerde Azerbaycan Milli Hareketi konusunda toplam 45 yazı bulunmaktadır. Milli Hareket, Millî Mücadele, Azerbaycan Milli Uyanış Harekâtı, Azerbaycan Milli Direniş Hareketi, Milli Terpeniş (Hareket), Türk Harekâtı vs. gibi farklı ifade biçimlerini dikkate alarak bizzat Azerbaycan Milli Hareketinin tanıtımı, vizyon ve misyonu konusunda toplam 45 yazı veya baş yazı-önsöz kaleme alınmıştır. Böylece “*Azerbaycan Milli Hareketi*” toplam 123 yazının konusu olan Türk dili ve Anadilinden sonra dergilerde en çok ele alınmış ikinci konudur.

Azerbaycan Milli Hareketi, meşrutiyet döneminden itibaren İran Türklerinin ümmet ve Müslümanlık kimliğinin yanı sıra milli ve etnik kimliklerini benimseyip önemseyen, o dönemde İran kimliğiyle üst örtülü şekilde çekişen ve Pehlevî döneminde ise İran (Fars) kimliğinde eriyip yok olmaktan kaçınmaya yönelik bir mücadele hareketidir. Azerbaycan Milli Hareketi İran İslam Devriminden beklediklerini alamayınca ve özellikle Karabağ olayları sırasında İran'ın Müslüman ve Şii Türklere yönelik yapılan Hocalı soykırımına

göz yumması sonucunda hem ümmet (Müslümanlık ve Şiilik) hem de İran kimliğinden sıyrılıp tarihte benzeri görünmemiş biçimde Türklük ve milli kimliği öne çıkaran bir anlayış benimsemiştir. Milli hareket, dergilerde çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Urmiye Üniversitesinin veteriner fakültesinde yayınlanan “uyaniş” dergisinde bulunan ‘ulusal hareket bugünün talepleri ve geçmişteki baskıların sonucudur’ başlıklı yazıda “*Milli Hareket*” şöyle tanımlanmıştır:

“Geçtiğimiz yıllarda Azerbaycan halkı bazı merkezi güçlerin saldırılarına maruz kalmış. Yoğun siyasi, sosyal, tarihi, kültürel ve ekonomik saldırılara maruz kalmış ve bu saldırılar sonucunda ağır darbeler almıştır. Zaman içinde ve son yıllarda sistemli ve bilimsel bir biçim kazanan bu baskılar, Azerbaycan halkının maddi ve manevi sermayesinin yok olmasına, bir nevi yok olma ve kültürel tükenme içerisine girmesine neden olmuştur... Siyasilerin ve merkezi güçlerin kimliksizleştirme politikalarının sonucunda geçmişine veda edecek olan Azerbaycan milleti, son yıllarda Azerbaycan’da kimlik eksenli bir hareketin doğuşuna tanık olmaktadır. Yeni neslin uyanışıyla hayata geçen ve bugünkü talep ve hakların, geçen on yıllarda bulunan baskıların sonucu olan bu hareket; Azerbaycan milletin ulusal haklarının savunucusu olarak siyasi ve toplumsal kampanya alanına girmiştir... Bu hareket Azerbaycan’da yaşayan 30 milyon Türk nüfusuna aittir... Bu arada, hareketin öncü gücü olan öğrenci hareketi, kendi ulusal kimliğini savunma ihtiyacını iyi hissetmiştir ve bugün Azerbaycanlı öğrencilerin üniversitelerdeki öğrenci hareketlerinin genişlemesine tanık oluyoruz” (Cevadi, 2003: 4).

Tahran Şehit Müderris Üniversitesinde yayınlanan “ses” dergisinin önsözündeysen “*Milli Hareket*’ten şöyle söz edilmektedir:

“Azerbaycan Milli hareketi, ekonomik, siyasi ve medya rantlarından uzak tüm ve zorluklara rağmen gerçek ve bağımsız bir toplumsal hareket olarak, geniş bir yelpazedeki bilimsel, kültürel ve siyasi elitlerin yanı sıra Azerbaycan halkının büyük bir kitlesine

liderlik etmektedir... Daha çok edebî ve kültürel bir biçim ve muhtevaya sahip olan Azerbaycan millî hareketi, bugün edebiyatın ötesinde bir hal almıştır” (Neimi, 2002: 4).

Aynı dergide yer alan “Azerbaycan ulusal hareketinin gidişatı umut vericidir” yazısında şü görüşlere yer verilmektedir:

“Azerbaycan millî hareketinin toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkması ve oluşumu, Azerbaycan milleti için elverişsiz ve insanlık dışı koşullar sağlayan açık ve gizli baskıların ve ayrımcılığın sonucudur. Kabul edilmelidir ki, (Güney) Azerbaycan’da yeni kimlik arayışı dalgası, Milletler Hapishanesi, Sovyetler Birliği’nin çöküşü ve Azerbaycan Cumhuriyeti’nin bağımsızlığı ile başlamıştır” (Seferi, 2002: 11-13).

2002 yılında Urmiye Tıp Bilimler Üniversitesinde yayınlanmaya başlayan “ülke” dergisinin birinci sayısında ise millî harekete şöyle değinilmektedir:

“Azerbaycan halkı hala yanlış politikaların yol açtığı aşağılanmanın çilesini çekiyor. İran Radyo Televizyon kurumunun yöneticisi tarafında aşağılama, ekonomik sermayenin adil bir şekilde tahsis edilmemesi ve sermayenin merkezde (Fars vilayetlerinde) yoğunlaşması gibi sorunlar hala yaşanıyor. 8 yıllık İran-İrak savaşı boyunca Azerbaycan halkı bu taleplerini gündeme getirmede ve savaşın bitiminden sonra bu sorunlar çözülmemekle kalmadı, daha da şiddetlendi... İslam Cumhuriyeti’nde, Azerbaycan halkının taleplerinin karşılanmaması nedeniyle bu taleplere yönelik farklı ve münavebeli politikalar bu talebin karşılanması yönünde Azerbaycan’ın millî hareketi, bu milletin tarafından oluşturulmuştur. Baskı Azerbaycan halkını durduramaz. Azerbaycan milleti, Azerbaycan millî hareketinin desteğiyle mukaddes ve haklı dileklerini gerçekleştirme istikametindedir. Dünyanın tüm yerinde tanınan (insan hakları) hak taleplerini (Azerbaycan’da) gerçekleştirmek için bedel ödemeye hazırlar (Hüseynzade, 2002: 2).

Meşrutiyet hareketi (1905-1911), Azadistan Hareketi (1920-1920), Milli Hükümet (1945-1946) ve Ayetullah Şeriatmedari (Halk Müslüman) hareketinin (1979), Azerbaycan Milli Hareketi kapsamına dâhil olup olmaması konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kimilerine göre Azerbaycan Milli Hareketi yalnız, Sovyet birliğinin çöküşü ve Azerbaycan ile diğer Türk cumhuriyetlerinin kuruluşundan sonra İran Türklerinde benzer dürtü ve amaçlarla doğulan hareketlenmeleri kapsamaktadır. Tüm bu farklılıklara rağmen bu hareketin Türklerinin kendi dili, kültürü ve kimliğine sahiplenmesi, Fars şovenizmiyle mücadele, Türkler ve Türklüğe karşı sömürü, önyargı ve adaletsizlere son vermek amaçlı bir hareket olması farklı tanıtımların ortak paydasıdır.

Bu kategoride yer alan yazıların arasında 45 yazı bizzat Azerbaycan Milli Hareketi konusunda olmuştur. Bundan başka Fars medyasında Türklere karşı ihanet ve aşağılamalara cevap, 11 Eylül ekseninde Irak, Kürt, Ermeni ve diğer bölgesel sorunların Güney Azerbaycan’a etkisi ve alınması gereken tedbirler, milli mitingler ve tutuklananlara dair hukuki süreçler, etnikler yönetimi, Farsçılık ve ırkçılığın nedenleri ve temelleri vs. gibi konular kaleme alınmıştır.

Öğrenci dergilerin bu konulara yoğunlaşmasının asıl nedeni Azerbaycan Cumhuriyetinin kuruluşu ekseninde Güney Azerbaycan’da yeniden canlanan Milli Hareketin biçimlenme sürecine Türk öğrencilerin önemli katkıda bulunmalarına değinmek gerekir. ‘türk Dili ve İran’daki Dünü ve Bugünü (Kimlik Bunalımı)’ kitabının yazarı aktivist Hasan Raşid İran Radyo ve Televizyon kurumunun 1995 yılında inanılmaz şekilde Türkleri aşağıladığı anket olayında Türk öğrenci hareketinin önemini şöyle anlatmaktadır:

‘tepkiler önce Tahran, Tebriz ve Urmiye üniversitelerinin Türk öğrencileri tarafından başladı, ardından ülkenin tüm üniversitelerinin Türk öğrencilerine yayıldı ve Radyo-Televizyon anketini kınadılar. Tahran, Tebriz ve Urmiye üniversitelerinde kitlesel protestolar düzenlendi. Türk öğrencilerin protestolarının ardından bu öğrencilerden bazıları üniversite disiplin kuruluna çağrıldı... Bu yaygın protestoların ardından İran

Radyo- Televizyon Yayın Kurumu başkanı tarafından ‘sosyal mesafe’ anketini yalanlayan kafa karıştırıcı bir duyuru yayınlandı (Raşedi, 2008).

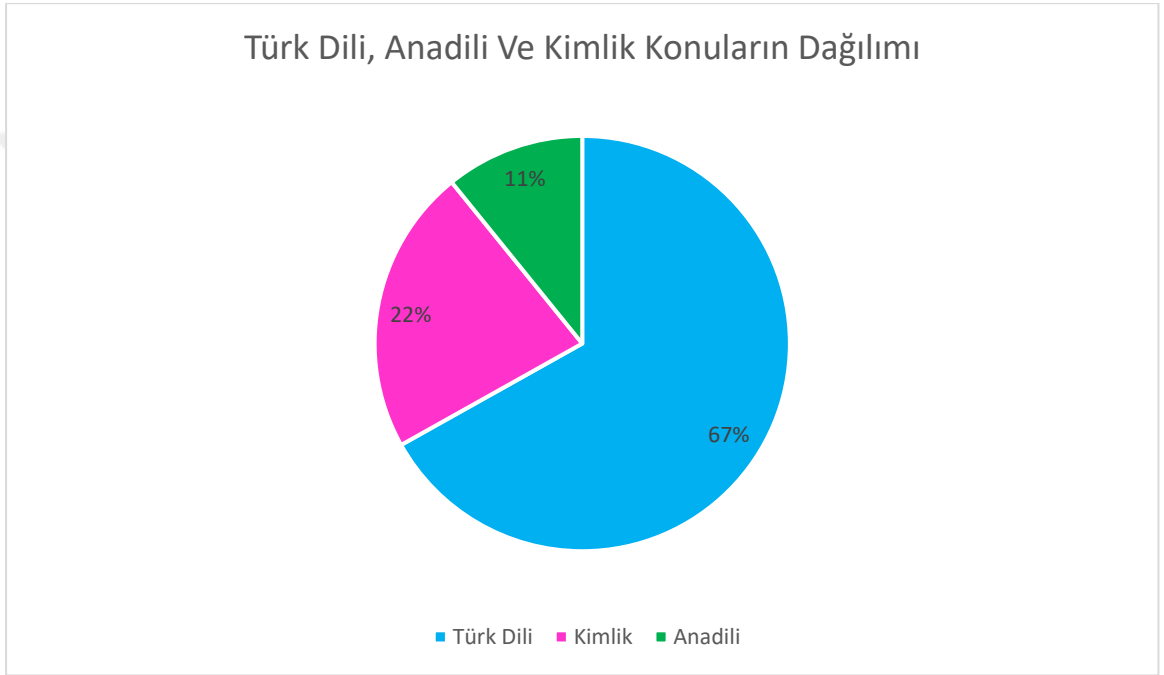
Muhammed Hatemi döneminde (1997-2005) nispi açılımında öğrenciler ve çıkardıkları dergilerin etkileriyle ilgili olarak, Dünya Anadili (21 Şubat 2007, Çarşamba) Gününde⁴⁰ tutuklanıp Millî mücadelesinden dolayı 7 yıl (2008- 2015) hapisshanede kalan Tahran Üniversitesi Felsefe bölüm mezunu Said Metinpur “ses” öğrenci dergisinde bu konuyu şöyle dile getirmektedir:

“Öğrenciler ilk hareketlerinde Karabağ savaşına ve orada Ruslarla Ermenilerin sitemlerine itiraz edip bir kardeş gibi onların kurtuluş dileğinde bulundular... 1991 yılından itibaren her yıl öğrenciler Settar Hanı anma töreninde Türk meselelerini dile getirirdiler... Öğrenci ve aydınların harekâtı yavaş yavaş halk arasına geçti. 1997 yılında parlamento seçiminde Tebriz, Türkçü adaya (Mahmudali Çehregani) yoğun oy verdi. Bu seslerin bastırılmasına rağmen öğrenciler ve çıkardıkları dergileri bu hareketi canlı tuttu ve sonunda başka siyasetçiler tarafından benimsenip alkışlandı... 2000 yılından Babek (Kalesi) de Azerbaycan sembollerinin birine çevrildi. Ama öbür sembollerden biraz farklı oldu ve burada yalnız öğrenciler değil, halk meydana gelmiştir...” (Metinpur, 2002: 15)

⁴⁰ **21 Şubat Uluslararası Anadili Günü:** UNESCO tarafından 17 Kasım 1999’da açıklanmıştır. Uluslararası Anadili Günü’nün asıl adı Anadili Hareketi Günü’dür. Bu gün Bengali Dili Hareketi için Bangladeş polisi ile çatışan Bangladeşli üniversite öğrencilerinin öldürülmesinin yıl dönümü olarak anılmaktaydı. Uluslararası Anadili Günü her yıl UNESCO üyesi ülkeler tarafından kutlanmaktadır. Bunun savunucuları çokdilliliği de savunmaktadır.

4.1.4. Dil ve Kimlik Kategorisi

Araştırma kapsamında ele alınan dergilerde dil ve kimlik konuları hep birlikte ele alınmıştır. Fakat bunların içinde en çok ele alınmış başlığı tespit etmek için bu kategoriye dâhil edilen yazılar üç grupta toplanmıştır. Sonuçta araştırma kapsamında incelenen dergilerde “Milli İçerikli” olarak tanımlanan 1060 yazının yaklaşık yüzde 15’i (157 yazı) “Dil ve Kimlik” alt kategorisinde toplanmıştır. Bunların 75’i Türk dili, 35’i kimlik, 17’si anadili ve 33’ü milli kimliğin bir parçası olarak dil konusundadır.

Grafik.3. Türk Dili, Anadili Ve Kimlik Konuların Dağılımı

Bu kategoriye dahil edilen yazılar; Birden Fazla Resmi Dili Olan Ülkelerin Başarılı Dil Politikası, Dünya Anadili Günü, Türkçenin Farsça ve Başka Dillerle Kıyasta Üstünlüğü ve Zenginliği, Ana Dilinde Eğitimin Gerekliliği, Anadilde Eğitim Görmemenin Dezavantajları, Çocuk ve Anadili, Dil ve Kimlik Krizi, Türk Diline Karşı Asimilasyon Siyasetleri, Türkçe Şehir, Köy ve Yerleşim Adlarının Etimolojisi veya Onların Farsçalaştırılması, Dil ve Politika, Türk Dilinin Tarihi vs. gibi başlıklar taşımaktadır.

4.1.5. İran Türklerinin Dili ve Kimliği Tartışmaları

Bu çalışmanın önemli bulgularından biri İran Türklerinin kendi dil ve etnik kimliklerinin nasıl tanımladıkları üzerine yapılan tespitler olarak düşünülebilir. Dil olarak Azeri mi? Azerbaycan'ca mı? Türkçe mi? Azerbaycan Türkçesi mi? Azerbaycan dili mi? ve etnik olarak Türk mü? Azeri mi? Yoksa Azerbaycan mı? Gibi sorular hem İran Türkleri hem de Türkoloji alanında tartışılan önemli konulardandır⁴¹. İncelenen dergilerde de bu konu önemli bir yer işgal etmektedir.

⁴¹Hatta Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve ünlü Azerbaycan şairi Bahtiyar Vahapzade'nin bu konu hakkında ciddi tartışmaları olmuş.

“Anar’la⁴¹ fikrimiz birdir Azerbaycan Türkçesi dilimiz, Azerbaycan türkü milliyetimizdir. En doğrusu budur... Fuzuli rahmetlik 4,5 yüz yıl bundan önce:

““Deyirler (diyorlar) ki Türk dilinde yazmaq (yazmak) çetindi

Men bu düşvari (zorluğu) asan eylerem (ederim)”

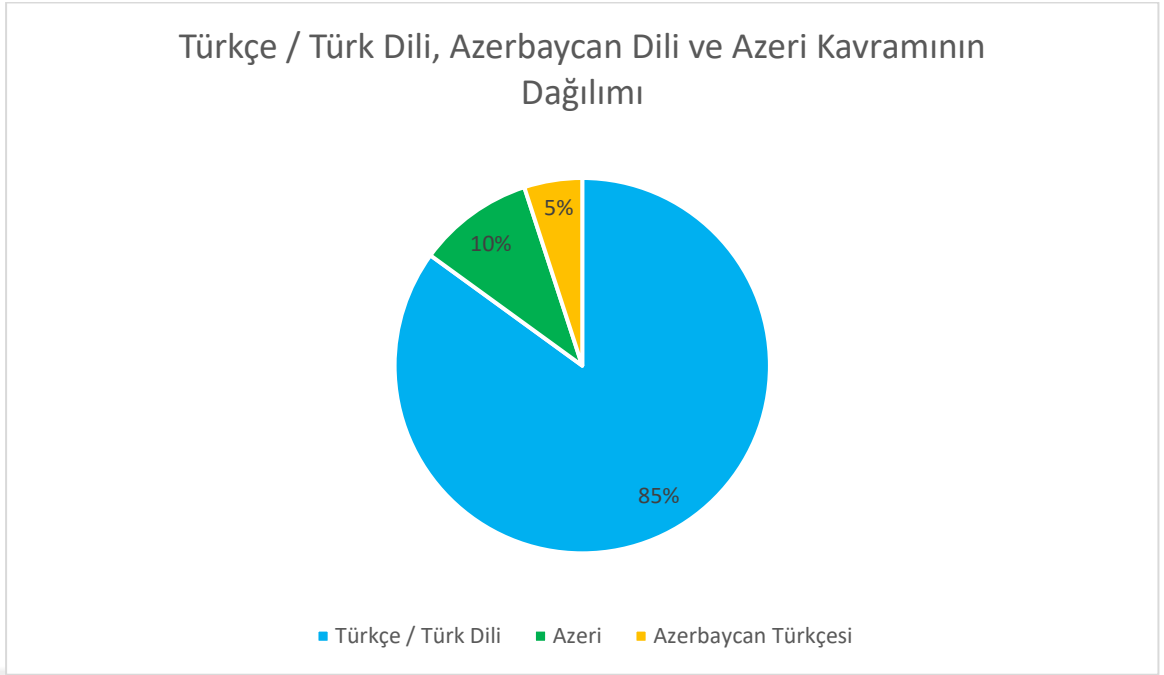
Benim babam böyle diyorsa ve Sabirin⁴¹ (Türkiye)Türkçeden şiir tercüme eden kişiye hitaben “haha baya gülmelisin, Türkçeden Türkçeye tercüme olur mı? “ yazdığı şiir var. Bizim dede babamız böyle diyorsa bizim ne hakkımız var bundan çıkmaya?

... Haydar muallim (Haydar Aliyev’e bakarak hitap ediyor) benim kitaplarımı kendi yazdığım şekilde Türkiye’de basıyorlar sadece bazı sözcükleri dipnotta açıklıyorlar”.

Azerbaycan milletin kimliği ve dili hakkında Bahtiyar Vahapzade'nin düşünceleri böyleyle olmuş. Fakat cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Bahtiyar Vahapzade'nin büyük şair ve önemli bir isim olduğunu söyleyerek bu konu hakkında kendi düşüncelerini böyle anlatıyor:

“Dilin adı var. Fırınca, Fransız dilidir; İspanyol, İspanyol dilidir; Yunanistan, Yunanistan dilidir; Çini, Çin dilidir, Rusya, Rus dilidir; Belarus, Belarus dilidir; Ukrayna, Ukrayna dilidir, Çekoslovakya⁴¹, bunlar bir dildir ama şimdi ayrılmışlar ve Çek dili ayrıdır, Slovakya dili ayrıdır. Bunların arasındaki farklılık Anadolu Türkçesiyle bizim Türkçeden çok azdır... biz Türk dilli halklardan biriyiz ve Türk kökenli bir halkız, kökümüz birdir. Özbek, Kırkız, Kazak, Türkmen, Kumuk, Başkurt... Her birinin dilinin adı var... Ben aydınlatmak amacıyla diyorum. Sizler Dilci, şair ve yazar olarak bu işin uzmanısınız... Neden Özbek, Özbek Türkü demiyor? Tatar, Tatar Türkü demiyor... ben size itiraz olarak değil araştırma ve aydınlatma amacıyla bunları söylüyorum” (<https://www.youtube.com/watch>).

Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in katılımıyla Azerbaycan şairler, yazarlar, dilciler ve bilim adamlarının bu oturumda verdiği karar ve daha sonraki düzenlemeler sonucunda Azerbaycan cumhuriyetinin milliyeti Azerbaycan ve dili Azerbaycan dili olarak kabul edildi.

Grafik.4. Türkçe / Türk Dili, Azerbaycan Dili ve Azeri Kavramının Dağılımı

Bu kısımdaki veriler Arap alfabesinde “Türkçe” ve ‘türk dili’nin farklı yazı biçimlerini dikkate alarak hazırlanmıştır. Farsçada “türkçe” anlamında olan “*torki*” (ترکی) ve Türk dili anlamında olan “*Zebane Torki*” (زبان ترکی); Arap alfabesinde yazılan Türkçe metinlerde “türkçe” anlamında kullanılan “*türkü*” (تورکو), Türkçe (تورکجه) ve Türk dili (تورک دیلی) yazılım farklılıklarını dikkate alarak Güney Azerbaycan türklerinin diline hitaben kaleme alınan yazılar değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Azerbaycan halkının diline dair bulunan yazıların yüzde 85’inde (34 yazı) Türkçe / Türk dili, yüzde 10’unda (4 yazı) Azeri Türkçesi ve yüzde 5’inde (2 yazı) Azerbaycan dili olarak yazılmıştır.

“*Azerbaycan*” kelimesi dergilerde 148 yazının başlığında bulunmaktadır. Fakat bunların milliyet anlamında mı, İran’da Tebriz merkezli doğu Azerbaycan vilayeti ve Urmiye merkezli batı Azerbaycan vilayeti ve diğer Azerbaycan şehirlerine değinerek coğrafi anlamda mı; yoksa Azerbaycan cumhuriyeti veya Azerbaycan milli hükümeti ve diğer biçimde mi kullanıldığını tespit etmek başka bir çalışmanın konusu olabilir. Fakat şu tespiti yapmak mümkündür ki; “*Azerbaycan*” milliyet ve kimlik olarak kullanıldığında genellikle onun yanı sıra “türk” de bir üst kimlik olarak kullanılmaktadır. Dergilerde

güney Azerbaycanın milliyetine dair hem Türk hem de Azerbaycan sık sık kullanılmaktadır. Sonuç olarak Güney Azerbaycan Türkleri kendi dillerini “*türkü / Türk dili*” (Türkçe) olarak ifade ediyorlar.

Bu verilerde dikkat çeken en önemli bilgi Azeri dili ve kimliğinin Türkler tarafından dışlandıdır. Azeri dili ve kimliği, Pehlevî döneminde İran Türklerini Türkiye ve o zaman Sovyetler Birliğinin bir parçası olan (Kuzey) Azerbaycandan uzaklaştırmak amacıyla uydurulmuştur.

Rıza Şah döneminde Latin alfabesinin Farsçaya daha faydalı olacağı kanaati yaygın olmasına rağmen alfabe değişiminde bulunmamalarının asıl sebebinden birinin, latin alfabenin İran Türkleriyle Azerbaycan ve Türkiye arasında köprü olacağına dair endişe olduğuna dair tartışmalar mevcuttur (Heyet & Gökdağ, 2004: 19).

Tablo 7. : Azeri Diline İlişkin Bulunan Yazılar

Yazıların Başlıklarının Türkçe Çevirisi	Kategori	Dil	فهرست مطالب
Kaşkay Türkçesi ve Azeri Türkçesindeki Birlik	DİL	FARSÇA	وحدت در زبان ترکی قشقایی و ترکی آذری
Ürmiye Üniversitesinde Azeri Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün Vizyonu Bir Akademisyenin Bakışından	DİL	FARSÇA	چشم انداز تاسیس رشته زبان و ادبیات ترکی آذری در دانشگاه ارومیه از دید یک استاد دانشگاه
Türkçe Mi Azeri Mi? *	DİL	FARSÇA	ترکی یا آذری؟
Azeri Türk Dili	DİL	FARSÇA	زبان ترکی آذری
Milli Azeri Hareketi (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	آذری میلی حرکتی

*Bu yazının içeriğinde Azerbaycan milletinin dilinin Türkçe olduğu savunulduğu için Grafik.4’de Türkçe olarak sayılmıştır.

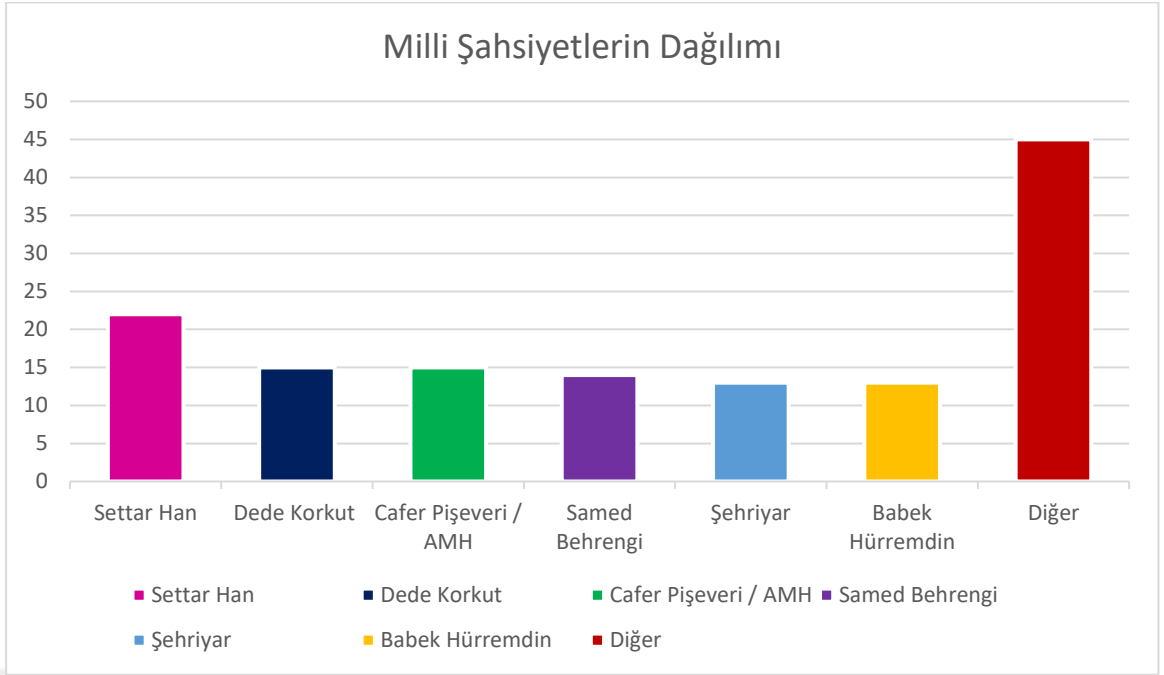
4.1.6. Milli Şahsiyet ve Kahramanlar Kategorisi

Şubat 2002’de Urmiye Tıp Bilimler Üniversitesinde yayınlanmaya başlayan *Ülke* dergisinin birinci sayısının ön sözünde yazıldığı gibi; ‘*ülke dergisi Azerbaycan haklarını anayasa çerçevesinde savunur ve kendi toprağının, özgürlük savaşçılarının yurdunun, Tumrus ana, Babek, Koroğlu, Settar Han, Zeynep Paşa vb. kahramanların yurdunun sorunlarını yansıtmaya özen gösterecektir*’ (Ülke, 2002: 2). Milli şahsiyet ve kahramanlar da Hatemi Döneminde yayınlanan öğrenci dergilerinin içeriğinde önemli bir yer tutmaktadır.

1999 yılında Tahran’ın, N. Tusi Teknoloji Üniversitesinde Türkçe- Farsça olarak yayınlanan “Çağır” dergisinde “*Kahramanlarını unutan millet başkalarına qul (kul) olur*” başlığıyla kaleme alınan yazıda milli kahraman Settar Hanı’ı anma töreni rapor edilmiştir. Bu rapor aralarında Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi’nin BM’lerde yaptığı konuşmada bir taraftan dünya ülkelerini medeniyetler diyaloguna davet ederken bir tarafta İran’ın içinde yalnız Fars medeniyetine önem verildiğini ve Azerbaycan halkını, medeniyeti ve kahramanlarının yok saymasını eleştirmektedir:

“Medeniyetler arası diyalog ve demokrasi ilkelerinden bahsedildiği durumdayız ve dünya Cumhurbaşkanı’nın (Muhammed Hatemi) BM’de yaptığı konuşmayı takip ediyor. Medeniyetler arası diyalogun kurucusu olarak Birleşmiş Milletlerde böyle konuşurken, nasıl olur da ülke içinde 30 milyon Azerbaycanlının insani, medeni, ilahi ve ulusal haklarına saygı gösterilmez? Fars dilinin gelişmesi ve Fars şair Rudaki’nin⁴² Tacikistan’daki mezarının restorasyonu için kişi başına düşen bütçeden milyonlarca dolar harcanırken, Azerbaycan’ın kahramanları neden sivil ve kültürel yoksunluk içinde kalmaya devam etsin? Mühendis (Alirıza) Serafi ve (Hassen) Raşidi bu etkinliğin diğer konuşmacılarıyla. Mühendis Serafi, katılımcılar tarafından defalarca ‘yaşasın’ sloganıyla desteklenen ateşli konuşmasında şunları ekledi: herkes bunu anlasın ki biz millette sahiplenilen kahramanlarımızı arıyoruz” (Çağır, 1999: 30).

⁴² Rudaki (858-941) olarak da yazılır ve klasik Fars edebiyatının kurucusu kabul edilir.

Grafik.5. Milli Şahsiyetlerin Dağılımı

İncelenen dergilerde Azerbaycan milli kahraman ve şahsiyetlerinin yürüttükleri mücadele ve hayatlarına ilişkin toplam 136 (toplam milli yazının yüzde 9'u) bulunmaktadır. Milli şahsiyetlerin verdikleri mücadele, Azerbaycan tarihi ve kültüründe önemliyi, tanıtım ve biyografileri, yaptıkları hizmet ve eserler üzerine bulunan yazılar bu kategoriye dâhil edilmiştir. Ancak Settar Han ve Bebek'i anma töreninin polisler tarafından engellenmesi gibi yazılar milli mücadele kategorisine dâhil edilmiştir.

Materyalleri toplama sürecinde elde edilen dergilerinin ikisi meşrutiyet hareketine özel sayı olduğundan inceleme dışı tutulmuştur. Settar Han bu hareketin kilit ismi olduğu için özel sayılarda 13 farklı başlıklarla ele alınmıştır. Onlar araştırma kapsamına dâhil edilmeksizin Settar Han tekrar en çok kaleme alınmış milli kahraman konumundadır.

Milli şahsiyetler kategorisinde Settar Han 22, Dede Korkut ve Seyid Cafer Pişeveri-AMH her biri 15, Samed Behrengi 14, Babek ve Şehriyarın her biri 13 yazının konusu olmakla en çok ele alınan milli şahsiyetlerdir. Diğer 45 yazıdaysa Bulut Karaçorlu (Sehend), Seferhan, Zeynep Paşa ve hayatta olan önemli isimlerden ise Mahmutali Çehreganlı ağırlıktadır.

Azerbaycan cumhuriyetinin milli şahsiyetlerinden ise birinci Azerbaycan cumhuriyetinin kurucusu Muhammed Emin Resulzade, Üzeyir Hacıbeyli, Alim Kasım ev, Bahtiyar Vahapzade, Samed Vurgun ve Elçi Bey'in hayatı ve mücadelesi ele alınmıştır.

Muhammed Emin Resulzade'nin bir süre Tebriz'de bulunması ve 1909-1911 yıllarında İran'ın ilk Avrupa üsluplu gazetesi olarak bilinen İran-e No (Yeni İran) gazetesini çıkarmasıyla meşrutiyet hareketinde İran'da önemli isimlerden olmuştur. Ayrıca doğunun ilk demokratik cumhuriyetinin kurucusu, doğuda kadınlara oy hakkı veren ilk rehberlerden biri ve en önemlisi modern çağda ilk bağımsız Azerbaycan cumhuriyetini kurduğundan dolayı güney Azerbaycanlılar arasında manevi lider konumundadır. Elçi Bey ise 1991 ekseninde Güney ve Kuzey Azerbaycan'ın birleşip Büyük Azerbaycan olması gerektiğini ve arzusunu açıkça ifade ettiğinden dolayı milli aktiflerin dikkatini çekmiştir.

Üzeyir Hacıbeyli ve Alim Kasımev'in ele alınmasında onların dünyaca ünlü ve önemli Azerbaycan müzisyeni olmaları ve fars müzik ve kültüründe erimekten korunma amacıyla ele alındıkları düşünülmektedir. Bahtiyar Vahapzade ve Samed Vurgunun Azerbaycan'ın ikiye bölündüğünden sonra ortaya çıkan hasret edebiyatının en önemli şairlerinden olmaları dikkat çekmiştir. Bahtiyar Vahapzade araştırma kapsamında ele alınan dergilerin yayınlandığı yıllarda hayatta olan en önemli Türk milliyetçi şair ve entelektüellerden biriydi. Samed Vurgun ise Azerbaycan Milli hükümetinin yıkılışından sonra 16 Aralık 1946 tarihinde Pehlevî ordusu tarafından Tebriz'in meydanlarında Türkçe gazete ve kitapların topluca yakılmasını 'yandırırılar Kitapları" şiiiriyle dünyaya duyurduğundan dolayı Güney Azerbaycan aktifleri arasında ayrıcalığa sahipler.

4.1.6.1. Milli Kahramanlar Üzerine

"Birkaç yıldır Temmuz ayının ilk yarısında, Azerbaycan'ın ulusal kahramanı, direniş ve istikrarın simgesi Babek Hürremdin'in doğum günü vesilesiyle ülkenin her yerinden Azerbaycanlılar kendiliğinden Babek Kalesinde toplandılar ve en büyük ulusal buluşmalarını sergiliyorlar. Bu yıl önceki yıllardan farklı olarak bazı ülke yetkililerinden

sert tepkiler gördük. Ayrıca bazı siyasi ve güvenlik örgütleri, Azerbaycanlı aydınların tekrar tekrar tutuklanması ve sorgulanması, ailelerine baskı yapılması ve Babek Kalesine gitmeme taahhüdü alınması gibi ilkesiz eylemlerle bu popüler kurultaya şiddetle tepki gösterdi!” (ÖğrenciBakışı, 2003: 6).

Babek Hürremi’nin kalesi ve Settar Han’ın mezarı 1998-2004 yıllarında Azerbaycan Milli Hareketinin yıllık ulusal kurultaylarının merkezi olmuştur. İkisinin arasında yaklaşık bin yıl zaman olmasına rağmen Settar Han ve Babek Hürremi benzerlikleriyle Azerbaycan topraklarını koruma ve zorbalığa karşı yürüttükleri mücadele itibarıyla Azerbaycan tarihinde büyük öneme sahipler. Settar Han 26 yıl (1888-1914) meşrutiyet düşmanı ve Ruslara karşı, Babek Hürremi 21 yıl (816-837) Abbasi imparatorluğunun işgaline karşı direnen ve sonunda vatan uğruna ölen iki önemli kahramanlarıdır.

Bunların dergilerde çok ele alınmasına dair birkaç neden saymak mümkündür. İkisi de hayatını vatana adanmış ve sonunda mazlumca öldürülmüş, üstelik cenaze ve mezarlarının vatandan uzak düşmesi halk nezdinde daha çok popüler olmalarını sağlamıştır. Hatta milli şairler, şiirlerinde bu iki kahramanı beraber ele almışlar. İsfahan Teknik Üniversitesinde 2002 yılında yayınlanan “*Dan Ulduzu*” derginin 8. sayısının kapağında Settar Hanın fotoğrafı ve üzerinde şu dizi yer almaktadır:

Hay (haber) eşitmiş qulağım, el harayın ben tanıram

Hayına hay vererem, men bu elin qurbaniyam

Ulu Babek nevesi (torunu) Settaram eller eşidin

Elime zülm edeni kim ola düşmen sanıram

Settar han ve Babek Hürremi yalnız milli şairler tarafından beraber ele alınmamıştır. Babek kalesi ve Settar Hanın mezarı o yıllarda milli hareketin yoğun kurultaylar ve mitingler geçirdiği iki önemli konumdur. 1998-2003 yıllarında Azerbaycan Milli

Hareketinin her yıl Babek kalesinde on binlerce ve Settar Han'ı anma töreninde binlerce kişinin katılımıyla yaptığı kurultay ve mitingler bu iki kahramanı gündemde tutmuştur. O dönemde dağlık Karabağ'ın işgali ve Hocalı soykırımı Azerbaycan'ın gündemdeyken, güney Azerbaycan'da dergilerin Babek Horramdinin Ermeni '*sehl bin Sunbat*' tarafından tutuklanması ve Settar Hanın Ermeni '*yefrem Davidyans*' tarafından vurulmasını gündeme taşımaları anlamlı ve dikkat çekicidir.

“Neysel Babekin isyan tarihinde gözüm Ermeni Sehl bin Sunbata düştüğünde Karabağ'da Ermeni soykırımı gözümün önüne gelir. O haini tarihte okudum ancak TAŞNAK Ermenilerin Karabağ soykırımının bir bölümüne şahit olmuşum... Babeye kardeşi dedi: Bir deyim var el arasında: Ermeni'nin dostluğu olmaz, verdiği sözleri tutmaz” (Hüseyini, 2003: 11).

‘üç yıl süren savaşın ardından Afşin, Bebek'i kandırarak kalesini ele geçirdi ve Ermenistan hükümdarının ihanetiyle Bebek'i yakalayıp Mutasım'a götürdü. Son olarak Babek 'in vücudunun tüm organları vahşice tek tek kesildi...’ (Mohammedzadeh, 2001: 50).

İran meşrutiyet hareketinin kilit ismi olan Settar Han (20 Ekim 1866, Tebriz- 17 Kasım 1914, Tahran) yazma okuma, hatta alfabeleri bile bilmemesine rağmen çok zeki olduğundan dolayı, özellikle savaş ve askeri alanda gençliğinde büyük başarılar gösterip Han lakabını kazanmıştır. Mücadelesi sırasında kardeşi idam ve kuzenleri öldürülen (1912) Settar Han kendi hayatını, aile ve akrabasını bile vatan uğrunda elden verdi. Tebriz'de meşrutiyet hareketini susturmak için Muhammed Ali Şahın 1907'de gönderdiği Ekrem'üs Saltana'nın Tebriz'e girmesine izin vermemesi ve hatta Bakır Han'la birlikte onu yakalamaya girişmesi Settar Hanı ülke genelinde ünlendirdi (Kesrevi, 2004).

Muhammed Ali Şah 23 Haziran 1908'de Meclisi ortadan kaldırdıktan sonra Tahran ve diğer şehirlerde meşruta hareketi bastırıldı ama Tebriz'de Settar Hanın liderliğinde

meşruta karşıtı güçlere karşı mücadele devam ettiler. Muhammed Ali Şah'ın 35 – 40 binlik ordusu Ruslar'la birlikte Tebrizi 11 ay kuşatıp şehre erzak girişini engellediler. Tebriz'in bu mücadelesi sonucunda Meşruta tekrar ülkeye geldi. Rusların işgali sırasında Ruslara teslim olma anlamında Tebriz'in sokaklarına beyaz bayraklar takıldığında Settar Han ve savaşçıları Rus bayraklarını indirdiler (Zeynali, 2002: 14).

Sonunda Rusların baskısı ve Ayetullah Muhammed Kazım Horasan'ın daveti üzerine 6 Mart 1910'da Settar Han, Bakır Hanla birlikte Tahran'a gitti ve orada yaşadığı bir çatışmada bacağından ağır yaralandı. Yakalanan Settar Han'ın Tebriz'e dönmesine izin verilmedi ve sonunda 16 Kasım 1914'te Tahran'da yıllarca uğrunda mücadele verdiği ana yurdundan uzakta öldü.

Başta Azerbaycan topraklarını ikiye bölen Gülistan Antlaşması (12 Ekim 1813) ve Türkmen çay Antlaşması (10 Şubat, 1828) olmak üzere Tarihi hafızadan dolayı Azerbaycan halkının Rus hükümetinden şiddetle nefret etmesi ve çağdaş tarihte Ruslara karşı yoğun ve başarılı mücadele etmesi halk ve aktifler arasında Settar Hana popülerlik sağlamıştır.

Milli kahramanlar arasında Settar Han'ın en çok ele alınmasının bir nedeni de Settar Hanla ilgili yazmanın çok sıkıntısı olmadığıdır. Zamanında Meclis tarafından Serdar-e Milli unvanı verilmiş Settar Han yalnız Azerbaycan değil İran genelinde sevilmektedir ve rejim tarafından da bölücü olarak değerlendirilmiyor. Settar hanın mezarı ve orada yapılan yıllık anma töreni Hatemi döneminde milli hareketin yıllık ve önemli programlarından olmuştur.

“Dr. Bedli ve Sayın Necari “Kalk ayağa!” Şiirleriyle ilk konuşmalar başladı. Ardından, etnik faaliyetler suçlamasıyla yaklaşık dört yıl hapis yattıktan sonra yeni serbest bırakılan Sayın Golamrıza Emani, ‘yaşasın Emani’ sloganları arasından katılımcılara şöyle dedi: Büyük meşrutiyet devrimi bize bunu öğretti, eğer nasıl

yaşayacağımızı kendimiz seçemezsek, En azından (Settar Han gibi) nasıl öleceğimizi seçebiliriz (Öğrencibakışı, 2004: 9).

Muhammed Bin Cerîr Taberî (839- 923) Tarih-i Taberî kitabında, İbnü'n-Nedîm (935-990) El-Fihrist ve Nizamülmülk (1063-1092) Siyâsetnâme kitabında Babek Hürrem'inin liderliğinde Azerbaycan halkının Abbasi imparatorluğuna karşı yürüttüğü mücadeleyi anlatmışlardır. Babek 22 yıl (816-838) mücadelesi süresinde, zamanında dünyanın en güçlü imparatorluklarından biri olan Abbasilerin, 6 büyük ordusunu mağlup etmiş ve sonunda 26 Ağustos 837 tarihinde karargâhı olan Bezz kalesi⁴³ düşmüştür. Babek sonunda Ermeni ve Alban asıllı Sehl bin Simbat ve kendi komutanlarından olan Afşin'in ihanetiyle tutuklandı (TDV, 1991).

Babek Hürremini Azerbaycan halkı arasında çok popüler eden faktör onun 22 yıl mücadelesi kadar 4 Ocak 838 tarihinde Abbasi Halife Mûtasım'ın emriyle şimdiki Irak'ın Samarra şehrinde elleri, kolları ve bacakları doğranıp sonunda kafası kesilerek feci şekilde öldürülmesi ve ölüm sırasında gösterdiği cesarettir⁴⁴.

Dergilerde Babek Hürreminin ele alınmasının başta gelen nedeni, 8. asırda Arap işgaline karşı isyanın merkezi olan Bezz kalesinin 21. Asırda perslerin kültürel işgali ve asimilasyon siyasetlerine karşı yürütülen mücadelenin merkezine çevrilmesidir.

‘İnsan akını, araba ve insan trafiği... Bu bir gazetecilik sloganı ve abartısı değil. Erdebil’den Dede Korkut gösterisi, genç şairlerin ateşli şiirleri, aşıkların (ozanların) acılı türküleri ve gençlerin devrim çılgınlıkları, ihtiyaçlarının (kalabalığa) hayranlık dolu bakışları bir arada. Herkes coşkuyla milli varlığından söz ediyor, Sloganlar atılıyor:

⁴³ Bezz Kalesi, Cumhur Kalesi ve Babek Kalesi olarak tanınmaktadır ve Tebriz’e bağlı olan Kaleyber şehrinde.

⁴⁴ Rivayetlere göre Babak'ın ellerinden biri kılıçla vurulduğunda, kolundan fişkıran kanı yüzüne sürüyor. Halife “Bunu neden yaptın?” diye sorar. Babek ise “Ellerim kesildiğinde bedenimden kan çıkacak ve yüzüm sararacak, ölüm korkusundan dolayı Babek'in yüzümün rengi sarardı diye düşünmemeniz için kanımı yüzüme sürüyorum” der.

Karabağ Azad Olsun, Ermenistan Mahv olsun

Çehrekanlı ölmeyip, öz yolundan dönmeyip...

Milletini özgürlüğe çağıran tarihi adama (Babek kalesine) doğru bir milyonluk dağ yürüyüşü devam etti... (Merendli, 2002: 15)

Samed Behrengi (24 Haziran 1939- 31 Ağustos 1967, Araz Nehri) Tebrizli öğretmen ve çocuk hikâyeleri, halk masallar yazarı ve derleyicisidir. Samed Behrengi kısa süren hayatında (28 yaş) Azerbaycan folklor ve edebiyatı üzerine yaptıkları o kadar değerli ve önemlidir ki çoğu yazar ve edebiyat tenkitçisi, genç yaşında öldürülmeseydi dünya edebiyatının önemli isimlerinden olabileceği kanaatindedir. Onun şaheseri “*küçük karabalık*”, Antoine de Saint-Exupéry’in Küçük prens kitabı gibi çocuklara hitaben yazılmasına rağmen; adalet, eşitlik, hayatın anlamını keşfetmek, dogmayı sorgulama ve direnmeyi okuyuculara iyice benimsettiğinden dolayı yaşla sınırlanmadan dünya genelinde okunan bir başeserdir.

Korona salgınından dolayı insanların evlere hapis olduğu günlerde, İBBB (İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı) Ekrem İmamoğlu, Küçük Kara Balık kitabını “*Dünya klasik çocuk edebiyatında unutulmaz ve küresel parlak bir eser*” olarak nitelendirip Türk halkına özel indirimle çevrimiçi satılacağını duyurmuştur (İRNA, 2020). Bu da Küçük Kara Balık kitabının eksilmeden günümüzde yoğun okunulduğunu gösterir. Ayrıca bu kitap yalnız İran’da değil zaman zaman farklı ülkelerde yasaklandı. Hatta 12 Eylül Darbesinden sonra ‘*türkiye’de Küçük Kara Balık kitabını almak için kimlik gerekiyordu*’ (Duman, 2015: 67).

‘siz bu göletten hiç dışarı çıkmıyorsunuz ki... Peki, nasıl oluyor da bütün dünyadan söz edebiliyorsunuz? ...Ben bilmek istiyorum, hayat gerçekten bir avuç yerde durmadan dönüp durmak, sonra da yaşlanıp ölüp gitmek mi yoksa bu dünyada başka türlü yaşamak da mümkün mü? Her an ölümle yüz yüze kalabilirim. Ama yaşayabildiğim sürece ölümü

karşılamaya gitmem gerekmez. Bir gün ister istemez ölümle karşılaşacağım; bu önemli değil. Önemli olan benim yaşamamın veya ölümümün başkalarını nasıl etkileyeceği...” (Behrengi, 1999).

Başta küçük Kara Balık hikâyesinin bu kısımları olarak araştırma kapsamında ele alınan dergiler Samed Behrengi’nin eserlerinden birçok alıntı alarak halkı uyanış ve hareketlenmeye motive etmişlerdir. Tebriz üniversitesinde yayınlanan “*Elçi*” dergisinde avukat ve hukukçu Saleh Kamrani, Samed Behrengi ve hayatını böyle değerlendirmiş:

“24 Haziran 1939 Samed Behrengi adlı bir çocuğun dünyaya gelmesine hiçbir yasal merci engel olamadığı gibi hiçbir hukuki kurum ve yasaklamalar onun hayata ve zulme ilişkin fikir ve algılarını ifade etmesine de engel olamadı... Samed Behrengi’nin yazma motivasyonu, her şeyden önce insanlığa olan sevgisi ve insanları baskıdan, züllimden ve sömürgecilikten kurtarmaya motive etmektir... Birinci sınıf yazarlar için beş bin baskı sayısının (tirajın) ideal olduğu bir zamanda, Samed Behrengi’nin kitapları iki yüz bin baskıyı aşmıştır” (Kamrani, 2002: 17).

‘samed ana dilini çok seviyordu. Azerbaycan’ın köyleri ve obalarını ziyaret ederek Azerbaycan halkına ait şiirler, masallar, hikâyeler, efsaneler ve folklorları topladı. Çalışmasının sonucu olarak bayatı ve qoşmalar⁴⁵, bulmacalar, Azerbaycan Folkloru ve Azerbaycan Efsaneleri kitaplarını sırf Türkçe olduğundan dolayı hiç yayıncı yayınlamadı ve Samed onları Farsça yayınlamak zorunda kaldı. Samed Behrengi, Farsça okuyup yazmak zorunda kalan Türk çocukların sorunlarına üzülür. Bu nedenle başkentte yazılan kitaplar kadar ağır olmayan bir ders kitabı tasarladı” (Kerimi, 2004: 25). Samed Behrengi henüz 28 yaşındayken şüphe uyandıran bir şekilde Araz Nehri’nde boğularak ölmüştür.

⁴⁵ Azerbaycan halkına ait anonim ve folklor şiir türleri.

Behrenginin yazılarda çok ele alınmasının başka bir nedeniyse onun geçmişte İran'ın önemli solcularından biri olmasıdır. İran İslam Devrimden sonra solculuk bastırıldı ve Azerbaycan solcularının birçoğu, yeniden canlanan Azerbaycan milli hareketine eğildiler. Bu da Samed Behrenginin solculuk geçmişi olan milliyetçiler kesimi tarafından daha çok sevilmesine neden olmuştur. Ama Samed Yalnız solcu ve milliyetçiler arasında değil tüm Azerbaycan halkı tarafından yoğun sevilmektedir. Başta *Araz- Araz, Xan (han)* *Araz* türküsü olarak halk ağzında onun hayatı ve ölümüne dair birçok şiirler ve türküler dolaşmaktadır.

4.1.7. Edebiyat ve Folklor Kategorisi

Edebiyat ve folklor (halk kültürü) konularına ayrılan yazılar da dergilerde önemli bir kategoriye oluşturmaktadır. 2002 yılında Urmiye Üniversitesinin veterinerlik fakültesinde yayınlanan '*uyanış*' dergisinde yer alan "*Azerbaycan milli hareketinde edebiyatın rolü*" yazısında anlatıldığı gibi Milli Edebiyattan kastedilen vatan, hasreti, ayrılık (Kuzey ve Güney Azerbaycan ayrılığı), azatlık, zulüm ve zorbalığa karşılık direniş ve mücadele içerikte yazılan şiirler ve diğer edebi tür yazılardır.

"Vatanın milli saziyla (kopuz) azatlık türküsü söyleyemesin diye kolları baltayla kesilmiş şairi kastediyorum! Hurufi'ye hareketinin yıkılmasıyla zamanın halifesi rahat uyku çeksin diye teni gerilmiş bir şairi (Nesimi) kastediyorum! Sevgilisinin dudaklarının kırmızısını, vatan şehitlerinin kanının kırmızılığına tercih eden şairleri değil!" (Muradi, 2002: 30). "*uyanış*" dergisinde milli edebiyat, şair ve yazarlar bu şekilde tanımlanmıştır.

Şiir ve edebiyatın gelecekte popülerliği ve etki alanının azalması tartışılmakta olmakla beraber geçmişte, özellikle İran coğrafyasında yaşayan milletler arasında önemli yeri olmuştur. Şiir ve edebiyat konusunda zengin geçmişe sahip olan İran halkları, eskisi kadar olmasa da hala şiir ve Edebiyata yoğun ilgi göstermekteler ve herkes en azı birkaç şiir ezberden bilmektedir. Bu durum milli harekete de yansımıştır. "*Başlangıçta daha çok*

edebî ve kültürel bir biçim ve muhtevaya sahip olan Azerbaycan millî hareketi, artık bugün edebiyatın ötesinde bir hal almıştır” (Neimi, 2002: 11-13).

Azerbaycan Milli Hareketinin şiir ve edebiyat üzerine gereğinden çok yoğunlaşması birçok eleştirel yazıların konusu olmuştur.

‘üstünkörü bir inceleme ile 1997 öncesi yıllardaki kültürel üretimlerin şekil ve biçim açısından yüzde 80’inden fazlasının şiir olduğu söylenebilir. Bu şiirlerin ana içeriği hasret, ayrılık, zulüm ve sitem, acı, toplumun ve insanların mahrum bırakılmasıdır. Fakat son beş yılda şiir oranı azalarak dil ve tarih konuları daha çok kaleme alınarak milli hareketin rasyonel boyutu gelişmeye başladı (Seferi, 2002: 11-13).

Bu çalışmanın bulgularıyla yukarıda alıntılanan ifadeler örtüşmektedir. Milli içerikli yazıların yüzde 12’si (175 yazı, şiir, masal vb.) Azerbaycan edebiyatı ve folkloru kapsamında olduğu tespit edilmiştir. Fakat milli içerikli kategoriye dâhil edilmeyen 172 Türkçe metnin de yaklaşık yarısı (vatanseverlik, azatlık, milli mücadele vs. temalarda olmayan) Türkçe şiirdir. Bunları dikkate alarak dergilerin yüzde 20’sinin şiir, folklor ve edebiyattan oluştuğu tespit edilmiştir.

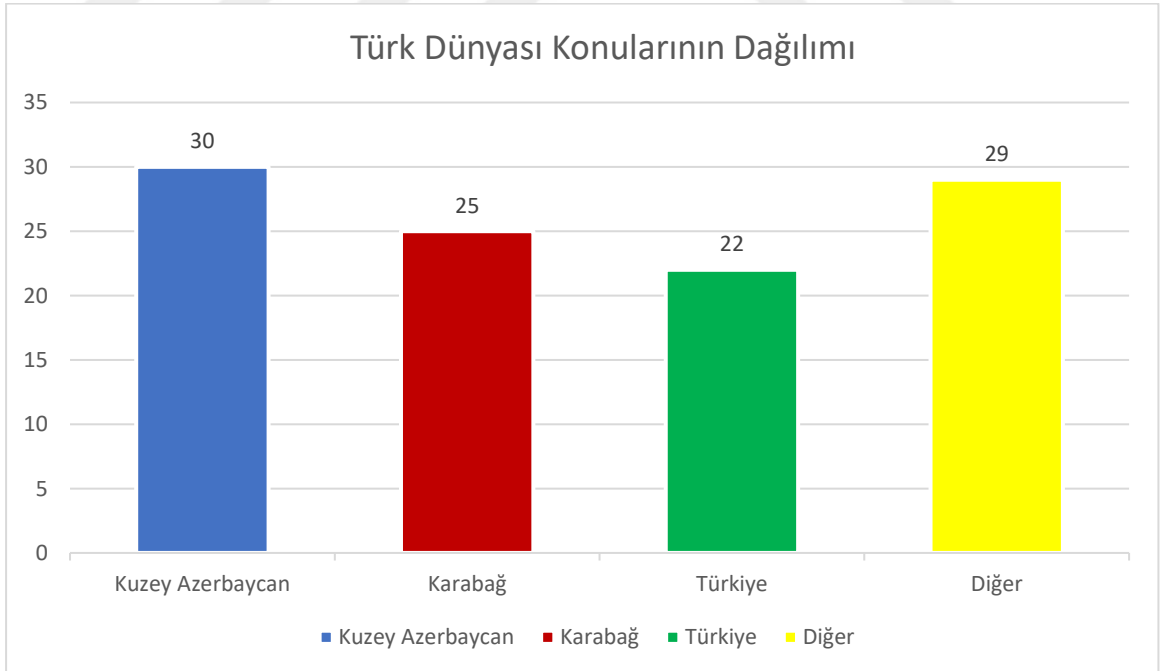
Nietzsche ve Dr. Ali Şeriatî’ye göre her toplumun aydınları, o toplumun hareketliliğinin ana etkenidir. Aydınlar toplumsal, siyasi ve kültürel sorunları iyi anlayıp çözebilmek için içinde bulundukları toplumun dil ve edebiyatına hâkim olmak zorundalar. Her bir millete Nazım Hikmet gibi kökü kendi yurdunun toprağına dayalı ve dalları tüm dünyaya yayılmış edebiyat lazımdır. 21. Yüzyılda her bir millet kendi dil ve kültürünü, Kültürel sömürgeciliğın dalgalarından ancak böyle güçlü edebiyatla koruyabilir. Çağdaş bir küresel şair olan T. S. Eliot, “*Anahtarını düşünüyoruz, herkes kendi hapishanesinin anahtarını düşünür*” diyor. Peki, bu anahtar nedir? Fransız yazar Alphonse Daudet’e göre milletlerin anahtarı kendi dilidir ve “*Dilini koruyan bir millet, hapishanesinin anahtarını elinde tutan mahkûm gibidir*” diyor (Muradi, 2002: 30).

Bir asırdan aşkın Farsçılık politikalarla yasaklanıp hapsedilen Türk dili, milli aktivist ve şairler nezdinde kurtuluş anahtarı gibi değerlendirilmiştir. Türk dili dergilerin ana temalarında birisi olmakla beraber milli Edebiyatta da sık sık ele alınmıştır.

Güney Azerbaycan'dan Bulut Karçorlu (Sehend), Habip Sahir, Şehriyar, Sohrap Tahir, Samed Behrengi; Azerbaycan cumhuriyetinden ise Bahtiyar Vahapzade, Ahmed Cevad, Halil Rıza Ulutürk, Hüseyin Cavid, Mikail Müşfik; Türk dünyasından ise Dede Korkut, Kaşğərli Mahmut ve Nazım Hikmet sık sık kaleme alınmıştır.

4.1.8. Türk Dünyasına İlişkin Konular

Dergilerde Azerbaycan Cumhuriyetine dair 30 ve Ermenistan'ın işgalinde olan Karabağ'da yaşananlar dair 26 yazı mevcuttur. Bu arada Karabağ'ın yalnız bu kategoride değil, beklenmedik şekilde kimlik ve ana dili ile bizzat Azerbaycan Milli Hareketi konusunda bulunan yazılardan sonra Muhammed Hatemi döneminde yayınlanan Türkçe dergilerin en çok üzerinde durduğu üçüncü konu olduğunun belirtilmesi gerekir.

Grafik.6. Türk Dünyası Konularının Dağılımı

Bu kategoride başka bir ilginç ve anlamlı bulgu ise Türkiye ile ilgili bulunan 22 yazının 5'i, 24 Nisan Ermeni soykırımı iddiasına dair olmasıdır. Yani Azerbaycan cumhuriyetiyle ilgili yazıların yüzde 44,4'u ve Türkiye'ye dair yazıların yüzde 22'si Ermenilerle ilgilidir. Ayrıca ABTAM (Azerbaycan Bilimyurdular (üniversiteler) Araştırma Merkezi) öncülüğüyle birçok üniversite, öğrenci, akademisyen ve dergilerin bir araya gelerek "*Ermeni Soykırımı iddiasının reddine ilişkin 9 soru ve 9 cevap*" ve "*Azerbaycan ve bir asırlık Ermeni cinayetleri*" başlığında özel sayıların çalışılmış olduğunu da bu arada ifade etmekte yarar vardır. Ermeni meselesinin kapsamlı ele aldandığı bu özel sayılar kitap formatında yayınlanmış. Bu değerli çalışmalar fakat bu araştırmanın yöntemi gereği (özel sayı olduğu için) devre dışı bırakılmıştır.

Muhammed Hatemi döneminde Türkçe dergilerin gündeminde olan Karabağ'ın işgali ve Hocalı soykırımı, Güney Azerbaycan basınına bu şekilde yansımış. Babek Hürrem'inin Ermeni tarafından tutuklanması ve Settar Hanın da Ermeni Yefrem Davidyans tarafından vurulmasını gündeme taşımaları bu konuda ne kadar hassas olduklarını göstermektedir.

Tablo 8. : Dergilerde Türkiye İle İlgili Yazılar

24 Nisan (Ermeni soykırımı), Selmas, Üremiye ve Karabağ'daki Müslüman soykırımının örtbas edilmesidir	آوریل سرپوشی برای نسل کشی مسلمانان در سلماس ۲۴ ارمیه و قره باغ
Bir milyon Türk, Ermeni Soykırımı inkârcılarını cezalandırma planına karşı dava açıyor	یک میلیون ترکیه ای علیه طرح مجازات منکران نسل کشی ارامنه شکایت می کنند
24 Nisan, Ermeni katliamının simgesi mi yoksa Türklerin mi?	آیا 24 آوریل سنبل کشتار ارامنه است یا ترک
Asılsız iddiaya yanıt	پاسخی بر یک ادعای جعلی
24 Nisan Ermenilerin asılsız iddialarına karşı akademisyenlerin ayaklanması	آوریل، خیزش دانشگاہیان برای مقابله با ادعای واهی ۲۴ ارامنه
Türkün mezarı neresidir?	تورکون مزاری هاردادیر
PKK'ye bağlı terör örgütünün üç üyesi güvenlik güçleriyle çıkan çatışmada öldürüldü	سه نفر از اعضای گروهک تروریستی حزب کارگران کردستان ترکیه در درگیری با ماموران انتظامی کشته شدند
Öcalan kimdir?	اوجالان کیمدیر؟
Sarı kamış Savaşı	نبرد ساری قمیش
Türkiye milli kütüphanesi	کتابخانه ملی ترکیه
Güneyde Ozan Arif	گوئنئی ده اوزان عاریف
Nazım Hikmet	ناظیم حیکمت
Nazım Hikmet, evrensel şair	حکمت شاعری جهانی
Sarı kamış savaşı	نبرد ساری قمیش
My name is red (Orhan Pamuk)	My name is red
Bariş Mançu	باریش مانچو
Nazım Hikmet Bakıda	ناظیم حکمت باکیدا
Yazarlık çılgını	دیوانه نوشتن
Tüm çocukların arkadaşı (Barışmanço)	دوست همه بچه ها
Arif Sağ	عاریف ساغ
Şir sokağı	Şir sokağı
Kahramanların değil, okucunun yanında (Orhan Pamuk)	قهرمانلارین دییل، اوخونون یانیندا
Tanrı'nın ilkokul öğrencisi (Yunis Emre)	شاگرد دبستان خدا (یونس امره)
Mavi gözlü dev	ماوی گوزلو دنو

Türk dünyası kategorisinde bulun yazılarda yukarıda anlatılan konulardan sonra Bozkurt efsanesi, Doğu Türkistan ve Irak Türkmenleri daha çok ele alınmıştır. Ayrıca Tahran Şehit Moderes üniversitesinde yayınlanan “ses” dergisinin 7. sayısı birinci sayfasının başında Atatürk’e ait “*Ne mutlu Türküm diyene*” ifadesinin kalın ve dikkat çekici biçimde yazılmış olduğunu belirtmek de çalışma açısından önemlidir.

4.1.9. Milli Kültür

Milli içerikli yazıların yüzde 8'i (112 yazı) Türk milli kültür konusunda olmuştur. İran Türklerinin el sanatları, hali dokuma, ss eşyaları, müzik ve çalgı aleti (enstrüman), bayram, toy- evlilik, türküler, dans- oyunlar, gelenek- görenek gibi somut ve soyut birikimleri ele alan ayazılar bu kategoriye dahil edilmiştir.

Bu yazılarda İran Türklerinin kültürü yalnız Fars şovenizm getirdiği kısıtlamalar ve baskılarla değil aynı anda küreselleşme ve kültürel sömürgeciliğin olumsuz etkilenmiştir. 2004 yılında Kürdistan niversitesinde yayınlanan “*Kimlik*” dergisinin “*Küreselleşme ve kültürlerin erozyonu teorisi*” yazısında bu konu detaylı ele alınmıştır. Milli kültür alt kategorisine dahil olan yazılarda Azerbaycan müziği, dans ve bayram konuları diğer konularla kıyasta daha çok ele alınmış ve bunların farkında olmadığımız yönleri açıklanmıştır.

İran'da her türlü devlet desteklerinden faydalanan hâkim (Fars) kültür, başka kültürlerin inkişafı ve hatta varlığını kabul etmediği gibi kreselleşmek de küresel glerin kültürüne hizmet etmektedir. Küreselleşme, yerel ve alt kültürlerin küreselleşmesi yerine onların başka egemen kültürlere entegre olmasından başka bir şey olmamış. Büyük vg ve şımarıklıkla zengin İran Kültürlerinden bahis edenler, hiç zaman Türk, Arap, Kürt, Beluç, Türkmen, Kaşkay ve diğer köklü kültürlerin varlığını kabul etmeyip onları hep İran (Fars) kültürünün tırnak arasında tanımlayarak eritmeye çalışmışlar.

Kültür kavramını işleyen yazılardan biri Urmiye niversitesinin Veterinerlik Fakültesinde yayınlanan “*Oyanış*” (*Uyanış*) dergisinde yer alan “*Kültür ve yapısının kısa bir analizi*” yazısında kültür kavramı iki önemli kategoriye ayrılarak bu şekilde tanımlanmıştır:

“1. Farklı nesiller ve farklı toplumlar tarafından biriktirilen ve insanlığı ilkel bir formdan ve hayvan yaşamından modern çağa taşıyan koleksiyonlar ve yapılar topluluğu olan dünya kültürü ve medeniyeti;

2. Her milleti diğer milletlerden ayıran ve özel etnik renklere sahip melezlerin bir koleksiyonu olarak yerli kültür ve medeniyet” (İmani, 2003: 10).

İran’da Farsçılık politikalarından dolayı kültürlerin karşı karşıya geldiği ve Türk aydınlarının yürüttüğü kültürel mücadele Hatemi döneminde yayınlanan öğrenci dergilerine yoğun biçimde yansımıştır.

4.1.10. Milli Tarih

Milli içerikli yazıların 57’si milli tarih konusunu ele almıştır. Başta Babek Hürrem’den, Settar Han ve Cafer Pişeveri olarak milli kahramanlara ilişkin yazıların birçoğunun aynı anda tarih konusunda olduğunu hatırlatmakta fayda var. Fakat o yazılar burada tekrar ele alınmamıştır. Tarih konusundaki yazılarda özellikle *“tarih yazıcılığı”* kavramı özel biçimde ele alınmıştır.

Türkçe dergilerde kaleme alınan yazılarda Pehlevî döneminde sahte ve yalan tarih oluşturma süreci ele alınıp eleştirilmiştir. Türklerin Selçuklular döneminde İran’a yoğun şekilde geldikleri ve sonuçta yerlilerin bir kısmının zaman zaman Farsçanın bir ağzı olarak iddia edilen *“Azeri”* dilini unutup Türkleştikleri iddiasında bulunan Azeri teorisi, bu uydurma tarihin en belirgin örneğidir. Pehlevî döneminden itibaren Türk ve diğer etnikler yok sayılarak İran tarihini Pers tarihi olarak anlatılması en çok eleştirilen konulardan biridir;

“Bu çalışma, İran tarihini Pers ve perslerin tarihi olarak ele almamaktadır. Eski İran tarihinde yaşayan çeşitli etnik grupların kadim avlusunu İran’ın ulusal kimliğinin temeli ve başlangıcı olarak belirlemeye çalışır, monarşinin gerici tarzını kuran yabancı hâkimiyetleri değil. Böylece ulusal birliğin zeminini oluşturmaya borcunu ödemektedir...

Kralcılar, Cyrus'un kayıp imparatorluğundan beslenenler, destan düşkünü (Fars) milliyetçiler bu kitabı lanetleyecekler. Ekmeği ve varlığından vazgeçmekten korkmayan yazar, başka görüşleri derin bir düşünceye çağırır ki boş gürültülerin, kargaşa ve kafa karışıklıktan başka bir faydası yoktur” (Purpirar, 2000: 5-6).

Nasir Purpirar'ın İran tarihi konusunda açtığı yeni ufuk yoğun şekilde Türkçe dergilere yansımıştır. Tahran Amir Kabir Teknoloji Üniversitesinde yayınlanan “Öğrenci” dergisinin 15. Sayında Türk öğrenciler bu tarihçiyle detaylı röportaj yapmıştır. Ayrıca akademik birisi olmamasına rağmen dünyaca ünlü ve önemli tarihçilerin İran hakkındaki eserlerinin güvenilirliğini sorgulayan Nasir Purpirar, 2001 yılında Zencan Üniversitesinde İran tarihi üzerine yaptığı konuşma ve soru cevapta öğrencilerle bir araya gelmiştir. Akademisyenler ve öğrencilerle yaptığı müzakeresi ve farklı zamanlarda Fars tarihçiler tarafından saldırılara maruz kalmasını Türkçe dergiler yakından takip etmiştir.

Eski İran tarihinin temelini oluşturan farklı medeniyetlere ışık tutan Nasir Purpirar'ın, Muhammed Hatemi'nin dünyaya sunduğu “Medeniyetler diyalogunun” İran'da bulunan merkezinde Farsçı tarihçiler tarafından saldırıya uğraması da çok ilginçtir.

“2000 yılının sonbaharında Nasir Purpirar, "On iki asır sessizlik" başlıklı serisinin ilk kitabını yayınladı. Yazar bu kitabında İran'ın çarpık tarihinin maskesini kaldırmış ve bilimsel belgeleri ortaya koyarak gerçek tarihi anlatmaya başlamıştır. Elbette böyle bir derlemenin yayınlanması, resmi tarihçiler ve İran tarihini kavrayanlar ve tarihi gerçekleri kendi tercihlerine göre yazıp yorumlayanlar için pek hoş olmadı. Bu nedenle üç yıllık sessizlikten sonra kendi görüşlerini ahlaksızca ifade etmek zorunda kaldılar. Bu nedenle Medeniyetler Diyalog Merkezinde sözde eleştiri toplantısı düzenlediler ve bu yazara hakaretler yağdırarak üç yıllık ukdelerini boşalttılar” (ÖğrenciBakışı, 2003: 5).

İran Araplarından olan Nasir Purpirar'ın Türk tarihi ve Türk diliyle ilgili düşünceleri, Türklerin hoşuna gelecek biçimde olmamasına rağmen bu tarihçinin eski İran

tarihine ilişkin düşünceleri Türk tarihçi, aydın ve öğrenciler tarafından sıcak karşılanmıştır. Hatta bu kesimin tarih konusunda uzun süre “Purpirarçılık” gölgesinde kaldığı bile söylenebilir. Bu durum o dönemin Türkçe dergilerinden anlaşılmaktadır.

Azerbaycan tarihi için Nasir Purpirar’dan daha önemlisi, Profesör Zehtabi’nin⁴⁶ çalışmaları olmuştur. Onun çalışmaları ve hayatı Türkçe dergilerde sık sık ele alınmıştır. “İran Türklerinin eski tarihi” kitabında fars tarihçilerinin anlattıklarının tersine Türklerin Selçuklular döneminde değil, Ahameniş ve Aryanların şimdiki İran coğrafyasına gelişinden daha önceden bu topraklarda yaşayıp zengin uygarlıklar kurduğunu bilimsel şekilde ispatlıyor. Tahran N. Tusi Üniversitesinde yayınlanan “Çağrı” dergisinde yayınlanan “Milli tarihimize sahip çıkmalıyız” yazısında şu ifadeler bulunmaktadır:

‘son zamanlarda Profesör Zehtabi’nin öncüllüğünde milli tarihçilerimizin çabaları Azerbaycan eski tarihinin üzerinden tozları silmektedir. Yeni tapındılar ve bilgilere göre Türk tarihinin bir parçası olan Azerbaycan tarihi, 7000 yıl önce insanlık medeniyetinin temelini kuran Türk ata- babalarımızın yaşadığı Sümer, İlam, Urartu, Hitler, Huriler, Lulubiler ve Mad’lardan; Göktürk, Hazar, Selçuklu, Sefevi vs. uygarlıklardan oluşmuştur. Bunların dillerinin Türkçe gibi eklemeli dil olduğu ve özellikle Sümer ve İlami’lerin diliyle Türkçenin arasında hem yoğun miktarda söz birliği hem de yapı olarak birlikleri tespit edilmiştir’ (Karadağlı, 1999: 17).

Azerbaycan terbiyet-e moderres (öğretmen yetiştirme) üniversitesinde yayınlanan “Güneş” dergisinde yer alan “türklerin tarihine kısa bir bakış” yazısında milli tarihin kökü milattan ve Ahamenişlerden daha öncelerde görünür.

“Azerbaycan’da kurulan ilk önemli uygarlık M.Ö. 7. yüzyılda bu bölgeye göç eden İskit Türkleri olmuştur. MS 4. ve 5. yüzyıllarda ise Azerbaycan İskitlerine Hun Türkleri de

⁴⁶ “Su deyiptir mene evvelde anam, ab ki yox” popüler şiirin yazarı Zehtabi, milli şahsiyetler bölümünde yıllık Babek Kalesi kurultayın kurucusu olan Zehtabi ve M. Hatemi döneminde entelektüellere karşı seri cinayetler sırasında öldürüldüğünden bahis ettiğimiz Profesör Muhammed Taki Zehtabi (Kirişçi) aynı kişidir.

katılmıştır. İslam'dan sonra Orta Asya'dan Türklerin yeni göç dalgası sonucunda Türkler Hazer Denizi kıyılarına ve daha sonra Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına kadar yayıldı. Hicri takvimin ikinci asrından sonra İslam dünyasının Türklerin eline geçtiğini ve Gazneli hükümetinin kuruluşundan (960 M.S) Kaçarların sonuna kadar (1925) İran'ı yönettiler. Irak, Pakistan, Afganistan ve Hindistan'ın bir bölümü ile Orta Asya'da yaklaşık bin yıllık hüküm sürdüler” (Zamanı, 2001: 5).

“Seher” öğrenci dergisinde yayınlanan “Dünya bilim adamlarının Sümerlerin kimliği üzerine görüşleri” yazısında Sümerlerin milli tarihin başlangıcı olarak görülmektedir. Sümerlerin dil ve kimliği konusunda âlimlerin hemfikir olduğu bir noktaya değinerek Sümerlerin eklemeli dilli olması ve eklemeli diller (Türkçe, Fince, Japonca, Korece, Macarca vs.) arasında da yalnız Türkçeyle yoğun miktarda ortak kelimelerin bulunduğu ve dolayısıyla Sümerlerin aslında bugünkü Türklerin 7000 yıl önceki kökleri olduğundan bahis edilmektedir (Alibeyzade, 2000: 2).

Araştırma kapsamında ele alınan dergilerde 21 Azer olayları (Azerbaycan milli hükümetinin kuruluş ve yıkılışı), Azerbaycan tarihi, genel Türk ve Türk boylarının tarihi, şehirlerin tarihi, Pehlevî döneminde uydurulan tarih, Sümerler başta olarak eski uygarlıklar ve hatta Amerika kıtasının Kızılderilileriyle Türklerin arasında benzerlikler ele alınmıştır.

4.2. Milli içerikte olmayan yazılara ilişkin

Milli içerikte olmayan yazıların yüzde 72'si Farsça (311 yazı), yüzde 28'i Türkçe (119) ve üç yazı ise İngilizce olmuştur. Bu yazıların özellikle Farsça olanları genellikle öğrencilerin eğitim aldıkları bölümlerle ilgili (sosyoloji, siyasal bilimler, psikoloji, tarım, fen bilimleri, tıp vs.), genel kültür, edebiyat, kişisel gelişim, gündeme dair konular, dergiler hakkında, öğrenci-üniversite hayatı vs. gibi konularda olduğu görülmektedir.

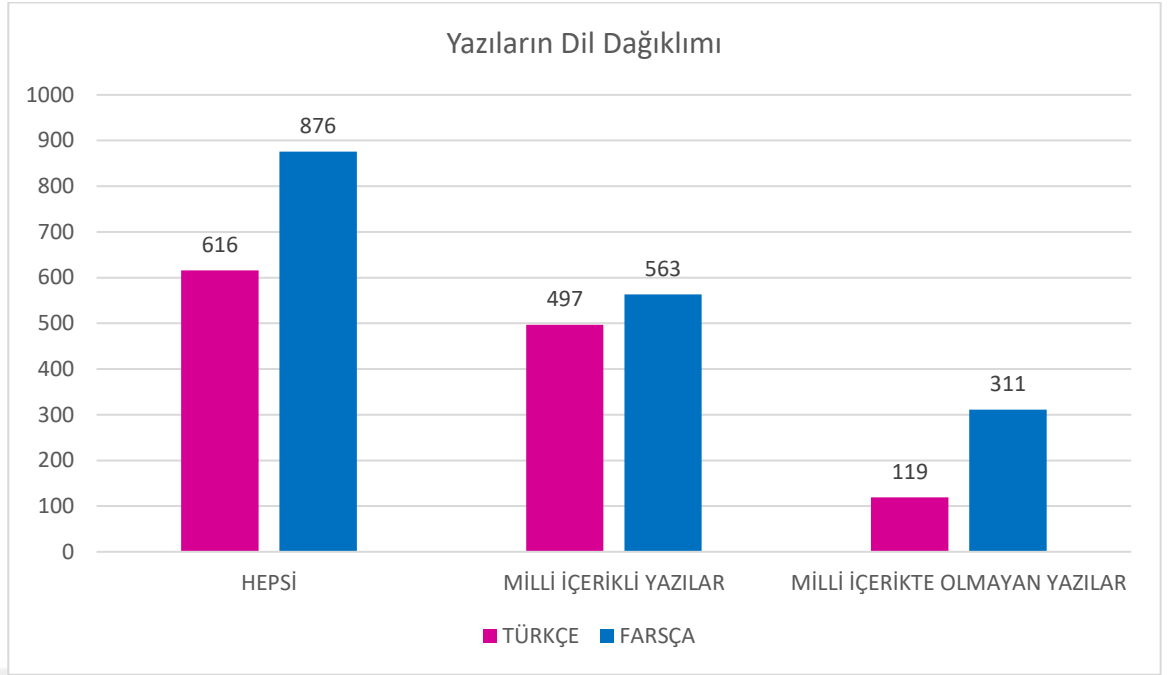
Milli içerikli yazılar kategorisine dahil edilmemiş Türkçe yazıların küçük Kısmı üsteki konuları ele almışken büyük bölümünde başta şiir olarak farklı edebi yazı türleriyle (hikâye, düz yazı, mizah, hatıra...) farklı konular hakkında kişisel duygu ve düşünceler ifade edilmektedir. Fakat bunlarda milli meseleler (vatanseverlik, özgürlük, Türklük ve Türkçülük, anadili, kimlik, ırkçılık ve zulme karşı başkaldırma...) asıl tema olmamıştır. Bu yazılarla ilgili dikkat çeken başka bir husus Türkçe cümle kuruluşu, yazılım ve gramer bakımından yoğun miktarda hata bulunmasıdır.

Bu da birçok öğrencilerin ilk Türkçe deneyimleri olduğunu göstermektedir. Hatta birçok yazıda Türkçenin temel kuralı olarak bilinen ‘*seslilerin uyumu kuralına*’ uyulmadığı gözlenmiştir. Özellikle I-İ, O-Ö ve U-Ü sesli harfleri sık sık birbirinin yerine yanlış biçimde kullanılmıştır. Bu yazım hatası İran’da yayınlanan Türkçe dergilerde en çok göze çarpan hatadır⁴⁷.

4.3. Dergilerde Dil Tercihi

Araştırmanın bulgularına göre dergilerde Farsça, Türkçeden daha sık tercih edilmiştir. Yazıların yüzde 58.4’ı (876 yazı) Farsça, yüzde 41’ı (616 yazı) Türkçe ve 0.6’sı İngilizcedir.

⁴⁷ Yazarın notu: Yazarlık, dil ve edebiyatla uzun süre uğraşan birisi olarak (Türkçe eğitim almadığımız için) bu konuda ben de çok zorluklar yaşadım. Hatta “I” ile “İ” başta olmak üzere Türkçenin kalın ve ince seslilerini ayırt edebilmem üç dört yıl sürmüştür.

Grafik.7. Yazıların Dil Bakımından Dağılımı

Dergilerde 7 İngilizce, birkaç karışık (Türkçe- Farsça- Arapça) yazı ve iki metinsiz milli fotoğraf albümleri ve karikatür bulunmaktadır.

Tablo 9. : Dergilerde Yayınlanan İngilizce Yazılar

Yazıların Başlığı	Kategori	Dil
South Azerbaijan and Iranian Turks	MİLLİ MÜCADELE	ENG
Hail To Haydar Baba	MİLLİ EDEBİYAT	ENG
Turkish Proverbs	MİLLİ KÜLTÜR	ENG
My Name Is Red	TÜRKİYE	ENG
English Proverbs		ENG
Shakespeare Life		ENG
The Translator's Lot		ENG

Bu çalışmanın bulgularına göre (**Grafik.1**) yazıların çoğunluğu Türk milliyetçi öğrenci ve akademisyenler tarafından yazılmıştır. Ayrıca ana dili, Türk dili ve kimlik konuları da bu dergilerde en çok ele alınan konulardır (**Grafik.3**). Bundan dolayı Farsçanın ağırlıkta olması dikkat çekicidir.

Bu durum, eğitim dilinin Farsça olması ve yazarların ana dilleri olan Türkçeye tamamiyle hâkim olmamalarından kaynaklanmaktadır. Eğitim dili Farsça olmakla birlikte Türk öğrencilerin kendilerini bu dilde yeterli biçimde ifade edemedikleri görülmektedir.

Farsçanın ağırlıkta olması yazarların tercihinden ziyade bir mecburiyet sonucudur. Üstelik Türklerin kendilerini Farsçada doğru ifade edemedikleri de bir gerçektir. Bu konuyla ilgili 2003 yılında Tahran üniversitesinde yayınlanan “Işık” dergisinde bir Türk öğrenci şunları kaydetmektedir:

“Bunalımdayım. Bir süredir fikrimi bir konu meşgul etmiş. Düşündükçe derdim artıyor. Sınıflarda hocalardan soru soramıyorum, neden? Bir Kısımlı özgüvensizliğimden olabilir ama büyük bir Kısımlı Farsçada kendimi ifade ede bilemediğimden dolayıdır. (Sınıfta) dildaşlarıma baktığımda onların da aynı durumda olduğu çok açık ve Farsça konuşulması gereken ortamlardan kaçıyorlar... (Yaşar, 2003: 29).

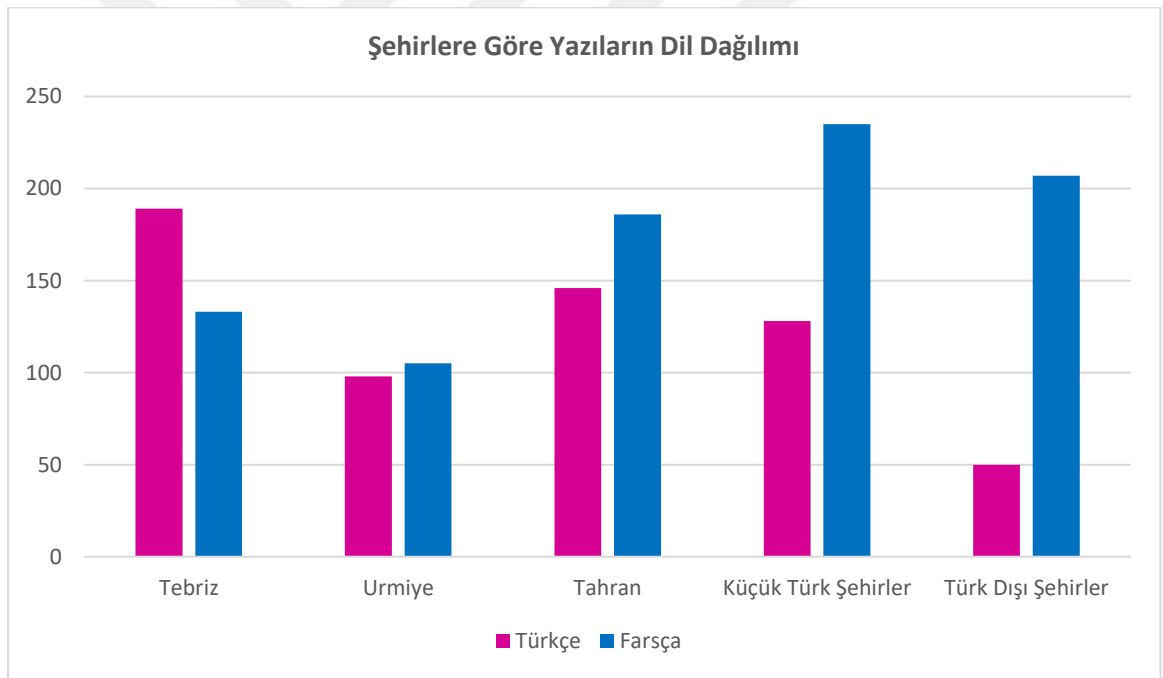
Eğitimin anadilde olmaması, Türk öğrencilerin eğitim ve akademik performansını olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu konuyla ilgili 2001 yılında Tahran üniversitesinde yayınlanan “Erdem” dergisinde yayınlanan bir makale, Dilcilik Anabilim dalı öğrencisi Solmaz Moderesi’nin 1993 yılında “Doğu Azerbaycan’daki İki Dilli Çocukların Eğitim Sorunları Üzerine Araştırma” başlığında yazdığı yüksek lisans tezinin sonuçlarından yararlanarak, şunları kaydetmektedir:

“...Farsça dikte sınavında Türk öğrenciler ortalama 7, Fars öğrenciler ise 1,5 hata yapmaktadır. Tüm dersler arasında Azerbaycan öğrencileri matematikte en yüksek puana sahipken, Tahran öğrencileri Farsça okumada en yüksek puana sahipler... Matematiğin çok fazla bilimsel beceriye dayalı ve daha az dil becerisine gereksinim duyduğundan dolayı Azerbaycanlı öğrenciler bu konuda başarılıdır. Kırsal okullarda, Farsça konuşan sınavında ebeveyni okuma yazma bilmeyen Fars öğrencilerinin 20 üzerinden puan ortalaması 14 iken, annesi ve babası okuma yazma bilen Türk öğrencilerinin puan ortalaması 10’dur. Son olarak, Fars dilli öğrencilerinin bu testteki not ortalaması 15 ve Türk öğrencilerinin not ortalaması 8,5’tir...

Daha ilginç bir deneyde ise bir grup Azerbaycanlı öğrenciye Farsça sorular sorar ve onlardan Farsça cevap vermelerini ister. Aynı soruları başka bir grup öğrenciye ana dillerinde sorar ve kendi dillerinde cevap vermelerini ister, sonuç olarak öğrenciler birinci durumda ortalama 9, ikinci durumda ortalama 16 puan kazanırlar” (Erdem, 2001: 41-42).

4.3.1. Şehirlere Göre Yazıların Dil Dağılımı

Şehirlere göre yazıların dil dağılımında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Yalnız Kaşkayı Türkleri değil, Türk kökenli nüfusun yoğun olduğu ancak Türkçe basın yayın faaliyetlerinde belli geçmiş ve tecrübeye sahip olmayan birçok küçük Türk şehirlerde de Farsçanın ezici üstünlüğü vardır.

Grafik.8. Şehirlere Göre Yazıların Dil Dağılımı

Türkçe yalnız Tebriz şehrinde (farklı üniversitelerinde) yayınlanan dergilerde Farsçadan daha ağırlıktadır. Tebriz’de yayınlanan dergilerin yazılarının yüzde 59’u Türkçe (189 yazı), yüzde 41’i (133 yazı) Farsçadır. Urmiyede bu oran yaklaşık elli elliyken Tahran’da yaklaşık Tebriz’in tam tersi şekildedir. Ama küçük Türk şehirlerde yüzde 64’u Farsça (235 yazı), yüzde 36’sı (128 yazı) Türkçedir. Farsçanın en ezici şekilde ağırlıkta

olduğu Türk dışı şehirlerdedir. Bu şehirlerde yayınlanan toplam 257 yazının yüzde 80'i (207 yazı) Farsça ve yüzde 20'si (50 yazı) Türkçe olmuştur.

Azerbaycan Türklerinden sonra İran'da en kalabalık Türk grubunu oluşturan Kaşkayı Türklerinin⁴⁸ ilk Türkçe dergileri 2001 yılında "*Mazun*"⁴⁹ ismiyle yayınlanmıştır. İsfahan Teknoloji Üniversitesinde (دانشگاه صنعتی اصفهان) yayınlanan bu dergide Farsçanın ezici üstünlüğü görünmektedir. Kaşkayı Türklerinin ikinci ve üçüncü Türkçe dergileri ise "*uyan*" ve "*Ayaydun*" dergileridir. Araştırma kapsamında bu dergilerden 6 farklı sayı ele alınmış (ulaşılmış) ve bunlarda yayınlanan toplam 108 yazının yüzde 88'i (96 yazı) Farsça ve yüzde 12'si (12 yazı) Türkçe olmuştur. Bu da ilk Türkçe basın faaliyetlerde Farsçanın ezici ağırlıkta olduğunu göstermektedir.

İncelenen dergilerde Farsçanın tercih edilmesinin başka bir nedeni üniversitelerde Türklerden başka farklı dil ve kültürde olan okuyucuların bulunması göz önüne alınmalıdır. Yoğun kitleye ulaşmak ve başka etnikleri Azerbaycan ve Türklerin yaşadığı sorunlar ve verdikleri mücadeleden haberdar etmek için Farsçanın bilinçli olarak tercih edildiği de başka bir neden olarak düşünülmelidir.

4.4. Diğer Yazılar Kategorisi (Kadın, Ekonomi, Çevre, Federalizm, Milli Haberler)

Diğer yazılar kategorisinde öne çıkan tür "haberler'dir. Öğrenci dergileri, önceki bölümlerde kategorize edilen yazıların (inceleme, makale, şiir, öykü vb.) dışında güncel gelişmelere ilişkin haberleri de içermektedir. Her dergide gündeme dair ortalama 6-7 haber bulunmaktadır. Haberler genellikle milli kurultaylar, mitingler, tutuklananlar veya onların serbest bırakılmaları, Fars aydınları ve basınında milli hareketin dikkatini çeken

⁴⁸ İran'ın güneydoğusunda Şiraz şehri ve çevresinde yaşayan Türk halkıdır. Dilleri Azerbaycan Türkçesinin bir ağızı olarak sınıflandırılmaktadır ve oğuz Türklerinin Kayı boyundan (Osmanlı İmparatorluğun temelini oluşturan Süleyman şah ve Ertuğrul'un boyu) kopan bir uruktur (Batur, 2016).

⁴⁹ Kaşkayı Türklerinin milli şairi.

olaylar, öğrenci hareketi, Türk dünyası gündemi, Azerbaycan kültür, müzik, tarih, ekonomi vs. hakkında gündemde olan konular hakkında olmuştur.

İncelenen dergilerde 9 yazı kadın meseleleri konusunda; 9'u federalizm sisteminin gerekliliği ve federalizm sisteminin başarılı örnekleri; 7'si Azerbaycan ekonomisi, yeraltı kaynakların sömürülmesi, ekonomik önyargı, vilayetler arasında adaletsiz bütçe dağılımı; 6'sı din konusunda ve 3'u çevre konusunda olmuştur. Diğer kategorisine dâhil edilen yazıların 58'i milli yaklaşımla siyaset bilimi, sosyoloji, uluslararası ilişkiler ve psikolojik konular; dergiler ve okuyucuları arasında mektuplar, öğrenci hareketi, ırkçılık ve diğer konular hakkında olmuştur.

Tablo 10. : Ekonomi, Federalizm Ve Kadın Meseleleri Konusunda Bulunan Yazılar

Yazıların başlığı	Kategori	Dil	عناوین متن
Azerbaycan: Koloni Mi Eyalet Mi?	EKONOMİ	FARSÇA	آذربایجان: مستعمره یا استان؟!
Azerbaycan Gelişmişlik Tablosunun En Altında	EKONOMİ	FARSÇA	آذربایجان در قعر جدول توسعه قرار دارد
Azerbaycan'ın Berbad Ekonomik Durumuna Bir Bakış	EKONOMİ	FARSÇA	نگاهی به وضعیت اسفبار اقتصادی در آذربایجان
Azerbaycan'ın Ekonomik Coğrafyasına Yaklaşım	EKONOMİ	FARSÇA	رویکردی بر جغرافیای اقتصادی آذربایجان
Kalibar, Rozgah ve Bozgosh'un Nefelin Siyentileri	EKONOMİ	FARSÇA	نفلین سینیت های کلیر، رزگاه و بوزقوش
Azerbaycan'ın Ekonomik Kalkınmasına Kısa Bir Bakış	EKONOMİ	FARSÇA	نگاهی کوتاه به توسعه اقتصادی آذربایجان
Geçim İçin Sürgün	EKONOMİ	TÜRKÇE	معیشت سورگونو
Federalizm Ve İran'ın On Eyalet Bölünmesi	FEDERALİZM	FARSÇA	فدرالیسم و ده ایالتی شدن ایران
Ülke (İran) Neden Ve Nasıl On İle Bölünmeli	FEDERALİZM	FARSÇA	ده استانی شدن کشور چرا و چگونه؟
İran'da Federalizm	FEDERALİZM	FARSÇA	فدرالیسم در ایران
İsviçre'de Federalizm Tarihi Bir Başarı Deneyimidir	FEDERALİZM	FARSÇA	فدرالیسم در سوئیس یک تجربه موفق تاریخی
Küreselcilere Bahane Vermeyelim	FEDERALİZM	FARSÇA	بهانه به دست جهانخواران ندهیم
Federalizm Ve Ekonomi	FEDERALİZM	FARSÇA	فدرالیسم و اقتصاد
Federalist Sistemlerin Temelleri Ve Sorunları	FEDERALİZM	FARSÇA	مبانی و مسائل نظام های فدرالیستی
Federalizmin Gerekliliği	FEDERALİZM	FARSÇA	ضرورت فدرالیسم
Almanya'daki Federalizme Bir Bakış	FEDERALİZM	FARSÇA	نگاهی به فدرالیسم در آلمان
Merkeziyetçilik Ve Federalizm Hakkında Birkaç Nükte	FEDERALİZM	FARSÇA	نکاتی چند درباره سانترالیسم و فدرالیسم
Türklerde Kadın	KADIN	TÜRKÇE	تورکلرده قادین
Türkmen Kadını; Geçmiş Ve Şimdi	KADIN	FARSÇA	زن ترکمن؛ گذشته، حال
Meşrutiyet İnkılabında Azerbaycan Kadınlarının Rolu	KADIN	FARSÇA	نقش زنان آذربایجان در انقلاب مشروطیت
Kadın Hakları	KADIN	TÜRKÇE	قادین حاکلاری
Kadınlık Mı, Yoksa Suç Mu?	KADIN	TÜRKÇE	قادینلیق می بو، یوخسا سوچ مو؟!
Dünya Kadınlar Günü Kutlaması	KADIN	FARSÇA	گرامیداشت روز جهانی زن
Tatlı Barış Ve Saçmalayanlar	KADIN	FARSÇA	صلح شیرین و پلوه گوها

4.4.1. Azerbaycan Milli Hareketi ve Din Konusu

Türkçe dergilerin içeriklerinde dikkat çeken bir husus din ve mezhep konusunda bulunan yazıların oranı ve temasıdır. İran İslam Devriminden sonra ana akım medya ve basının en çok üzerinde durduğu konuların başında İslam ve Şiilik meseleleri gelirken Türkçe dergilerde yalnız 7 yazı (toplam yazıların yüzde 0.3’u !) din konusunda olmuştur. Bunların 6’sının milliyetçilikle ilgili olması ilginç ve anlamlıdır.

Tablo 11. : Din Konusunda Bulunan Milli Yazılar

Yazıların başlığı	Kategori	Dil	عناوین متن
Kuran’da Dil, Etnik Köken meselesi ve İran’da Irkçılık	DİN	FARSÇA	زبان و قومیت در قران و نژادپرستی در ایران
Eski Türklerde Dini İnançlar	DİN	TÜRKÇE	اسکی تورکلرده دینی ایناملار
Gök Tanrı	DİN	TÜRKÇE	گوی تانری
Şamanizm’in Mistik Müslümanlık Üzerindeki Etkisi	DİN	TÜRKÇE	شامانیزمین مینین میسنتیک موسلمان طریقترلر اوزهریندهکی انتکیسی
Şeriat Ruhü	DİN	TÜRKÇE	شریعت روحو
Şeriat Açısından Etnik Köken	DİN	FARSÇA	قومیت از نگاه شریعت

Dergilerde din konularının bu kadar az ele alınmasının geçmişte İran İslam Devriminin gerçekleşmesi sürecinde önemli rol oynayan Türklerin beklentilerine karşılık alamayınca yavaş yavaş ümmet kimliğinden sıyrılıp milli kimliklerine sarılması gösterilebilir. Özellikle 1992 yılında dağlık Karabağ’da Müslüman ve Şii Türklere yapılan cinayet ve soykırımlara İran’ın göz yumması bu sürecin daha radikal ve hızlanmasına neden olduğu düşünülmektedir. Ayrıca hem muhafazakarlar hem de reformcular Türklerin dil konusunda bulunan taleplerini dini söylemlerin gölgesinde tutmaya çalışmışlar. Onlar için önemli mesele dil değil, din meselesidir. Din ve özellikle Şii değerler Fars milliyetçilik uğruna (verimli şekilde) suiistimal edildiği için Türk aydınlar ve aktivistlerin bu söylemlerden uzak durdukları düşünülmektedir.

Kürdistan üniversitesinde yayınlanan “*Kimlik*” dergisinde yayınlanan “*Kuran’da Dil- Etnik Köken ve İran’da Irkçılık*” yazısı ve diğer dini konularda bulunan yazılarda milli talepler dini gerekçelerle dile getirilmiştir. Bu dergilerde başta Rum suresinin 22.

Ayeti olarak; Hucurât Suresinin 13. Ayeti, İbrahim suresinin 4. Ayeti, Şuarâ Suresinin 198-199 vs. ayetlere atıfta bulunarak Kur'an-ı Kerimde dillerin farklılıkları ve etniklerin önemsendiğine dikkat çekilmiştir:

“İnsanlık tarihinin en önemli kitaplarından biri olan Kuran, tüm konuları içinde barındırır. Bunlardan biri de etnisite ve milliyet meselesidir. Allah, kavimlerin farklı dillerine göre farklı peygamberler göndermiştir. Arap halkı için Arapça, Yahudiler için İbranice vs. Allah isteseydi, baştan beri yalnız bir dil yaratardı ama Allah'ın dilediği, (kendimizi ve birbirimizi iyi tanımak için) insanların dillerinin, ırklarının, renklerinin, milletlerinin ve kabilelerinin farklı olmasıdır (Azadi, 2004: 22).

“Uyanış” dergisinde ise Hz. Ali'nin hadislerine atıfta bulunarak kimlik meselesi ele alınmıştır; “

Ben kimim? Aryan (Fars) mı Türk mü? Ben nereden geliyorum? Özgürlüğün imamı olan Hz. Ali'nin “Allah'ı tanımak, kendini tanıtmaktan başlar” sözü de bireysel ve toplumsal kimliğin önemini göstermektedir (Muradi, 2002: 30).

4.5. Muhammed Hatemi Dönemi Dergilerinde Günümüzün İzleri

İncelenen dergilerin yayınlandığı tarihler göz önüne alındığında günümüzden yaklaşık 20 yıl öncesinin anlayışlarının değerlendirildiği açıktır. Bu haliyle dergilerde İran'da yakın zamanlarda meydana gelen gelişmelerin izlerini de bakmak yararlı olabilir. Bu çerçevede öğrenci dergilerinde ele alınan konular arasında yakın zamanlarda İran'ın gündeminde önemli yer tutan kadın ve çevre konusu ile ilgilidir. Meşginşehr (Xiyov) (Hiyov) şehrinde 2002'de yayınlanan “savalan” dergisinde “*Kadın, Hayat ve Özgürlük gurur vericidir*” başlıklı yazıda 20 yıl sonra İran'da Mahsa Emmini protestoları sırasında kadın haklarına dair dile getirilen taleplerin dile getirilmiş olduğunu görmek oldukça ilginçtir.

Çevre sorunları günümüz dünyası için olduğu kadar, İran için de önem taşımaktadır. Yine 20 yıl kadar önce çevre sorunları öğrenci dergilerinde dile getirilen önemli konulardan biri olarak görülmektedir. Günümüzde Güney Azerbaycan ve İran'ın, hatta bölgenin en büyük çevre sorunu olan dünyanın en büyük ikinci tuzlu gölü olarak bilinen Urmü gölünün kurumasına dair “*urmu Gölü Kuruyor*” başlığıyla 2001 yılında Tahran Üniversitesinde yayınlanan “*Erdem*” dergisinde görmek mümkündür.

SONUÇ

Bu çalışmada İran'ın yakın tarihinde görece özgürlük dönemi olarak tanımlanan Muhammed Hatemi dönemi (1997-2005) esas alınarak, bu ortamda basın faaliyetlerinin önemli bir parçası ve bugünkü (Güney) Azerbaycan Milli Hareketinin temelini oluşturan 123 Türkçe öğrenci dergilerinde yayınlanan milli içerikli konuların dağılımı tespit edilerek üzerine analiz yapılmıştır. Bu öğrenci dergileri zamanında üniversiteyle sınırlı kalmayıp halk tarafından yoğun ilgi görmüştür ve Azerbaycan Milli Hareketinin toplumsal tabanını oluşturup genişlenmesini sağlamıştır.

Çalışmaya birinci bölümde İran'ın eski dönemlerden günümüze kadar Türklerin varlığı gözden geçirilerek başlanılmış. Çalışmanın İkinci bölümde İran'da Türk dilinin kullanımına ilişkin problemler ve üçüncü bölümünde İran'da Türkçe basın yayın faaliyetleri kısaca değerlendirilerek Muhammed Hatemi dönemindeki gelişmeler çerçevesinde öğrenci dergilerinin milli içerikleri üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümdeyse bu dergilerde bulunan milli içerikli yazılar sekiz farklı alt kategoriye ayrılmış ve üzerine analiz yapılmıştır.

Hatemi'nin ilk yılları (97-2001) İran basın tarihi açısından bahar dönemi olarak nitelendirilirken, ülke genelinde 2238 gazete ve dergi, günlük 3.5 milyondan fazla baskıya ulaşmıştır. Hatemi'nin ikinci dönemi ise (2001-2005) muhafazakârlar aktif tutumları sonucu onlarca önemli gazete ve dergileri kısa sürede kapatmasıyla İran basınının sonbaharı olarak değerlendirilmektedir.

Muhammed Hatemi dönemi, devrimden sonra ülkede en önemli olayların yaşandığı yıllar olarak tarihe geçti. Entelektüellere karşı seri cinayetler, yüzlerce yeni gazete ve derginin yayınlanması ve bir süre sonra topluca kapatılması, üniversiteler ve ülke genelinde protestolar, Fars dışı milletlerde milli ruhun canlanması vd. olaylar ve gelişmeleri saymak mümkündür. Bu çalışmada Muhammed Hatemi döneminin genel görünümü sunularak Azerbaycan milli Hareketi ve Türkçe dergiler perspektifinden daha detaylı ele alınmıştır.

Hem ülke içinde hem de uluslararası açılmaya özen gösteren Muhammed Hatemi'nin önerisiyle 2001 yılı Birleşmiş Milletler tarafından “*Medeniyetler Diyalogu Yılı*” olarak adlandırılmıştır. Medeniyetler diyalogu Muhammed Hatemi tarafından, Samuel Huntington’un “*Medeniyetler Çatışması*” tezine cevap olarak verilmiştir. Fakat ne yazık ki uluslararası uygarlık ve devletleri diyaloga davet eden Muhammed Hatemi, Pehlevi döneminden itibaren ötekileşmiş ve sistematik asimilasyon siyasetlere maruz kalan Fars dışı uygarlık ve milletlere diyalog kapısını kapattı. Hatemi’nin medeniyetler diyalogunun uygulanmasında çifte standart yaklaşımı Azerbaycan öğrenci ve aktivistleri tarafından eleştirilmiştir.

Bu eleştirilere rağmen Hatemi döneminin görece açılımı Türkçe basın yayın faaliyetlerine de yansiyarak önemli gelişmeler yaşanmıştır. Hatta birçok Türk şehirlerde ilk kez Türkçe gazete ve dergi yayınlanmıştır. Örneğin 2001 yılında İsfahan Teknoloji Üniversitesinde (دانشگاه صنعتی اصفهان) yayınlanan “*Mazun*” dergisi Kaşkayı Türklerinin ilk Türkçe basın yayın tecrübesi olmuştur. Bu dönemde Azerbaycan şehirlerinde yaklaşık 20-30 yerel gazete ve dergi yayınlanmıştır. Öğrenci dergilerinin yayınlanması için gereken izin prosedürlerindeki kolaylaştırmalar ve Türk öğrencilerin aktif tutumundan dolayı üniversitelerde yayınlanan Türkçe dergilerde de bir patlama olmuştur. Bu faaliyetler üniversitelerle sınırlı kalmayıp halk nezdinde yoğun ilgi çekmiştir. Bu süreçte başta Tahran, Tebriz ve Urmiye olmak üzere 35 farklı şehirde yaklaşık 50 üniversitede toplam 123 Türkçe- Farsça öğrenci dergisi yayınlandığı belirlenmiştir. Bunların, Muhammed Hatemi dönemine kadar Güney Azerbaycan’ın 140 yıllık basın tarihinde yayınlanan Türkçe- Farsça yayınların toplamının iki katı kadar olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada 18 farklı şehrin 28 farklı üniversitesinde yayınlanan 55 dergiden, toplam 94 sayı örneklem olarak alınıp, içerikleri nicel ve nitel analiz yöntemi kullanılarak tematik analize tabi tutulmuştur. Örneklem dâhil edilen dergilerde toplam 1500 yazı olduğu belirlenmiş, bu yazılar önce iki temel kategoriye; “*milli içerikte olan*” ve “*milli içerikte*

olmayan” yazılar olmak üzere iki kategoriye ayrılmış, milli içerikli yazılar ise 8 farklı alt kategoriye ayırarak ayrıntılı biçimde üzerine analiz yapılmıştır.

Yazıların yüzde 58’inin Farsça ve yüzde 42’nin Türkçe olması; şehirlere göre değerlendirdiğimizde yalnız Tebriz’de Türkçenin ağırlıkta olması; Tahran ve Tebriz’in farklı üniversitelerinde yayınlanan öğrenci dergilerin yüzde 80’den fazlasının milli içerikli olması bu çalışmanın önemli tespitlerindendir. Ayrıca Türk dil ve anadili (123), Azerbaycan Milli Hareketi (45), kimlik (35), Karabağ’ın işgali ve Hocalı soykırımı (26) ve Settar Han (22) yazının konusu olarak Muhammed Hatemi döneminde Türkçe dergilerin en çok üzerinde durduğu konular olduğunun tespiti de çalışmanın önemli bulgularındandır.

Çalışma sırasında bugün Güney Azerbaycan Milli Hareketinin önemli isimleri, tanınmış yazar ve şairlerin çoğunun bu dergilerde yönetici veya yazar olarak aktif görevlerde bulunduğu anlaşılmıştır. SSCB’nin yıkılıp Azerbaycan Cumhuriyetinin kuruluşundan (1991) sonra İran içinde önemli muhalif hareketlere ev sahipliği yapan Güney Azerbaycan’dakiler başta olmak üzere üniversitelerde özellikle Türk kökenli öğrencilerin çıkardıkları dergiler milli mücadele ruhunun canlandırılması açısından önemli bir işlev yerine getirmiştir. Bu çalışmada sadece sosyal bilimler alanındaki öğrencilerin değil, tıp ve mühendislik gibi alanlarda okuyan Türk öğrencilerin de Güney Azerbaycan milli meselelerine büyük ilgi gösterdikleri saptanmıştır.

Muhammed Hatemi döneminde (1997-2005) muhafazakâr medya ve basının İslam, Şiiilik, emperyalizm, mazlum halklara destek, cihat, mücahit, şehitlik, devrim ve batılılaşma; reformcu medya ve basının ise reform, demokrasi, çoğulculuk, modernite, özgürlük, eşitlik, sivil toplum, insan hakları, siyasal katılım, hukukun üstünlüğü, yurttaşlık ve sekülerizm üzerine yoğunlaşmıştır. Fakat Türkçe öğrenci dergilerinin içeriğinin yüzde 70’den fazlası –İran’da- Türk milliyetçiliği temasını işlemektedir. Güney Azerbaycan öğrencilerinin, çıkardıkları dergilerde reformcu ve muhafazakârlar söylemleri dışlayarak anadilinde eğitimin gerekliliği, kimlik, Azerbaycan Milli Hareketi, bir yıllık Azerbaycan

Milli Hükümeti (1945-1946), Farsçılık ve Fars şovenizmi eleştirisi, Türk dili, kültürü, tarihi ve edebiyatı, Dağlık Karabağ, milli kahramanlar, özgürlük, eşitlik ve Türk dünyası üzerine yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Yazılardan yola çıkılarak yapılan önemli bir tespit de İran sınırları içindeki Güney Azerbaycan olarak tanımlanan bölgede yaşayanların kendilerini dil ve etnik kültür olarak Azeri değil, Türk olarak tanımlamalarıdır. Güney Azerbaycan Türklerinin kültürel, etnik ve tarihi bağlarını Kuzey Azerbaycan, Türkiye ve diğer Türk halklardan koparmak amacıyla Pehlevî döneminde düzenlenip Güney Azerbaycan Türklerine dayatılmağa çalışılan “*Azeri*” dili ve kimliğine Türkçe dergilerde yer verilmediği tespit edilmiştir.

İran Türkleri Pehlevî döneminde Türklere karşı yürütülen sistematik siyasetlerden kurtulmak umuduyla İran İslam Devrimin gerçekleşmesine öncüllük etmişlerdir. Bu çalışmanın bulgularını dikkate alarak Türklerin İran İslam Devriminde beklentilerini bulamamaları ve özellikle Dağlık Karabağ’ın işgali ve Müslüman- Şii Türklere karşı yapılan Hocalı soykırımı İran’ın göz yummasından dolayı, Hatemi döneminde Güney Azerbaycan Türklerinin ümmet ve Müslümanlıktan sıyrılıp milli ve Türklük kimliğine sarılmaları anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbas, K. (2019). *Güney Azerbaycan'da Basın Faaliyetleri: Muhammed Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı Dönemi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Abrahamyan, Y. (2010). *Modern İran Tarihi*. (M. İ. Fatahi, Çev.) Tahran: Ney.
- Akyıldız, M. (2009). *Hatemi Dönemi Ve Sonrası İran'ın Sosyal Ve Ekonomik Açından Karşılaştırması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Alibeyzade, E. E. (2000). Dünya Bilim Adamlarının Sümerlerin Kimliği Üzerine Görüşleri. *Seher, 7-8 Sayı, Tebriz Tıp Bilimler Üniversitesi, 2*.
- Arghandepour, K. (2000). *Doran-E Salam (Selamın Dönemi)*. Tahran: Negahe Emruz.
- Ariyenpur, Y. (1993). *Ez Sebâ Tâ Nîmâ*. Tahran: Zevvar.
- Asef, B. (2015). *İslam'ı Demokratikleştirmek Toplumsal Hareketler Ve Post-İslamcı Dönüş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Attar, A. (2008). İran'ın Farslaşma Süreci Ve Bu Süreçte Farsçanın Rolü. *Erdem, 13. Sayı, S. 13*.
- Azadi, A. (2004). Kuranda Din Ve Etnisite Meselesi Ve İran'da Irkçılık. *Kimlik, 10. Sayı, Kürdistan Üniversitesi, 22*.
- Bakış, Ö. (2003). Babek Kalesi Yıllık Konferansı: Ulusal Hareket Aktivistlerinin Vizyonunun Tezahürü. *Öğrenci Bakış, 6. Sayı, 6*.
- Batur, Z. (2016). *Kaşkay Şairi Mansur Şah Muhemmedi Vr Şiirleri*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Behrengi, S. (1999). *Küçük Kara Balık*. İstanbul: Can Çocuk Yayınları.
- Beraheni, R. (2002, Haziran). Türkçeyi Zorla Yaladım Ve Yuttum. *Bakış, Urmiye Üniversitesi, 11. Sayı, S. 38*.
- Çağır. (1999). Kahramanlarını Unutan Millet Başkalarına Kul Olur. *Tahran'ın, K. N. Toosi Teknoloji Üniversitesinde, Çağır, 7. Sayı, 30*.
- Çetinkaya, D. Ş. (2019). Merkez-Çevre Yaklaşımı Bağlamında Azerbaycanlı Türklerin İran İslam Devrimine Etkileri. *The Journal Of Social Sciences Institute, 457-458*.
- Cevadi, İ. (2003). Ulusal Hareket Bugünün Taleplerinin, Geçmiş Baskıların Sonucudur. *Uyanış, 4. Sayı, Urmiye Üniversitesi, Viternalik Fakültesi, 4*.
- Dağıstani, R. (2007, Haziran). Azerbaycan Öğrenci Dergileri. *Dilmac, 33 Sayı, S. 50*.
- Dağıstanlı, R. (2007). Azerbaycan Öğrenci Yayınları. *Dilmac(33), 43-50*.
- Demir, G. (2019). *Güney Azerbaycan'da Bağımsızlık Hareketleri "Güney Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti" Örneği (1945 -1946)*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Dibaver, S. R. (2002). Dil Ve Kimlik. *Bakış, 11 Sayı, 9*.

- Duman, C. (2015). 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrası Türkiyede Sanat. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*, 67.
- Erdem. (2001). Ana Dilinde Eğitimin Gerekliliği. *Erdem, Tebriz Üniversitesi Dergisi*, 43.
- Erdem. (2001). Ana Dilinde Eğitimin Gerekliliği. *Erdem, Tahran Üniversitesi Dergisi*, 43.
- Erşadi. (2005). Türk Mü Yoksa Azeri Mi? *Savalan*, 8.
- Golban, M. (2007). Anayasa Devriminde Etkili Olan Azerbaycan Gazetesi. *Feslname-Ye Gencine*Ye Esnad*.
- Heyet, M. R. (2005). *19. Yüzyıldan Günümüze İran'da Türkçe Basın-Yayın Hayatı*. Ankara: Yüksek Lisans Tezi.
- Heyet, M. R., & Gökdağ, D. B. (2004). İran Türklerinde Kimlik Meselesi. *Bilig*, 19.
- Heyet, P. D. (2001). *Târîh-E Zeban Ve Lehcehâ-Ye Torkî*. Tahran: Peykan.
- Hidayet, İ. A. (2004). İran Halkı, Sayın Başkan İran Halklarını İsyana Ve Bölücülüğe Kimler İtiyor? *Dan Ulduzu*, 9. Sayı, *İsfahan Sanat Üniversitesi*, S. 24-32.
- Hüseyini, S. C. (2003). Qanlı Güneş. *Kartal*, 3. Sayı, 11.
- Hüseyinzade, H. (2002). Başsöz. *Ülke*, 1. Sayı, *Urmiye Tıp Bilimler Üniversitesi*, 2.
- Hüseyinzade, H. (2002). Başsöz. *Ülke*, 1. Sayı, *Urmiye Tıp Bilimler Üniversitesi*, 2.
- İmani, A. (2003). Kültür Ve Yapısının Kısa Bir Analizi. *Oyanış*, 4. Sayı, *Urmiye Üniversitesi*, 10.
- Kamrani, S. (2002). Samed Behrenginin Anısına. *Elçi*, 5 Sayı, 17.
- Karadağlı, M. (1999). Milli Tarihimize Sahip Çıkmalıyız. *Çağrı*, 7. Sayı, *Tahran Nesireddin Tusi Üniversitesi*, 17.
- Kerimi, L. (2004). صمد جاودانه شد Samed Ölümsüz Oldu. *Kimlik*, 8. Sayı, 25.
- Kesrevi, A. (1925). *Azeri Veya Azerbaycan'ın Kadim Dili*. Tahran.
- Kivi, C. K. (2002). Settar Hanı Anma Töreni. *Dan Ulduzu*, 26.
- Kuduoğlu, A. (2019). İran'da Musaddık Dönemi: 1951-1953. *The Journal Of Iranian Studies*, S. 3.
- Kürüm, E. (2018). Prof. Dr. Cevat Heyet'in "Varlık"ını Adadığı Azerbaycan Ve Türk Milliyetçiliği. *Iğd Üniv Sos Bil Der*, 1.
- Mecidi, M. (2003). *Azerbaycan Gazetelerinin Tarihi Ve Analizi*. Tahran: İranmilli Kütüphanesi.
- Merendli, İ. (2002). Var Olmaya Doğru Başlangıç. *Ses*, 2. Sayı, 15.
- Metin, Y. D. (2012). Türk - İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meselesi . *Tsa*, 179.
- Metinpur, S. (2002). İranda Türk Harekati Ve El Altındaki Bahaneler. *Ses*, 7. Sayı, *Tahran Şehit Moderres Üniversitesi*, 15.
- Mohammedzadeh, N. (2001). Kartal Oylağı. *Erdem*, 3. Sayı, 50.

- Mollazade, H. (2007). Tebriz'in Süreli Yayınları. *Dilmac*, 69.
- Muradi, B. (2002). Azerbaycan Milli Hareketinde Edebiyatın Rolü. *Uyanış*, 2. Sayı, *Urmiye Üniversitesi*, 30.
- Mustafayev, V. (1998). *Cenubi Azerbaycan: Milli Şuur*. Köln: Murtezevi Matbaası.
- Nabi Kobotarian, R. A. (2020). Tebriz'de Yayınlanan Azerbaycan Türkçesinde Bir Dergi "Dede Korkut Dergisi". *Folk/Ed. Derg*, 4.
- Neimi, S. (2002). Azerbaycan Ulusal Hareketinin Büyüme Eğilimi Umut Vericidir. *Ses*, 7. Sayı, *Tahran Şehit Moderes Üniversitesi*, 11-13.
- Öğrencibakış. (2003). Resmi Tarihçilerin Nasir Purpirar'a Saldırısı, Tahran Amirkebir Üniversitesi. *Öğrenci Bakışı*, 1. Sayı, 5.
- Öğrencibakış. (2004). روزشمار وقایع آذربایجان در سال ۱۳۸۲. *Öğrencibakışı*, 9.
- Ören, M. M. (1980). *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*. Ankara: Mars Matbaası.
- Özdemir, S. (2020). Güney Azerbaycan Meselesi: Tarihi Ve Kültürel Boyutu. *Tarih Ve Günce*, 7. Sayı, 376.
- Pervane, M. (2009). Cenubi Azerbaycan Metbuat Tarihi. Bakü: Elm Yayınları.
- Pişeveri, C. (1945). *S. Azerbaycan*, 1.
- Purpirar, N. (2000). *On İki Asırlık Sessizlik (İran Tarihinin Temeline Bir Yansıma) İlk Kitap, Ahamenişlerin Yükselişi*. Tahran: Neşre Kareng.
- Qedari, A. Q., & Qoşayış, E. M. (2021). Meşrutiyet Döneminde Azerbaycan Gazetesinin Karikatürlerinin Tahlili. *Tarih Yazımı Ve Tarih Yazımı*.
- Rabino, H. (1993). *Ruznâmehâ-Yé Iran Ez Agâz Tâ Sâl-É 1289. Başlangıçtan 1910'a Kadar İran Gazeteleri*. Tahran: Etelaat.
- Raisnia, R. (2000). *İran Tarihinde Azerbaycan. Başlangıçtan İslam'a. İlk Cilt. Üçüncü Baskı*. Tahran: Baz Yayınları.
- Raşedi, H. (2006). İnkilabdan Sonra Azerbaycan Yayınları. *Dilmac*, 7.
- Raşidi, H. (2007). *İran'da Türkler Ve Tarihi, Dili Ve Kimliği*. Tahran: Endişe-Ye No.
- Reisniya, R. (2012). Ruznameye Encümene Tebriz (Tebrizin Encümen Gazetesi). *Cehane Ketap*.
- Robabeh Taghizadehzonuz, N. A. (2020). İran Türklerinin Dergi Yayınında Kullandıkları Türkçenin Özellikleri. *Eee*, 206.
- Rüstemova, S. (1993). *Azerbaycan Dövri Matbuatı*. Bakü: Azerbaycan İlimler Akademisi.
- Seferi, K. (2002). *Ses*, 7. Sayı, *Tahran Şehit Moderes Üniversitesi*.
- Seferi, K. (2002). Azerbaycan Ulusal Hareketinin Gidişatı Umut Vericidir. *Ses*, 7. Sayı, *Tahran Şehit Moderes Üniversitesi*.
- Seher. (2001). Tebriz'in Hasret Şairi. *Seher*, 13 Sayı, *Tebriz Tıp Bilimler Fakültesi*, 17.

- Serdariniya, S. (2002). *Tebriz Şehr-É Evvelinha*. Tebriz: Kânun-É Ferheng Ve Honere Azerbaycan.
- Tdv. (1991). *İslâm Ansiklopedisi, Cilt 4*. İstanbul: Tdv: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Teqizade, R., & Alizadeh, N. (2016). *İran Türklerinin Dergi Yayınında Kullandıkları Türkçenin Özellikleri*. Bursa: Türk Ocakları.
- Tesnimnews. (2014, May 7). Wwww.Tasnimnews.Com:
- Türkay, N., & Açıkse, E. (2021). İran Kaynaklarına Göre Şah Rıza Pehlevî Dönemi İran-Almanya Siyasi İlişkileri (1925-1941). *Sosyal Bilimler Dergisi, Fırat Üniversitesi*, S. 1.
- Türkislamoğlu, E. (2022, 8 16). Rıza Pehlevî Döneminde İran'da Modernleşme Hareketi Ve Bu Harekette Türk Devriminin İzleri. *Atatürk Yolu Dergisi, 71. Sayı*, S. 330-332.
- Tutkar, H. F., & Mohammadi, R. (2013). Azerbaycan Basınının Rıza Şah'ın Saltanatı İle Muhammed Rıza'nın Yönetiminin İlk Dört Yılı Arasındaki İçerik Karşılaştırması. *İslam'dan Sonra İran Tarihi*, 138.
- Ülke, H. H. (2002). Başsöz. *Ülke, 1. Sayı, Urmiye Tıp Bilimler Üniversitesi*, 2.
- Uygur, E. (2007). Füyuzat Ve Molla Nasrettin Dergilerinde Edebi Dil Tartışmaları. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6.
- Varlıq. (2001). Birinci Ortografi Semineri. (S. 58-80). Tahran: Varlıq Dergisi, 120-1 Sayı.
- Varlıq. (2001). Toplantının Sonuçları İçin Bkz. Varlık Dergisi, Sayı 120-1, Tahran 2001, Ss. 58-80. (S. 58-80). Tahran: Varlıq Dergisi, 120-1 Sayı.
- Yaşar. (2003). Dertleşme: Ana Dili. *Işık*, 29.
- Yazıcı, T. (2003). Fars Edebiyatı, Tdv İslâm Ansiklopedisi, 28. Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Zamanı, A. (2001). Türklerin Tarihine Kısa Bir Bakış. *Güneş, 2. Sayı, Azerbaycan Öğretmen Eğitimi Üniversitesi*, 5.
- Zehtabi, P. D. (1998). *İran Türklerinin Eski Tarihi*. Tebriz: Ahtar.
- Zeynali, F. (2002). ستارخان، ملی، به مبارزات قهرمان ملی، Settar Hanın Direnişine Bir Bakış. *Işık*, 14.

İNTERNET KAYNAKLARI:

- Alevi, Ş. (2015, 6 15). 5 5, 2023 Tarihinde <https://www.radiozamanah.Com/223420/> Adresinden Alındı
- BBC. (2018, 10 15). 23.6.2023 Tarihinde <https://www.Bbc.Com/Persian/Iran-Features-45864458> Adresinden Alındı
- Derehşeri, C. (2023, 8 6) Tarihinde <https://saazandegi.ir/product-170> Adresinden alındı.

- Amirshahi, F. (2020, 4 22). 4 22, 2023 Tarihinde <https://www.bbc.com/persian/iran-features-52388017> Adresinden Alındı
- Behnoud, M. (2004, Haziran 28). 6 6, 2023 Tarihinde https://www.bbc.com/persian/iran/story/2004/07/040728_a_mb_mohajerani Adresinden Alındı
- FarsNews. (2013, 2 23). 6 .5, 2023 Tarihinde <https://www.farsnews.ir/news> Adresinden Alındı
- İRNA. (2015, 5 26). 6 5, 2023 Tarihinde <https://www.irna.ir/news> Adresinden Alındı
- İRNA. (2018, Ekim 17). 22, 2023 Tarihinde <https://www.irna.ir/news> Adresinden Alındı
- İRNA. (2020, Nisan 9). 6 9, 2023 Tarihinde <https://tr.irna.ir/news> Adresinden Alındı
- İSNA. (2021, 9 18). 6 5, 2023 Tarihinde <https://www.isna.ir/amp/1400062719610/> Adresinden Alındı
- Khamenei.İr. (1999, 12 13). 6 6, 2023 Tarihinde <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9617> Adresinden Alındı
- Natiq, M. M. (2018, 2 3). 7 3, 2023 Tarihinde <https://www.mehrnews.com/news> Adresinden Alındı
- News, T. (2014, May 7). 17.6.2023 Tarihinde <https://www.tasnimnews.com/fa/news> Adresinden Alındı
- Halilov, K. (2015, 3 8). 11.5.2023 Tarihinde https://www.bbc.com/persian/nasreddin_satire_media Adresinden Alındı
- Porta.Azertag. (2017, 6 21). 5 16, 2023 Tarihinde <https://portal.azertag.az/az/no> Adresinden Alındı
- Raşedi, H. (2008, Mayıs -). 6 22, 2023 Tarihinde <http://yurddash.blogfa.com/post> Adresinden Alındı
- Sinkaya, B. (2017, 9 11). *İran 'da Medya Ve Siyaset*. 6 1, 2023 Tarihinde <https://www.orsam.org.tr/tr/iran-da-medya-ve-siyaset/> Adresinden Alındı
- Seyf, A. (2019, 4 30). 14.7.2023 Tarihinde <https://www.radiozamanah.com/443786/> Adresinden Alındı

ÖZET

Türkler, İran'da birçok medeniyetin kurucusu ve diğerlerinin önemli bir parçası olmuştur. İslam'dan sonra bin yıl İran'ı yöneten Türk devletleri, Farsça ve diğer dillerin gelişmesine öncülük etmişlerdir. Ancak Rıza Han iktidara gelince (1925) Türklere karşı sistematik asimilasyon politikaları yürüttü ve Türkçe yasaklandı. İran basın tarihinde bahar dönemi olarak anılan Muhammed Hatemi döneminde (1997-2005) sağlanan görece özgürlük, Türkler için önemli ölçüde faydalı olmuştur. Bu dönemde 35 şehirde ve 50 üniversitede 123 Türkçe-Farsça öğrenci dergisi yayınlandı. Bunlar, Hatemi dönemine kadar İran basın tarihindeki Türk yayınlarının toplam sayısının iki katıdır. Reformist ve muhafazakâr basının ana fikir ve gündemini bir kenara bırakan Türk dergileri, İran Türklerinin milli meselelerine odaklandı. Sosyal medyanın olmadığı yıllarda İran'da yayınlanma fırsatı bulan öğrenci dergileri sadece üniversitelerle sınırlı kalmamış, halktan da büyük ilgi görmüştür. Bu dergiler İran Türklerinin kendilerine ve Türklüklerine dönmelerinin tek kaynağı olmuştur. Bu çalışma, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kuruluşundan (1991) esinlenerek Güney Azerbaycan'da yeniden canlanan Ulusal Hareket'in temelini oluşturan ve toplumsal tabanını genişleten 123 öğrenci dergisi üzerine yapılan ilk akademik çalışma olması nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Karma yöntemle yapılan bu çalışmada Türkcülük ve Azerbaycan millî meseleleri ile ilgili önemli kavram ve temaların sıklığı belirlenmiş, tasnif edilmiş ve incelenmiştir. Muhammed Hatemi döneminde İran'da yayınlanan Türk dergilerinin içeriğinin yüzde 71'i Türklük ve Azerbaycan meselelerine odaklanıyor. Yazıların yüzde 58'i Farsça, yüzde 42'si Türkçe olup, vilayetlere göre değerlendirdiğimizde sadece Tebriz'de Türkçe hâkimdir. Bu çalışmanın önemli bulgularından biri Tahran'da yayınlanan dergilerin içeriğinin yüzde 85'inin, Tebriz'de yayınlananların ise yüzde 80'inin ulusal olmasıdır. Ayrıca Türk dili ve anadili (123), Azerbaycan Ulusal Hareketi (45), kimlik (35), Karabağ'ın işgali ve Hocalı soykırımı (26) ve Sattar Han (22) İran'da yayınlanan Türk dergilerinde en çok tartışılan konulardır.

Çalışmada bu ve diğer tespitler üzerine detaylı analizler yapılmıştır. Çalışmanın bulguları, İran İslam Devrimi'nden beklentilerini bulamayan Güney Azerbaycan Türklerinin ümmet (İslam ve Şii) ve İran kimliğinden uzaklaşarak ulusal ve Türk kimliklerini benimsediklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İran Türkleri, Güney Azerbaycan, Muhammed Hatemi, Güney Azerbaycan Basını, İçerik Analizi, Türk Dili ve Kimliği

ABSTRACT

Turks have been the founders of many civilizations and an important part of others civilizations in Iran. The Turkish states, which ruled Iran for a thousand years after Islam, pioneered the development of Persian and other languages. However, when Riza Khan came to power (1925), he carried out systematic assimilation policies against the Turks, and Turkish was banned. The relative freedom provided during the period of Mohammed Khatami (1997-2005), which is known as the spring period in Iranian press history, has been significantly beneficial for the Turks. During this period, 123 Turkish-Persian student magazines were published in 35 cities and 50 universities. These are twice the total number of Turkish publications in Iranian press history up to the time of Khatami. Turkish magazines, which set aside the main ideas and agenda of the reformist and conservative press, focused on the national issues of the Iranian Turks. Student magazines, which had the opportunity to be published in Iran in the years when there was no social media, were not only limited to universities but also attracted great interest from the public. These magazines have been the only source for Iranian Turks to return to themselves and their identity. This study is of great importance as it is the first academic study on 123 journals by published students in university in Iran, that formed the basis of the revived National Movement in Southern Azerbaijan, inspired by the establishment of the Republic of Azerbaijan (1991), and expanded its social base.

In this study, which was carried out with a mixed method, the frequency of important concepts and themes related to Turkism and Azerbaijani national issues were determined, classified, and examined. 71 percent of the content of Turkish magazines published in Iran during the Mohammed Khatami period focuses on Turkishness and Azerbaijani issues. 58 percent of the articles were in Persian and 42 percent in Turkish, and when we evaluate them according to the provinces, Turkish is dominant only in Tabriz. One of the important findings of this study is that 85 percent of the content of the journals published in Tehran

and 80 percent of those published in Tabriz are national. In addition, Turkish language and mother tongue (123), Azerbaijan National Movement (45), identity (35), occupation of Karabakh and Khojaly genocide (26) and Sattar Khan (22) are the most discussed topics in Turkish journals published in Iran. In the study, detailed analyzes were made on these and other determinations. The findings of the study show that South Azerbaijan Turks, who could not find their expectations from the Iranian Islamic Revolution, moved away from the ummah (Islam and Shiite) and Iranian identity and adopted their national and Turkish identities.

Keywords: Iranian Turks, Southern Azerbaijan, Mohammad Khatami, Southern Azerbaijan Press, Content Analysis, Turkish Language and Identity

EKLER

EK 1:

Araştırma Kapsamında İncelenen 1060 Milli İçerikli Yazıların Orijinal Başlıkları,

Türkiye Türkçesine Çevirisi, Dil ve Konu Açısından Dağılımı

Başlıkların Türkçe Çevirisi	Kategori	Dil	Fهرست مطالب
Azerbaycan'ın Demokrat Fırkasına Dair Bir Analiz	AMH	FARSÇA	تحلیلی بر فرقه دمکرات آذربایجان
Azerbaycan İşgal Altında	AMH	FARSÇA	آذربایجان در اشغال
1324-5'te Azerbaycan	AMH	FARSÇA	آذربایجان در سال های ۵-۱۳۲۴
21 Azar, Başarı ve Başarısızlık Günü	AMH	FARSÇA	آذر روز فجر و شکست ۲۱
21 Azar, Özgürlüğün Mezarı Üzerine Bir Mum	AMH	FARSÇA	آذر شمع بر مزار آزادی 21
21 Azer	AMH	FARSÇA	21 اذر
Azerbaycan Milli Demokrat Fakhesi ve Seyyed Cafer Pishevari	AMH	TÜRKÇE	آذربایجان میلی دموکرات فرقه سی و سید جعفر پیشه وری
"21 Azer Hareketi"nin Azerbaycan'daki Kökleri Bulmak ve Nedenleri üzerine	AMH	FARSÇA	ریشه یابی و بررسی علل وقوع "جنبش 21 آذر" در آذربایجان
Seyyid Cafer Pişeveri Azerbaycan Meselesini Nasıl Düşündü ve Ne İstedi?	AMH	FARSÇA	سید جعفر پیشه وری درباره مسئله آذربایجان چگونه می اندیشید و چه میخواست؟
21 Azar ve Tarihteki En Genç Siyasi Tutuklama	AMH	FARSÇA	آذر و خردسال ترین بازداشت سیاسی ۲۱ تاریخ
Kanlı Sonbahar	AMH	FARSÇA	پاییز خونین
Pişeveri, Yazıları Bakımından	AMH	TÜRKÇE	پیشهوری، یازیلاری باخیمیندان
Azerbaycan Milli Demokrat Hükümeti Ve Seyyid Cafer Pişeveri	AMH	TÜRKÇE	آذربایجان میلی دموکرات فرقه سی و سید جعفر پیشهوری
Azerbaycan Milli Demokrat Fırkası	AMH	TÜRKÇE	آذربایجان میلی دموکرات 21ه سی
Baş Söz (AMH)	AMH	TÜRKÇE	باش سوز
Azerbaycan Milli Demokrat Fırkası Ve Seyed Cafer Pişeveri	AMH	TÜRKÇE	آذربایجان میلی دموکرات فیرقه سی و سید جعفر پیشه وری
Başka Bir Açidan Baraj İnşaatı	ÇEVRE	FARSÇA	احداث سد از نگاهی دیگر
Urmiye Gölü Kuruyor	ÇEVRE	FARSÇA	دریاچه ارومیه خشک می شود
Açık Mektup	ÇEVRE	TÜRKÇE	اچیق مکتوب
İrkçılık Psikolojisi	DİĞER	FARSÇA	روانشناسی نژادپرستی
Hükümet, Millet ve Hükümeteşiz Milletler	DİĞER	FARSÇA	دولت، ملت و ملت های بدون دولت
Sosyal Psikoloji Açısından Etnik Gruplara Karşı Olumsuz Tutum Oluşumunun Nedenleri	DİĞER	FARSÇA	علل ایجاد نگرشهای منفی نسبت به قومیت ها از دیدگاه روانشناسی اجتماعی
Bilimsel İrkçılığın Yükselişi ve Düşüşü	DİĞER	FARSÇA	ظهور و سقوط نژاد پرستی علمی
Ferdevsi'ye Hitaben	DİĞER	FARSÇA	خطاب به فردوسی
İnsan Topluluklarında Demokrasi	DİĞER	FARSÇA	دمکراسی در جوامع انسانی
İran'ın Kuzeybatı Bölgesinin Stratejik Analizi	DİĞER	FARSÇA	تجزیه و تحلیل استراتژیک منطقه شمال غرب ایران
Yerel ve Yerel Olmayan Güçler- Fırsatlar ve Tehditler	DİĞER	FARSÇA	نیرو های بومی و غیر بومی- فرصت ها و تهدیت ها
Doğu Azerbaycan'ın Bilimsel Dereceleri Sıralamasında Konumu	DİĞER	FARSÇA	جایگاه آذربایجان شرقی در کسب رتبه های برتر علمی
Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Tarafından Kabul Edilen Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına Dair Bildiri	DİĞER	FARSÇA	بیانیه حقوق افراد متعلق به اقلیتها، مصوب مجمع عمومی سازمان ملل متحد
Totaliter Sistemlerin Çöküşünün Analizi	DİĞER	FARSÇA	تحلیلی بر فروپاشی نظام های توتالیتئر
Sivil Toplum	DİĞER	FARSÇA	جامعه مدنی
Elinasyon	DİĞER	FARSÇA	الیناسیون
Kürdistan Milletvekillerinin İstifası	DİĞER	FARSÇA	استعفای نمایندگان کردستان
Derginin Sözü	DİĞER	FARSÇA	سخن نشریه
Abtam'ı Tanımak	DİĞER	FARSÇA	آشنایی با آیتام
Irak Krizinin Bölgeye ve Azerbaycan'a Etkisi	DİĞER	FARSÇA	بحران عراق و تاثیر آن بر منطقه و آذربایجان
Resmi Tarihçilerin Nasser Porpirar'a Saldırısı	DİĞER	FARSÇA	حمله تاریخ نگاران رسمی به ناصر پورپیرار

Sömürgecilik ve İşgal Kurbanları	DİĞER	FARSÇA	قربانیان استعمار و استحمال
Merkezin Ulusal Partileri	DİĞER	FARSÇA	احزاب ملی مرکز
Milletvekilleri Dün Arkadaş! Bugün?	DİĞER	FARSÇA	نمایندگان مجلس دیروز دوست! امروز؟!
Amerika, İran Etnikleri İçin Bir Televizyon Kuruyor	DİĞER	FARSÇA	امریکا برای اقوام ایرانی تلویزیون تاسیس می کند
Bize Gelen Mektuplar	DİĞER	TÜRKÇE	بیزه گلن مکتوبلار
Bize Glen Maktuplar	DİĞER	TÜRKÇE	بیزه گلن مکتوبلار
Açık Mektup	DİĞER	TÜRKÇE	آچیق مکتوب
Millet, Hükümet, Hükümet- Millet	DİĞER	TÜRKÇE	میللت، دولت، دولت - مللت
Mektublara Cevap	DİĞER	TÜRKÇE	مکتوبلارا جواب
Mektuplara Cevap	DİĞER	TÜRKÇE	مکتوبلارا جواب
Mektuplara Cevap	DİĞER	TÜRKÇE	مکتوبلارا جواب
Mektuplara Cevab	DİĞER	TÜRKÇE	مکتوبلارا جواب
Burası Vaten	DİĞER	TÜRKÇE	بوراسی وطن
Büyük Arzu	DİĞER	TÜRKÇE	بویوک آرزو
Mektupların İçinden	DİĞER	TÜRKÇE	مکتوبلارین ایچیندن
Mektupların İçinden	DİĞER	TÜRKÇE	مکتوبلارین ایچیندن
Siyaset Oturumu	DİĞER	TÜRKÇE	سیاست اوتورومو
Siz Gönderdiğiniz Mektuplar	DİĞER	TÜRKÇE	سیز گوندردیگینیز مکتوبلار
Azerbaycan Ordusu Raporu	DİĞER	TÜRKÇE	آذربایجان اوردوسو گزاریشی
Aydın Sadeqi, Öğrenci Kutlamasında...	DİĞER	TÜRKÇE	آیدین صادقی نین اویرنجی جشنینده ...
Bize Ulaşan Mektuplar	DİĞER	TÜRKÇE	الیمیزه چاتان مکتوبلار
Öğrenci ve Öğrenci Bakışı Dergilerinin Kutlama Töreni	DİĞER	TÜRKÇE	اویرنجی و اویرنجی باخیشی درگینین شنلیک تورنی
Fısıltılar	DİĞER	TÜRKÇE	پیچلیتلار
Bize Glen Maktuplar	DİĞER	TÜRKÇE	بیزه گلن مکتوبلار
Bize Gelen Mektuplar	DİĞER	TÜRKÇE	بیزه گلن مکتوبلار
Diktatörle Yüzleşmek	DİĞER	TÜRKÇE	دیکتاتورلا اوزلشمه
Uyan Gelmiş	DİĞER	TÜRKÇE	اویان گلمیش
Adressiz Mektup	DİĞER	TÜRKÇE	آدرس سیز مکتوب
Adressiz Mektup	DİĞER	TÜRKÇE	آدرس سیز مکتوب
Talaş Kabilesi	DİĞER	FARSÇA	قوم طالش
Etnik Grupların ve Azınlıkların Siyasetteki Rolü	DİĞER	FARSÇA	نقش اقوام و اقلیتهای قومی در سیاست
İki Açıdan Etnik Köken	DİĞER	FARSÇA	قوم گرابی از دو دیدگاه
Yarışma	DİL	FARSÇA	مسابقه
Kaşkayı Türkçesi ve Azerice Türkçesindeki Birlik	DİL	FARSÇA	وحدت در زبان ترکی قشقایی و ترکی آذری
Sesli ve Sessiz Harfler	DİL	FARSÇA	مصوت ها و صامت ها
Neden İki Dilli Eğitim?	DİL	FARSÇA	چرا آموزش دو زبانه
Lüksemburg'da Üç Dilli Eğitim	DİL	FARSÇA	آموزش سه زبانه در لوکزامبورگ
Sömürge Eğitimi, Sömürge Sonrası Dönemde	DİL	FARSÇA	آموزش و پرورش استعماری در دوران پسا استعمار
Anadilinde Eğitimin Gerekliliği	DİL	FARSÇA	لزوم آموزش به زبان مادری
UNESCO: Tüm Öğrenciler Anadilinde Eüitime Başlamalıdır	DİL	FARSÇA	یونسکو: تمام دانش آموزان باید تحصیلات رسمی خود را با زبان مادریشان آغاز کنند
Urmiye Üniversitesinde Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümü Açılıyor	DİL	FARSÇA	رشته ادبیات و زبان ترکی در دانشگاه ارومیه دایر میشود
Urmiye Üniversitesinde Azeri Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün Vizyonu Bir Hocanın Bakışından	DİL	FARSÇA	چشم انداز تاسیس رشته زبان و ادبیات ترکی آذری در دانشگاه ارومیه از دید یک استاد دانشگاه
Ana Dilde Eğitimin Gerekliliği	DİL	FARSÇA	لزوم آموزش به زبان مادری
Dillerin Dış Nesnelliği	DİL	FARSÇA	عینیت خارجی زبانها
Türkçe Gazetemi Zorla Yaladım	DİL	FARSÇA	روزنامه ترکی ام را به زور لیسیم
Ön Söz	DİL	FARSÇA	
Türkçenin Dilbilgisi ve Ortografisi Üzerine Bir Bakış	DİL	FARSÇA	نگرشی بر گرامر و دستور زبان ترکی
Farsçada Bulunan Türkçe Kelimeler	DİL	FARSÇA	واژگان زبان ترکی در فارسی
Gökten İnenler ve Hava Durumu İle İlgili Yaygın Terimler	DİL	FARSÇA	اصطلاحات رایج در مورد نزولات آسمانی و وضعیت جوی
Soyuk Bulak, Unutulmuş Isim	DİL	FARSÇA	سویوق بولاغ نامی فراموش شده
Dili Kesilmiş Bir Konuşmacı	DİL	FARSÇA	ناطق که زبانش را بریدند

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin 30 Milyon Azerbaycanlının Anadilinde Eğitim Sorununa İlişkin Belgesi	DİL	FARSÇA	سند مجمع پارلمانی شورای اروپا در باره مشکل تحصیل به زبان مادری ۳۰ میلیون آذربایجانی
Türk Dilinin Yazılım Tarzlarını İnceleme	DİL	FARSÇA	بررسی شیوه های نگارش زبان ترکی
Ana Dilde Eğitimin Gerekliliği	DİL	FARSÇA	لزوم آموزش به زبان مادری
Dil ve Ulusal Birliğin Korunmasındaki Rolü	DİL	FARSÇA	زبان و نقش آن در حفظ وحدت ملی
Katılımcı Fiiller	DİL	FARSÇA	افعال مشارکتی
Türkçenin Azerbaycanda Yeddi Bin Yıllık Tarihi	DİL	FARSÇA	تاریخچه هفت هزار ساله زبان ترکی در آذربایجان
Anadilin Rolü	DİL	FARSÇA	نقش زبان مادری
Standart Dil	DİL	FARSÇA	زبان معیار
Azerbaycan İranın Dilsiz Başı	DİL	FARSÇA	آذربایجان سر بی زبان ایران
Azerbaycan Türkçesinin Konuşma ve Yazı Dili	DİL	FARSÇA	زبان گفتاری و نوشتاری در ترکی آذربایجانی
Farsçaya Geçmiş Türkçe Kelimeler	DİL	FARSÇA	کلمات دخیل ترکی در فارسی
Ne Yapmalıyız?	DİL	FARSÇA	چه باید کرد
İnsan Toplumlarında Dil ve Düşüncenin Yeri	DİL	FARSÇA	جایگاه زبان و تفکر در جوامع بشری
Çocuk ve Anadili	DİL	FARSÇA	کودک و زبان مادری
Milli Sitem	DİL	FARSÇA	ستم ملی
Azerbaycanlıların Türkçe Dili	DİL	FARSÇA	زبان ترکی آذربایجانی ها
Dil Hakları Evrensel Beyannamesi	DİL	FARSÇA	اعلامیه جهانی حقوق زبانی
Türk Dili ve Evrim Tarihini Tanımak	DİL	FARSÇA	آشنایی با زبان ترکی و تاریخ تکامل آن
Türk Dilinin Konumu ve Diğer Dillerle Mukayesesi	DİL	FARSÇA	جایگاه زبان ترکی و بررسی آن در مقایسه با سایر زبان ها
Dünya Anadil Günü: Dünya, Anadili Şehitlerini Ağırladı	DİL	FARSÇA	روز جهانی زبان مادری: تجلیل جهان از شهدای زبان مادری
Türk Dilinin Tarihi (2)	DİL	FARSÇA	تاریخ زبان ترکی(2)
Türk Mü Azeri Mi?	DİL	FARSÇA	ترکی یا آذری؟
Farslaşma, Güzel Süslenmiş Yılan	DİL	FARSÇA	فارسی زدگی، ماری خوش خط و خال
Ana Dil, Zamanın Başlangıcından Beri İnsanın Bir Parçasıydı	DİL	FARSÇA	زبان مادری بخشی از ازلت انسان بود
Toplumsal Değişim Sürecinde Dil ve Etnik Kimlik	DİL	FARSÇA	زبان و هویت قومی در فرایند تحولات اجتماعی
Dile Tapınmak	DİL	FARSÇA	زبان پرستی
Azerbaycan'ın Adı Hakkında	DİL	FARSÇA	در باب نام آذربایجان
Türkmencenin Geçmişi	DİL	FARSÇA	پیشینه زبان ترکمنی
Dil ve Felsefe	DİL	FARSÇA	زبان و فلسفه
İran Coğrafyasındaki Türk İsimlerine Bir Bakış	DİL	FARSÇA	گذری بر اسامی ترکی در جغرافیای ایران
Dil (2)	DİL	FARSÇA	(۲) زبان
Dr. Daşkin İle Röportaj	DİL	FARSÇA	مصاحبه با دکتر داشکین
Türk Dilinin Konumunun İncelenmesi	DİL	FARSÇA	بررسی جایگاه زبان ترکی
Azeri Türkçesi Dili	DİL	FARSÇA	زبان ترکی آذری
İki Dilli Çocuklar	DİL	FARSÇA	کودکان دو زبانه
Türkçede Yeni Kelimelerin Oluşumu	DİL	FARSÇA	ساخت کلمات نو در ترکی
Türkçenin Gücüne Örnekler	DİL	FARSÇA	نمونه هایی بر قدرت ترکی
Farsçada Kullanılan Türkçe Sözcükler	DİL	FARSÇA	لغات ترکی مستعمل در فارسی
'Kültür Devrimi Yüksek Kurulu, Anayasa'nın 15. Maddesinin Uygulanmasına Karşı Çıktı	DİL	FARSÇA	شورای عالی انقلاب فرهنگی با اجرای اصل ۱۵ قانون اساسی مخالفت کرد
Anadilimiz	DİL	KARIŞIK	آنا دیلیمیز
İranda Yerel, Bölgesel, Genel Ülke Dilleri	DİL	TÜRKÇE	ایراندا محلی، منطقه ای، عموم اولکه دیللری
Sözlük	DİL	TÜRKÇE	سوزلوک
Dil	DİL	TÜRKÇE	دیل
Abtam	DİL	TÜRKÇE	آپتام
Ortografi Karaları	DİL	TÜRKÇE	اورتوگرافی قرارلاری
Dr. Daşkin İle Raportaj	DİL	TÜRKÇE	دوکتور داشکین ایله دانیشیق
Göçebe Evladı	DİL	TÜRKÇE	اتلات بالاسی
Anadilimiz	DİL	TÜRKÇE	آنا دیلیمیز
Su Deyibdir Mene Evvelde Anam Ab Ki Yok	DİL	TÜRKÇE	سو دئییبدیر منه اولده انام آب کی یوخ
Türkçe Adalar	DİL	TÜRKÇE	تورکو ادالار
Azerbaycan Milleti Ve Dilinin Yaranması	DİL	TÜRKÇE	آذربایجان میلیتی و دیلینین یارانماسی
Hoy Şehrinin Etrafında Olan Köyler ve Şehirlerin İsimleri	DİL	TÜRKÇE	خوی اطرافیندا یئرلشن کند و قصبه لرین آدلاری

Türkçe	DİL	TÜRKÇE	تورکجه
Dilbilgisi	DİL	TÜRKÇE	گرامر
Yerli Sözlere Kayıt Altına Alınım İlkeleri	DİL	TÜRKÇE	یئرلی سوزلرین ثبتی اساسلاری
Anadilim Varlığım	DİL	TÜRKÇE	آنا دیلیم وارلیغیم
Azerbaycan Alfabesi	DİL	TÜRKÇE	آذربایجان الفبایسی
Ön Söz	DİL	TÜRKÇE	اؤن سوز
Adların Kısaca Tarihi	DİL	TÜRKÇE	آدلار-تاریخ قیساجا (2)
Baş Yazı	DİL	TÜRKÇE	باش سوز
Dr. Daşkınla Röportaj	DİL	TÜRKÇE	دکتر داشقینلا دانیشیق
Dr. Ali Daşkın	DİL	TÜRKÇE	علی داشقین
Anadili	DİL	TÜRKÇE	دیل
Anadili	DİL	TÜRKÇE	آنا دیلی
Baba, Anadili	DİL	TÜRKÇE	اتا آنا دیلی
Dilimizin Yok Olma Sebepleri	DİL	TÜRKÇE	دیلمیزین ار ادا ن گیتمه عامللری
Bana Da Türkçe Öğretin	DİL	TÜRKÇE	منعه تورکو اؤیردین
Dertleşme: Anadil	DİL	TÜRKÇE	درلشمه: آنادیل
Sözlük	DİL	TÜRKÇE	سوزلوک
Dilin Yaşı	DİL	TÜRKÇE	دیلین یاشی
Atlar, Analar, Siz Suçlusunuz	DİL	TÜRKÇE	آتلار، آنالار، سیز سوچلوسوز
Türkçe Adlar	DİL	TÜRKÇE	تورک آدلاری
Dilsiz Baş	DİL	TÜRKÇE	دیلسیز باش
Baş Söz	DİL	TÜRKÇE	باش سوز
Röportaj	DİL	TÜRKÇE	مصاحبه
Güzel Adlar	DİL	TÜRKÇE	گؤزل آدلار
Farsça Saçmalama	DİL	TÜRKÇE	فارسی قیریلداتما
13 Asıra Ait Türk Dilinde Abide (Tablet)	DİL	TÜRKÇE	13 عصرده عائد تورک دیلینده یازیلی ابیده
Dil Hakkında	DİL	TÜRKÇE	دیل حاققندا
Tanrı Sözü'nün Anlamı	DİL	TÜRKÇE	تانری سوزونون آنلامی
Anadili Günü	DİL	TÜRKÇE	آنادیلی گونو
Anadilinin Hikâyesi	DİL	TÜRKÇE	آنادیلینین ناغیلی
Tebriiz İsmi'nin Etimolojisi	DİL	TÜRKÇE	تبریز یئر آدینین قایناق
Dilimiz Milli Varlığımızdır	DİL	TÜRKÇE	دیلمیز میلی وارلیغیمیزدیر
Dillerin Karşılıklı Etkileşimi	DİL	TÜRKÇE	دیللرین قارشیلیقلی علاقهسی
İran'da Diller	DİL	TÜRKÇE	ایر اندا دیلر
Sözlük ve Dilimizin Özellikleri	DİL	TÜRKÇE	سوزلوک و دیلمیزین اوزللیکلری
Başsöz	DİL	TÜRKÇE	باش سوز
Dilimiz Kimliğimizdir	DİL	TÜRKÇE	Dilimiz kimliğimizdir
Adlar	DİL	TÜRKÇE	آدلار
Sözlük	DİL	TÜRKÇE	سوزلوک
Sözlük	DİL	TÜRKÇE	سوزلوک
Türkçe Adlar	DİL	TÜRKÇE	تورکی آدلار
Kaşkayı Kelimesinin Felsefesi	DİL	FARŞÇA	فلسفه کلمه قشقای
Azerbaycan Kelimesinin Kökeni	DİL	FARŞÇA	ریشه بابی کلمه آذربایجان
Azerbaycan Adı	DİL	TÜRKÇE	Azərbaycan adı
Kuran'da Dil ve Etnik Köken ve İran'da Irkçılık	DİL VE DİNİ	FARŞÇA	زبان و قومیت در قران و نژادپرستی در ایران
Başlangıcından Günümüze Türk Dili ve Edebiyatı	DİL VE EDEBİYAT	FARŞÇA	زبان و ادبیات ترکی از ابتدا تا معاصر
Kadın ve Dil Meselesine Bir Bakış	DİL VE KADIN	FARŞÇA	تاملی پیرامون مسئله زنان و زبان
Dil ve Kimlik	DİL VE KİMLİK	TÜRKÇE	دیل و کیملیک
İran Kimliği ve Türk Dili	DİL VE KİMLİK	FARŞÇA	هویت ایرانی و زبان ترکی
Dil, Kültür, Kimlik	DİL VE KİMLİK	FARŞÇA	زبان، فرهنگ، هویت
Şeriat Açısından Etnik Köken	DİN	FARŞÇA	قومیت از نگاه شریعت
Şeriet Ruhu	DİN	TÜRKÇE	شریعت روحو
Hail To Haydar Baba	EDEBİYAT VE FOLKLOR	ENG	Hail to haydar baba
Mazun'un Sözlerinde Aşk ve Tasavvuf	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARŞÇA	عشق و عرفان در کلان ماذون
Mizah Şiiri (Mazun)	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARŞÇA	شعر طنز (ماذون)

Hâkim Hidicinin Şiiri	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	شعر حکیم هیدجی
Demokrasi Şiddet ve Azerbaycan Şiiri	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	دمکراسی. خشونت، شعر آذربایجان
İmadeddin Nesimi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	عمادالدین نسیمی
Mollah Mohammad Fuzuli Üç Dilli Bir Şair	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	ملا محمد فصضولی شاعر سه زبانه
Seyyid Abulqasem Nabati	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	سید ابولقاسم نباتی
Ebul Ghasem Nabati	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	ابولقاسم نباتی
Popüler Şair Mirza Mazun Kaşkayı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	شاعر مردمی میرزا مازون قشقای
Selam Darağacı!	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	سلام دار آغاجی!
Vatansever Bir Şair ve Militan Bir Filozof Olan Nesimi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	نسیمی شاعری وطن پرست و فیلسوف مبارز
Azerbaycan'ın Çağdaş Şiirine Bir Bakış	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	نگاهی به شعر معاصر آذربایجان
Azerbaycan Edebiyatından Bir Işık (Fuzuli)	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	آذربایجان ادبیاتنتنان بیر چراغ (فضولی)
İmran Salahi zamanın Ötesinde Görüşlere Sahip Olan Şair	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	عمران صلاحی، شاعری با نگاهی فراتر از زمان خویش
Çağdaş Şairlerin Şiirleri	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	اشعاری از شاعران معاصر
Şairlerin Gözünden Tebriz	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	تبریز از دریچه چشم شاعران
Çağdş Teorilerden Genç Azerbaycan Şiirinin Etkilenmesi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	تأثیر شعر جوان آذربایجان از تئوری های مباحث
Şair Esfandiar Heyderi Erclu'nun Biyografisi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	زندگینامه شاعر / اسفندیار حیدری ارجلو
Azerbaycan Milli Hareketinde Edebiyatın Rolü	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	نقش ادبیات در جنبش ملی آذربایجان
Güney, Kayıtsız Yoksa Âşık ve Sevgili	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	گوئی، بی تفاوت با عاشق و علاقه مند
Hurufî Harekâtı ve Türk Edebiyatına Etkisi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	نهضت حروفیه و تأثیر آن در ادب ترکی
Emaduddin Nesimi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	عمادالدین نسیمی
Hekim Nizami	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	حکیم نظامی
Nesiminin Biyografisi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	زندگی نامه نسیمی
Yandırılan Kitaplar	EDEBİYAT VE FOLKLOR	KARIŞIK	یاندیریلان کیتابلاری
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Baş Söz	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	باش سوز
Türk Edebiyatı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	تورک ادبیاتی
Şehriyardan Bir Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شهریاردان بیر شعر
İki Şiir (Şah Babam)	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ایکی شعر
Azerbaycan'ın Şifahi Halk Edebiyatı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آذربایجانین شفاهی خالق ادبیاتی
“Eli Su” Şiiri	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر انلی سو

Binler Kızıl Balığı Uyandıran Bir Kara Balık	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	مینلر قیزیل بالیقی اویاندیران بیر قارا بالیق
Türkçe Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	تورکجه شعرلر
Türkçe Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	تورکجه شعرلر
Sevgiden Kaygıya (Şiir)	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	سنوگیدن قابیغیا (شعر)
Vaten (Şiir)	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	وطن (شعر)
Açıl Seher (Şiir)	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آچیل سحر (شعر)
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Nehir Unutmaz Denizi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	چای اونوتماز دنیزی
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Sabir ve Ağıt Edebiyatı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	صابر و مرثیه ادبیاتی
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Aşk Alovu	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	عشق آلووسی
Edebiyat Nedir?	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ادبیات نه دیر
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Savalan, Koç İğid Oğlan Oruşunden Ata Bilmez	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ساوالان، قوچ ایگید اوغلان اوروشوندن آتا بیلمز
Sen	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	سن
Geriye Dönüş Yok (Şiir)	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	دونوش یوخدور گیرییه (شعر)
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Şehidlere Sunuluyor	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شهیدلره ایتحاف اولونور
Aç Yatar, Komşusundan Yemek Umar	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آچ یاتار، قونشوسوندان یئمک اومان
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Savalan Arzısı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ساوالان آرزیزی
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Kelebeğin Geçmişi ve Sosyal Aşk	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	پروانه نین سرگذشتی و عشق اجتماعی
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Azatlık	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آزادلیق
Türküm	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	تورکوم
Deli Şarkı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ده لی ماهنی
Selde Kaybolan Çiçek	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	سنلده ایتن گول

A Dağlar!	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آ داغلار
Savalan	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ساوالان
Hangi Millete Bağlıyık	EDEBİYAT VE FOLKLOR KİMLİK	TÜRKÇE	هانسی میلته باغلییق
Vatan Derdi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	وطن دردی
Milletim	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	میللتم
Yabancı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	اوزگه
Vaten Var	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	وطن وار
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Çağdaş Azerbaycan Şiiri	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	معاصر آذربایجان شعری
Azerbaycan Edebiyat Eleştirisi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آذربایجان ادبی تنقید
Türkler Bizleriz	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	تورکلر بیزلیک
Esir Azerbaycanım	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	اسیر آذربایجانیم
Sabırdan Birkaç Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	صابیردن نچه شعر
Milliyetçilik	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	میللتچیلیک
Kardeş Vay!	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	قارداش وای
Son Asker, Son Siper	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	سون عسگر، سون سنگر
Dardan Asılan Aslanlar	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	داردان آسلانان آسلانلار
Hasta Kasımın Yaradıcılığı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	خسته قاسیمین یار ادیجیلیگی
Kanlı Gömlek	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	قانلی کونیک
Selde Boğulmuş Güç	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	سنلده بو غولموش قنیرت
Fuzuliden Yayınlanmamış Gazaller	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	فضولیدن چاپ اولمامیش قزلر
Unudulmuş Şair	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	اونودولموش شاعیر
Hüzün Yurdu	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	نیسگیل یوردو
Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Kanlı Benövşe	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	قانلی بنوشه
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Çağdaş Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	چاغداش شعرلر
Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر

Nizaminin Azərbaycan ve Dünya Edebiyatında Yeri	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	نظامینین آذربایجان و دنیا ادبیاتیندا یئری
Azərbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bakış	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش
Kaflantı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	قافلانتي
Azərbaycan Edebiyat Tarihinden Yapraklar	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آذربایجان ادبیات تاریخیندن یارپاقلار
Doğma Toprak	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	دوغما تورپاق
Azərbaycan Genç Şiiri	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آذربایجان گنج شعری
Abbas Babayı İle Raportaj	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	عباس باباییله دانیشیق
Türkçe Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر ترکی
Çağımız ve Şiirimiz	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	عصریمیز و شعریمیز
Sabir Edebi Derneği	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	صابر ادبی انجمن
Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Küçük Kara Balık	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	بالاجا قارا بالیق
Arazdan Geçmerem	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آرازدان کنجه رم
Aslana Bak	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آسلانا باک
Memleketim Yaralı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	وطنیم یارالی
Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Azərbaycan Yeni Şiiri	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آذربایجان یئنی شعری
Azərbaycan Yeni Edebiyatı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آذربایجان یئنی ادبیاتی
Bir Şair Yarım Dosya	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	بیر شاعیر یاریم دوسیا
Şarkı Edebiyatı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ماهنی ادبیاتی
Hebib Sahir, Tebrizin Derin Duygulu Şairi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	تبریزین درین دویغولو شاعیری حبیب ساهیر
Yeni Edebiyat	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	یئنی ادبیات
Tebrize Sözüm Kalıp	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	تبریزه سوزوم قالب
Nizami, Âlimlerin Bakışında	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	نظامی، عالیملر باخیشیندان
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Bir Çağdaş Şair İle Tanışlık	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	بیر چاغداش شاعیر ایله تانیشلیق
Geleceğe Umudluyum	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	گله جه یه اومودلویام
Uzadaki Yakınlarımız	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	اوز اقداک یاخینلاریمیز
Vaten Nedir ve Ne Değildir?	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	وطن نه دیر و نه دئییل دیر؟
Kısa Masal	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	قیسا ناغیل

Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Yasak	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ياساق
Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Röportaj	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	مصاحبه
Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعر
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Utancak Şair	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	اوتانچاق شاعیر
İki Kardeşin Konuşması	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ایکی قارداشین صحبتی
Mayıs Duyguları	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ماییس دویغولاری
Bir Kaç Şiir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ننچه شعر
Vatende Garip	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	وطن ده غربت
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Hebib Sahir	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	حبیب ساهر
Şiirler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	شعرلر
Turkish Proverbs	EDEBİYAT VE FOLKLOR	ENG	Turkish proverbs
Atasözleri, Deyimler ve Türkmençe Sözler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	ضرب المثل ها، چيستانها و لغات ترکمنی
Bayatı'da Mizah	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	طنز در بایاتی
Bayatı	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	بایاتی
Atalar Sözü	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آتالار سوزو
El Mahnısı, Arzu (Şiir)	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	ائل ماهنیسی
Bulmaca	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	بولماجا
Folklor	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	فولکور
Bulmaca	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	بولماجا
Semiramis Efsanesi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	سمیرامیس افسانهسی
Flklor Masalları- Sure	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	فولکور ناغیلی-سوره
Yüreyimizdeki Atalar Sözü	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	اوره گیمیزده کی آتالار سوزو
Atalar Sözü	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آتالار سوزو
Atalar Sözü	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آتالار سوزو
Atalar Sözü	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آتالار سوزو
Nini	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	لای لای

Cehennemde Biten Gül	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	جهنمده بیتن گول
Atalar Sözü	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آتالار سوزو
"Ayda" Operasının Efsanesi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	"ایدا" اپراسینین افسانه‌سی
Atalar Sözü	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آتالار سوزو
Halçanın Hikâyesi	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	خالچا ناغیلی
Atalar Sözü	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آتالار سوزو
Bayatılar	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	یاتیلار
Cehennemde Biten Gül	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	جهنمده بیتن گول
Çenlibelli Nigar	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	چنلی بیلی نیکار
Ramiz Rövsen	EDEBİYAT VE FOLKLOR	FARSÇA	رامیز روشن
Modern Hikâye	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	مدرن حیکایه
Çocuklar Sayfası	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	اوشاقلار صحیفه‌سی
Bulmaca	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	بولماجا
Arazdan Glen Türküler	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آرازدان گلن نغمه لر
Azerbaycan Folkorundan	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آذربایجان فولکوروندان
Celaleddin Ruminin...	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	جلال الدین رومی‌نین
Azerbaycan Folkoru	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	آذربایجاندا فولکور
Kaşkayı Türklerinden Hikâye	EDEBİYAT VE FOLKLOR	TÜRKÇE	قاشقای تورکلریندن حکایه
Hazarin Petrol ve Gazı	EKONOMİ	FARSÇA	نفث و گاز خزر
İran'ın Kuzeybatı Bölgesinin Stratejik Analizi	EKONOMİ	FARSÇA	تجزیه و تحلیل استراتژیک منطقه شمال غرب ایران
Zencan Eyaletinde Turizm Endüstrisi	EKONOMİ	FARSÇA	صنعت توریزم در استان زنجان
Azerbaycan Gelişmişlik Tablosunun En Altında	EKONOMİ	FARSÇA	آذربایجان در قعر جدول توسعه قرار دارد
Azerbaycan'ın Ekonomik Coğrafyasına Yaklaşım	EKONOMİ	FARSÇA	رویکردی بر جغرافیای اقتصادی آذربایجان
Kalibar, Rozgah Ve Bozgosh'un Nefelin Siyenitleri	EKONOMİ	FARSÇA	نفلین سینیت های کلیر، رزگاه و بوزقوش
Azerbaycan'ın Berbad Ekonomik Durumuna Bir Bakış	EKONOMİ	FARSÇA	نگاهی به وضعیت اسفبار اقتصادی در آذربایجان
Azerbaycan'ın Ekonomik Kalkınmasına Kısa Bir Bakış	EKONOMİ	FARSÇA	نگاهی کوتاه به توسعه اقتصادی آذربایجان
Azerbaycan: Koloni Mi Eyalet Mi?	EKONOMİ	FARSÇA	آذربایجان: مستعمره یا استان؟!
Geçim Sürgünü	EKONOMİ	TÜRKÇE	معیشت سورگونو
Federalizm ve Ekonomi	FEDRALİZM EKONOMİ	FARSÇA	فدرالیسم و اقتصاد
Küreselcilere Bahane Vermeyelim	FEDRALİZM	FARSÇA	بهانه به دست جهانخواران ندهیم
Federalizm ve İran'ın On Eyaletle Bölünmesi	FEDRALİZM	FARSÇA	فدرالیسم و ده ایالتی شدن ایران
Ülke Neden ve Nasıl On İle Bölünmeli	FEDRALİZM	FARSÇA	ده استانی شدن کشور چرا و چگونه؟
Federalist Sistemlerin Temelleri ve Sorunları	FEDRALİZM	FARSÇA	مبانی و مسائل نظام های فدرالیستی
Federalizmin Gerekliği	FEDRALİZM	FARSÇA	ضرورت فدرالیسم
Almanya'daki Federalizme Bir Bakış	FEDRALİZM	FARSÇA	نگاهی به فدرالیسم در آلمان
Merkeziyetçilik ve Federalizm Hakkında Birkaç Nükte	FEDRALİZM	FARSÇA	نکاتی چند درباره سانترالیسم و فدرالیسم
İran'da Federalizm	FEDRALİZM	FARSÇA	فدرالیسم در ایران
İsviçre'de Federalizm Tarihi Bir Başarı Deneyimidir	FEDRALİZM	FARSÇA	فدرالیسم در سوئیس یک تجربه موفق تاریخی

Medeniyetler Diyaloguna Bir Bakış	HATEMİ	FARSÇA	نیم نگاهی به گفتگوی تمدن ها
Türkmen Kadını; Geçmişi ve Şimdisi	KADIN	FARSÇA	زن ترکمن؛ گذشته، حال
Meşrutiyet İnkılabında Azerbaycan Kadınlarının Rolu	KADIN	FARSÇA	نقش زنان آذربایجان در انقلاب مشروطیت
Dünya Kadınlar Gününü Kutlama	KADIN	FARSÇA	گرامیداشت روز جهانی زن
Güzel Barış ve Saçmalayanlar	KADIN	FARSÇA	صلح شیرین و یاهو گوها
Türklerde Kadın	KADIN	TÜRKÇE	تورکلرده قادین
Kadın Hakları	KADIN	TÜRKÇE	قادین حاکلاری
Kadınlık Mı, Yoksa Suç Mu?	KADIN	TÜRKÇE	قادینلیق می بو، یوخسا سوچ مو؟!
Dr. Heriri İle Söyleşide Küreselleşme ve Kimlik	KİMLİK	FARSÇA	جهانی شدن و هویت در گفتگو با دکتر حریری
Kaşkayı Olarak Kalıyoruz Ama Modern Düşünüyoruz	KİMLİK	FARSÇA	قشقای میمانیم اما مدرن میاندیشیم
Kaşkayı Kimliği İran Kimliğinin Bir Parçasıdır	KİMLİK	FARSÇA	هویت قشقای یکی از سازه های هویت ایرانی
Kimlik Krizi	KİMLİK	FARSÇA	بحران هویت
“türk” Kelimesi	KİMLİK	FARSÇA	واژه ترک
Kaşkayı Kimliği	KİMLİK	FARSÇA	هویت قشقای
Kaşkayı Kalacağız Modern Düşüneceğiz	KİMLİK	FARSÇA	قشقای میمانیم مدرن می اندیشیم
İranda Kimlik Kırışı	KİMLİK	FARSÇA	بحران هویت در ایران
İran'da Kültürel Çoğulculuk ve Kimlik Krizi	KİMLİK	FARSÇA	کثرت گرایی فرهنگی و بحران هویت در ایران
Azerbaycan'ın Etnik Kökeni, Milliyeti ve Kimliği	KİMLİK	FARSÇA	قومیت، ملیت و هویت آذربایجان
Entelektüel ve Misyonu	KİMLİK	FARSÇA	روشنفکر و رسالتی که بر عهده دارد
11 Eylül ve Küresel Kimlik Arama Hareketi	KİMLİK	FARSÇA	سپتامبر و نهضت جهانی هویت جویی ۱۱
Kimlik ve Geçim	KİMLİK	FARSÇA	هویت و معیشت
Biz ve Bizim Kimliğimiz	KİMLİK	FARSÇA	ما و هویت ما
Derginin Sözü	KİMLİK	FARSÇA	سخن نشریه
Azerbaycan Gençliği Arasında İran Kimliği ve Türk Ulusal Kimliğine Bir Bakış	KİMLİK	FARSÇA	نگاهی بر هویت ایرانی و هویت ملی ترک در بین جوانان آذربایجانی
Kendine Dönüş	KİMLİK	FARSÇA	بازگشت به خویشتن
Başyazı	KİMLİK	FARSÇA	سرمقاله
Grup kimliği ve Kişisel Kimlik	KİMLİK	FARSÇA	هویت گروهی و شخصی
İran'lı Türk Mü, İran Türkü Mü?	KİMLİK	FARSÇA	ترک ایرانی، ایرانی ترک؟
Öğrenci, Ulusal Kimlik- Yeni Bir Milli Hareketin Başlangıcı	KİMLİK	FARSÇA	دانشجو، هویت ملی – آغاز حرکتی نوین
Siyasi Coğrafya: İç Politikaların Belirlenmesi ve Kimlik Bulma	KİMLİK	FARSÇA	جغرافیای سیاسی: هویت یابی و اعمال سیاست های داخلی
Küresel Toplumda Ulusal Kimlik	KİMLİK	FARSÇA	هویت ملی در جامعه جهانی
Öğrenciler ve Çalışan Gençler Arasındaki Kimlik Farklılıkları	KİMLİK	FARSÇA	تفاوت های هویتی بین دانشجویان و جوانان شاغل
Baba, Annem Türktürler ve...	KİMLİK	FARSÇA	بابا، مامانم ترک اندو...
Adsızın Ad Koyma Günü	KİMLİK	TÜRKÇE	آدسیزین آد قویما گونو
Şairlerimiz Bizi ve Dilimizi Nasıl Adlandırıyorlar?	KİMLİK	TÜRKÇE	شاعیرلریمیز بیزی و دیلیمیزی ننجه آدلاندیریرلار؟
Başyazı	KİMLİK	TÜRKÇE	سرمقاله
Milliyet ve Meram	KİMLİK	TÜRKÇE	ملیت و مرام
Ben, Ben Olmak İstiyorum	KİMLİK	TÜRKÇE	من، من اولماق ایسته می ریم
Kimlik ve Dünyalık, Mutluluk	KİMLİK	TÜRKÇE	کیملیک و دونیالیق، موتلولوق
Üzeyr Hacı Beyev	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	اوزیر حاجی بگ اوف
Miskin Abdal	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	میسکین ابدال
Karabağ	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	قاراباغ
Ermeniler, Karabağ Trajedisinin Oskar Ödülü'nü Kazananlardır	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	ارامنه برندگان جایزه اسکار تراژدی قره باغ
Azerbaycan'ın Karabağ'ından İran'ın Karadağ'ına	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	از قره باغ آذربایجان تا قره داغ ایران
Karabağ	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	قاراباغ

1918-1920'de Karabağ ve Bakü İle Diğer Şehirlerde Soykırım	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	قره باغ در سال های 1918-1920 و نسل کشی در باکو و شهرهای دیگر
Reşid Behbudov	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	رشید بهبودف
Samed Vurğun	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	صمد وورغون
Ermenistan Ve Azerbaycan Arasındaki İhtilaflar (Karabağ)	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	اختلافات ارمنستان و آذربایجان
Azerbaycan Tar Ensturmanının Amerikan Müziğindeki İlk Çıkışı	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	نخستین ارز اندام تار آذربایجانی در موسیقی آمریکا
Asala (Ermeni)	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	آسالا
Hocalı Felaketi (Karabağ)	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	فاجعه خوجالی
20 Ocak'ın 13. Yıldönümü (Karabağ)	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	سیزدهمین سالگرد بیستم ژانویه
Bahtiyar Vehabzade İle Söyleşi	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	مصاحبه با بختیار وهابزاده
24 Nisan, Selmas, Urmiye ve Karabağ'daki Müslüman Soykırımının Örtbas Edilmesidir	KUZEY AZERBAIJAN TÜRKİYE	FARSÇA	آوریل سرپوشی برای نسل کشی ۲۴ مسلمانان در سلماس، ارمیه و قره باغ
Doğu Demokrasisinin Düşünürü Mohammad Amin Rasulzadeh	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	محمد امین رسول زاده متفکر دموکراسی شرق
Uzayda Azerbaycan Müziği	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	موسیقی آذربایجانی در فضا
Karabağ Coğrafyası	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	قاراباغ جغرافیای
Hocalı Faciasının 12. Yıl Dönümü: Mazlumun Kanı Gaspçinin Bayrağını Yaktı (Karabağ)	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	دوازدهمین سالگرد فاجعه خوجالی: خون مظلوم پرچم عاصب را به آتش کشید
Karabağ	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	قاراباغ
Karabağ Teröristlerin İşgalında	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	قره باغ در اشغال تروریستها
Azerbaycan Cumhuriyeti ve İran Liderleri Arasında Görüşme	KUZEY AZERBAIJAN	FARSÇA	دیدار ریسان جمهوری آذربایجان و ایران
Xan Kendi (Karabağ)	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	خان کندی
Azerbaycan ve Mugamları	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	آذربایجان موغاملاری
Karabağlı Yavrusuz Annelere Sunulur	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	قاراباغلی بالاسیز آنالارا ایتحاف
Bir Kere Yükselen Bayrak Bir Daha İnmez	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	بیر کره یوکسلن بایراق بیر داهای انمز
Karabağ Faciesi	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	قاراباغ فلاجیعیسی
Karabağ	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	قاراباغ
Kurban Seid Kimdi	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	قوربان سعید کیمدی
Samed Vurğun Meşeli	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	صمد وورغون مشعلی
Âlim Kasım Evla Söyleşi	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	گفتگو با علیم قاسیم اوف
Ötme Bülbül (Karabağ)	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	اوخوما بولبول
Azerbaycan Cumhuriyeti Eski Kültür Ülkesi	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	آذربایجان جمهوری اسکی کولتور اولکه سی
Üzeyir Hacıbeyov, Yeni Bir Bakıştan	KUZEY AZERBAIJAN	TÜRKÇE	اوزئیر حاجی بگف، یئنی بیر باخیشدان
Ermenilerin Soykırım Günü	KUZEY AZERBAIJAN KARABAĞ	TÜRKÇE	ارمنی لرین سوی قیریم گونو

Zelimhan Yakup	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	زليم خان يعقوب
Zelimhan Yakup	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	زليمخان يعقوب
Ozan Arifin Karabağ Konuşması	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	اوزان عارفين قاراباغ نيطقى
Ermenistan Silahlanıyor (Karabağ)	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	ايرمنستان سىلاحلانير
Üzeyir Hacıbeyov	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	اوزهيبير حاجى بيجلى
Mikail Muşfuk, Klasik Azerbaycan Şiiri	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	آذربايجان كلاسيك شعري ميكائيل مشفيق
Âlim Kasimov Azerbaycan Müzikinin Parlak Yıldızı	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	آذربايجانين يارلاق اولدوزو "عالم قاسيموف"
Doğuda Bir Yıldız Yükseldi	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	دوغودا بير اولدوز يوكسهلدى
Ramiz Hacıyev	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	راميز حاجينو
Süleyman Oğlu İle Görüş	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	سليمان اوغلو ايله گوروش
Şuşa Azerbaycan Müziğinin Tapınağıdır (KARABAĞ)	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	شوشا آذربايجان موسيقيسينين معبديدير
Doğu Müziğinin Peyğemberi	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	شرق موسيقيسينين پيغمبري
Şuşa Azerbaycan Mizikinin Tapınağıdır (Karabağ)	KUZEY AZERBAJCAN	TÜRKÇE	شوشا آذربايجان موسيقي سينين معبدى دير
Utannmazlık Nereye Kadar?	KUZEY AZERBAJCAN KARABAĞ	FARSÇA	بى شرمى تا كجا
Azerbaycan Cumhuriyetinin Siyasi Durumuna Dair Analiz	KUZEY AZERBAJCANE RBAYCAN	FARSÇA	تحليل اوضاع سياسى جمهورى آذربايجان
Bu Alışılmış Bir Şey Değil	MİLLİ ŞAHSİYET BABEK	FARSÇA	اين رسمش نيست
Azerbaycan Haberleri	MİLLİ HABERLER	FARSÇA	اخبار آذربايجان
Haberler	MİLLİ HABERLER	FARSÇA	خبرها
Haberler	MİLLİ HABERLER	FARSÇA	اخبار
Haberler	MİLLİ HABERLER	FARSÇA	خبر
Kısa Haberler	MİLLİ HABERLER	FARSÇA	اخبار کوتاه
Haberler	MİLLİ HABERLER	FARSÇA	خبرلر
Haberler	MİLLİ HABERLER	FARSÇA	خبرلر
Haberler	MİLLİ HABERLER	FARSÇA	اخبار
Haberler	MİLLİ HABERLER	FARSÇA	اخبار
Haberler	MİLLİ HABERLER	FARSÇA	اخبار
Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر
Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر
Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر
Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر

Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر
Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر
Haberler ve Yarışma	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر و یاریش
Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر
Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبر
Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر
Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر
Haberler	MİLLİ HABERLER	TÜRKÇE	خبرلر
Milli Birliği Kültürlere Saygı İle Gösterelim	MİLLİ KLTR	FARŞÇA	وفاق ملی را با احترام به فرهنگها پاس بداریم
Küreselleşme ve Kültürlerin Erozyonu Teorisi	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	جهانی سازی و نظریه فرسایش فرهنگها
Türk Şekilleri Albümü	MİLLİ KÜLTÜR		تورک شکللری آلبومو
Geleneksel Türkmen Ekmeği Yapma Yöntemi	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	روش تهیه نان سنتی ترکمنی
Azerbaycan'da Eski Nevruz Ananeleri	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	آیین نوروز باستانی در آذربایجان
Azerbaycan'da Oymacılık Sanatı	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	هنر پیکرتراشی در آذربایجان
Kaşkayı Şehri Kitabının Yazarı Hüneri Beyle Röportaj	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	مصاحبه با آقای هنری نویسنده کتاب شهر قشقای
Buşehr'deki Kaşkayı Kültür Kampı	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	اردوی فرهنگی قشقای ها در بوشهر
Halı	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	فرش گبه
Göçebe İllerinde Dans	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	رقص در ایلات عشایر
Elde Nevruz (bayramı)	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	نوروز در ایل
Halice Fars Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde Kaşkayı Eli	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	ایل قشقای در کتابخانه مرکزی دانشگاه خلیج فارس
Kaşkayı Kabilesinin Bölümleri	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	تقسیمات طوایف ایل قشقای
Kaşkayı'de Dans ve Felsefesi	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	رقص و فلسفه آن در قشقای
Türkmen Süsleri	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	زیورهای ترکمن
Azerbaycan Sazları	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	سازهای آذربایجان
Tahrân'da Mevlânânın Ağır-lama Töreninde Şemsi Tebrizinin Töreb-sinin Yapılması Gerektiği Vurgulandı	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	در مراسم بزرگداشت مولانا در تهران بر لزوم ایجاد آرامگاه شمس تبریزی تاکید شد
Yarışma	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	مسابقه
Merkezi Eyaletinin (Fars) Azerbaycan Bölgeleri	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	بخش های آذربایجانی استان مرکزی
Bilimsel Yarışma	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	مسابقه علمی
Bijar'ın Üzerine Bir Açıklama	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	شرحی بر بیجار
İran Türklerinin Yaşam Alanlarının Genel Listesi	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	فهرست عمومی مناطق زیست ترکان ایران
Türk Öğrencileri Meclisinin Performansı	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	عملکرد مجمع دانشجویان ترک زبان
Azerbaycan Tarı	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	تار آذربایجانی
Müziğimiz Yeni Kan İstiyor	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	موسیقیمیز نزه قان ایستیمیر
Azerbaycanın Tarı	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	تار آذربایجان
Azerbaycan Müziği; Engeller, Ulusal Birlik	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	موسیقی آذربایجان؛ موانع، وحدت ملی
Azerbaycan'dan Rusya'ya Samavar	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	سماور از آذربایجان تا روسیه
Kitap Tanıtımı	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	معرفی کتاب
Rapor	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	گزارش
Geleneği Düşünmenin Gerekliği	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	ضرورت های پرداخت به سنت
Azerbaycan Halısı	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	فرش آذربایجان
Halk Oyunları, Azerbaycan'ın Parlak Medeniyetinin Bir Tezahürüdür	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	رقص های فولکوریک تجلی تمدن درخشان آذربایجان
Azerbaycan Takvimi	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	تقویم آذربایجان
Kaşkayı Elinde Spor ve Oyunlar	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	ورزش و بازی در ایل قشقای
Kaşkayı Elinin Aşiretlerinin Tanıtımı	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	معرفی طوایف ایل قشقای
İktidar Müziğinden Ulusal Müziğe	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	از موسیقی حاکم تا موسیقی ملی
Moazi-e Tebrizi	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	معاذی تبریزی
Büyük Azerbaycan Sanatçısı “Mirza Baqir Hacizade”	MİLLİ KÜLTÜR	FARŞÇA	هنرمند بزرگ آذربایجانی "میرزا باقر حاجی زاده"

Rabe Raşidi Bağışları	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	موقوفات ربع رشیدی
Tahran Üniversitesi'nde Vilayetlerin Kültür Haftası	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	هفته فرهنگی استانها در کوی دانشگاه تهران
Azerbaycan Seçkinlerinin Takdiri ve Onurlandırılması	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	تقدیر و تجلیل از نخبگان آذربایجانی
Doğu Azerbaycan Eyaletinin Kültür Haftası	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	هفته فرهنگی استان آذربایجان شرقی
Başyazı	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	سر مقاله
Afşar Türklerinin Müzik Kültürünün Otantik İran Müzik Enstrümanlarına Etkisi	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	تأثیر فرهنگ موسیقی اقوام افشار ترک بر روی دستگاه های موسیقی اصیل ایرانی (قسمت آخر)
Asireddin-e Abheri, Felsefe Gökyüzünün Yıldızı	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	اثیر الدین ابهری ستاره ی آسمان فلسفه
Dr. Sediğ ve Kara Mecmue	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	قارا مجموعه و دکتر صدیق
Mühendis Ebrahim Refref'ın Dr. Hossein Mohammadzade Sediğ İle Kara Mecmue Hakkında Konuşması	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	گفتگوی مهندس ابراهیم رفرف با دکتر حسین محمدزاده صدیق درباره ی قارا مجموعه
Şeyh Safi - Kara Mecmue ve Kesrevi	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	شیخ صفی - قارا مجموعه - کسروی
Kara Mecmue Düzenleme Yöntemine Dair Hususlar	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	گفتاری در شیوه ی تصحیح قارا مجموعه
Kayıp Olmak Üzere Olan Bir Miras	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	میراثی که از دست می رود
Türk Unsuru ve...	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	...عنصر ترک و
Ecebsir İsmine Dair Araştırma	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	تحقیق پیرامون نام عجبشیر
Büyülü Tebriz	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	تبریز جادویی
Kaşkayı Elinde Eş Seçme Kültürü	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	همسرگزینی در ایل قشقایی
Göçebe Kaşkayı Elinin Müziği	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	موسیقی کوچنشینان ایل قشقایی
Elin Kışlağı ve Yaylağı (1)	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	(۲) قشلاق و بیلاق ایل
Kaşkayılarda El Sanatları	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	صنایع دستی در ایل قشقایی
Kaşkayıların Tarihi, Dili ve Kültürüne Kısa Bir Bakış	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	نیم نگاهی به تاریخ، زبان و فرهنگ قشقایی
Kaşkayı Bayrağı	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	پرچم قشقایی
Örgü Sanatı	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	هنر بافندگی
El Sanatları	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	صنایع دستی
Savuc bulak	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	ساوجبلاغ
Müzik Bir Milletin Kültürel Kimliğidir	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	موسیقی هویت فرهنگی یک ملت است
Tehranda Azerbaycan'ın Birinci Uluslararası Bilimsel-Yaratıcı Müzik Semineri Geçirilecek	MİLLİ KÜLTÜR	FARSÇA	تهراندا آذربایجانین بیرینجی بینالخالق علمی-بدیعی موسیقی سمیناری کئچیرلهجک
Kitap Tanıtımı	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	کتاب تانیشلاماسی
Üç Perde	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	اوچ پرده
Muzik İle Yaşamak Kat Kat Daha Güzeldir	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	موسیقی ایله یاشاماق قات قات شیریندیر
Bir Azerbaycanlının Nostaljisi	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	دلتنگیهای یک آذربایجانی
Yeni Kitaplar ve Azerbaycan Öğrenci Dergilerinin Yeni Sayıları	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	یئنی کیتابلار و آذربایجان اویرنجیسل درگیلرین یئنی ساییلاری
Yarışma	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	یاریش (مسابقه)
Danslarla İlgili Bilgiler	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	رقص لرله ایلگیلی بیلگیلر
Çağrikam Fath Al-Bab Olacak	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	چاگیرکام فتح الباب اولاجاق
Çağrikam Merkezine Gönderilen Kitaplar	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	چاگیرکام مرکزینه گوندریلن کیتابلار
Şarkılar	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	ماهنی لار
Ok-Genel Kültür	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	اوخ-عمومی معلومات
İki Mulakat	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	ایکی مصاحبه
Azerbaycanlı İki Edebi Ailenin Şekilleri	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	آذربایجانلی ایکی ادبی عایله نین شکیللری
Nevruz Bayramı	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	نوروز بایرامی
Dalğa Gurupunon Konseri	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	دالغا گوروپونون کنسرتی
Elin Sevgili Bayramı	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	ایلین عزیز بایرامی
Baş Söz (kültür)	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	باش سؤز
Sevinç Derneğinin Yöneticileri İle Mulakat	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	سنوینچ درنه یئنینن آپاریجی هئیت ایله گوروش
Nevruz Gelenekleri	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	نوروز عادتلری
Türklerin Türküsü	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	Türklərin türküsü
Türk Hatları	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	تورک خطلری
Öykü	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	اویکو
Yarışma	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	مسابقه
Azerbaycan Şarkıları	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	آذربایجان ماهنیلاری
Yarışma	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	مسابقه
Azerbaycan Şarkıları	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	آذربایجان ماهنیلاری
Hüzünlü Kış	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	قملی قیش

Qara Gile Şarkısının Tarihi	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	قارا گيله نغمه سينين تاريخى
Halk Şarkısı (Sarı Gelin)	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	اىل ماهنيىسى (سارى گلين)
Türklerin Kutsal Sayısı Dokuz (9)	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	تورکلرين مقدس ساييىسى دوقوز "9"
'savalan' Öyrenimi (Dağ ve Tepe İsmi) Hakkında Bir Derleme	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	"ساوالان" اورينيمى (داغ و تپه ادى) حاقدا ملاحظه
Pencereden Tuğla Gelir Ay Bura Bak!	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	پنجره ده كريچ گلير اى برى باخ!
Yarışma	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	ياريش
Şeyh Sefi Yeniden Dirilib Gelip	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	شيخ صفى دوباره ديريليب گليب
Kopuz ozanı	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	ساز عاشيقى
Kara Mecmüe	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	قارا مجمو عه
Azərbaycan Eski, Müzik Âlimlərinin Düşüncələri (bakımından)	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	آذربايجان اسكى موسيقى عاليملرينين دوشونجهلري
Ali Selimi Müzik Dünyasına Hatıralar Bıraktı	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	"على سليمى" موسيقى دونياسينا خاطيرلر باغيشلادى
Mahnı Edebiyatı; Nigar Rafi Beyli: Neyleyim	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	ماهنى ادبيياتى: نىگار رافى بىلى: نئيلىيم
Dağları Duman Alanda	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	داغلارى دومان آلاندا
Çağdaş Türkler	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	چاغداش توركلر
Segâh Muğamı	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	سنگاه موغامى
Çağdaş Türküler	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	چاغداش توركلر
Oğul Yoksa Kız?	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	اوغول يا قيز؟
Köprü	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	كورپو
Ah Evren	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	آخى ائورهن
Ozan Kopuzu	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	اشيق سازى
Tebrizde Eski Çeki ve Terazi Müzesi Kurulacaktır	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	تبريزده قديم چكى و اولچو ائلترى موزهسى قورولاجاق
Tebrizin, İslam İnce Sanat Üniversitesi Heris Şehrinde ‘Azerbaycan Halçılık’ Ocağı Kuruyor	MİLLİ KÜLTÜR	TÜRKÇE	تبريزين اسلام اينجه صنعت بىلى يوردو هريس شهرينده آذربايجان خالچىلىق تحصيل اوجاغى تاسيس ائدير
Milli Harekette Kültür ve Aydınların Rolü	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	نقش فرهنگ و روشنفكر در جنبش مىلى
Nasyonalizm ve Demokrasi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ناسيوناليزم و دموكراسى
Ah Özgürlük	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	اى آزادى
South Azerbaijan And İran Turks	MİLLİ MÜCADELE	ENG	South azerbaijan and iran turks
Azərbaycan Öğrenci Dergiler Encümeninden Misak Haftılığına Cevap	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	جوابيه انجمن صنفى نشریات دانشجويان آذربايجانى به هفته نامه ميثاق
İstatistikler Açısından İran'ın Etnik Grupları	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	اقوام ايران از ديدگاه آمار
Azərbaycan'ın Aziz Halkına Bir Hakaret Daha	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	اهانتى ديگر به محضر مقدس ملت آذربايجان
Irak Krizi Ve Azerbaycan'ın Karşı Karşıya Kalacağı Zorluklar	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	بحران عراق و چالشهای پيش روى آذربايجان
İran'da Pan-Farsisite Düşünce	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	تفكرات پان فارسىستى در ايران
Azərbaycanda Haçlı Devlet Kurma Planı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	نقشه تشكيل دولت مسيحى در آذربايجان
Ahameniş Hanedanının Mezarında Köpek İsrıklarının Tavafı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	طواف سگ گزیدگان بر مقبره سرسلسله هخامنشى
Başyazı. Milli Hareket	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سرمقاله
Başyazı (Milli hareket)	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سرمقاله
Azərbaycan Halkı Hakkında Tahrif Olunmuş Filim Yapılmaktadır	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	در خصوص ملت آذربايجان فيلم تحريف شده ساخته ميشود
Doğu Azerbaycan Valisi Ermenistan'ı Ziyaret Etti	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	استاندار آذربايجان شرقى از ارمنستان ديدار كرد
Siyasi Gruplar tarafından Kelimelerin Anlamlarını Değiştirme Dönemi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	روزگار تغيير معانى لغت توسط گروه هاى سياسى

Azerbaycan ve Sivil Toplum	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	آذربایجان و جامعه مدنی
Derginin Sözü	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سخن نشریه
Bakış Açısı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	دیدگاه
Dr. Chehargani'nin İran Medyalarının Sessizliğindeki Yolculuğu	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سفر دکتر چهرگانی در سکوت رسانه های داخلی
Pamukla Terör	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ترور با پنبه
Ayrılıkçı, Komünist, Pan, X,Y	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	x,y,تجزیه طلب، کمونیست، پان،
Azerbaycan Öğrenci Yayınları Birliği Bildirisi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	بیانیه صنفی نشریات دانشجویان آذربایجانی
Birliğin Sözü. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سخن بیرلیک
Giriş	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	مقدمه
İran ve Kültürel Gelişimin Çıkmazı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ایران و بن بست توسعه فرهنگی
Etnik Kökenler ve Kültürel Gelişim	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	قومیت ها و توسعه فرهنگی
Azerbaycan Milli Hareketinin Kat Etmesi Gereken Çok Yol Var	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	حرکت ملی آذربایجان راه بسی سخت پیش رو دارد
Çağırının Çağrısı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	فراخوان چاغری
Ana Yasa ve Azerbaycan Halkının Haklarının Durumu	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	قانون اساسی و جایگاه حقوق ملت آذربایجان
İddianame	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	دادنامه
Azerbaycan ve Kürt Meselesi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	آذربایجان و مسئله کرد
İsmail Simitkou	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	اسماعیل سیمیتکو
Aryalilerin Kültürel İlizyonlarına Karşı Çömelme	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	خیزابه ای علیه موهومه های ضد فرهنگی آریائی
Azerbaycanlı Bir Gençten Cumhurbaşkanı Açık Mektup	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	نامه سرگشاده یک جوان آذربایجانی به رئیس جمهور
Etnik Yönetimi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	قوم مداری
Başyazı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سرمقاله
Şunizm Mi Yoksa Vatanseverlik Mi?	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	شنونیزم یا میهن پرستی
Aryan Hicivciliği	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	لمپنیزم آریایی
Azerbaycan'ın Milli Hareketi ve Maşrutenin Nedenleri	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	چراهای مشروطیت و حرکت ملی آذربایجان
İran Halkı! Cumhur Başkan! İran Halklarını İsyana ve Bölücülüğe Kimler İtıyor?	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ملت ایران! آقای رئیس جمهور! چه کسانی اقوام ایرانی را به شورش و تجزیه طلبی سوق میدهند؟
Avrupa Parlamentosu Temsilcilerinin Sayın Hatemi'ye Yazdığı Protesto Mektubu	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	نامه اعتراضی نمایندگان پارلمان اروپا به آقای خاتمی
Başyazı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سرمقاله
Ermeni Millet Vekilinin Meclisten Ettiği Taleplere Cevap	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	پاسخ به درخواست نماینده ارمنه جنوب از مجلس شورای اسلامی
Azerbaycan Halkının Birçok Talebi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	شمه ای از مطالبه مردم آذربایجان
Halek Al-Insan, Ellem Ol-Beyan	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	خلق النسان، علمه البیان

İran'da Etnik Çalışmaların Gerekliliği	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	ضرورت اول مطالعات قومی در ایران
İran'da Ermeniler Neden Uyumuyor?	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	چرا ارمنه در ایران نمی خوانند
İnsafalı Hidayet'in Yargılanması	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	محاکمه انصافعلی هدایت
Avrupa Parlamentosu, İsveç ve Danimarka'dan Bazı Temsilcilerden Sayın Hatemi'ye Bir Mektup	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	نامه تعدادی از نمایندگان پارلمان اروپا، سوئد و دانمارک به آقای خاتمی
Üstünlük Neden Kaynaklanır?	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	برتری با چیست؟
Baş Söz. (Milli Hareket)	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	باش سؤز
Aryacılığın Tabutuna Son Çivi	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	میخ آخر بر تابوت نظریه آریا ساز
Özgürlüğün Bedeli	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	تاوان آزادی خواهی
Hatemi ve Etnik Talepler	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	خاتمی و مطالبات قومیتها
İstatistiklere Göre Azerbaycan'ın Sorunları	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	مشکلات آذربایجان به زبان آمار و ارقام
... Dan Bağırmaq	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	فریاد از
İran'da Milli ve Pan-İsm Meselesinin İçeriği	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	مضمون مسئله ملی و پان ایسم در ایران
Medeniyetler Diyalogu Yoksa...	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	...گفتگوی تمدنها یا
Başyazı (Milli Hareket)	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	سر مقاله
Direnış, Milli Hareketin Karakteristik Bir Özelliğidir	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	مقاومت ویژگی بارز حرکت ملی
Abbas Lisani'nin Eyalet Başsavcılığına Yazdığı Açık Mektup	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	نامه سرگشاده لیسانی به دادستان کل استان
Abbas Lisani'nin Erdebil Cezaevi Başkanına Yazdığı Açık Mektup	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	نامه سرگشاده لیسانی به رئیس زندان اردبیل
Devredilemez Haklar	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	حقوق مسلم
Hatemi'nin Sırt Ağrısının Sırrı, İade Edilen Kitaplar ve Pasif Temsilciler	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	راز کمر درد خاتمی، کتاب های مسترد شده و نمایندگان منفعل
Aryayızım = Farsçılık = İrancılık	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	آریاییسم = فارسیسم = ایرانیسم
Ulusal Mutabakat Mi Yoksa Ulusal Dayanışma Mı?	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	وفاق ملی یا مصلحت ملی
Babek Kalesi Törenine Haber Boykotu: Ermenilerin Azerbaycan'da Toplanması ve Diğer Konular!	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	بایکوت خبری مراسم قلعه بابک: تجمع ارمنه در آذربایجان و باقی قضایا!!
Vali Başkanı! Yasa Her Türlü Kişisel Tutumdan Uzak Uygulanmalıdır	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	آقای استاندار! قانون به دور از هر گونه مصلحت اندیشی باید اجرا شود
"Pan-Türkler, Pan-Araplar: Bağınız İçin Tebrikler"	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	"پان ترکها، پان عرب ها: پیوندتان مبارک"
Azerbaycan Sorunlarına Ayrımcı Tavır	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	نگرش تبعیض آمیز به مسئله آذربایجان
Azerbaycan Milli Hareketinin Teorik Çalışmaları ve Tarihi Sorumluluğu	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	کار تئوریک و مسئولیت تاریخی جنبش تاریخی آذربایجان
Reformcuların Yuvarlak Masası, İran Halkları	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	میزگرد اصلاحات، اقوام ایرانی...
Azerbaycan Hepimizin Ortak Yaramızdır	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	آذربایجان درد مشترک همه ماست
Azerbaycanlı Öğrencilerin En Büyük Kutlama Törenin Raporu	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	گزارش بزرگترین جشن دانشجویان آذربایجانی
Pan-İranist Partisi	MİLLÎ MÜCADELE	FARSÇA	حزب پان ایرانیست

Bölgede Gelişmeler ve Azerbaycan Milli Hareketi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	تحولات منطقه و حرکت ملی آذربایجان
Ülkede Eğitim Çoğulculuğunun Gerekliliği	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ضرورت پلورالیسم تربیتی در کشور
Settar Han Serdar Melli'nin Şehadet Yıldönümü Töreni	MİLLİ MÜCADELE ŞAHSİYET	FARSÇA	برگزاری مراسم سالروز شهادت ستارخان سردار ملی
Azerbaycan Milli Hareketi (3)	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	حرکت ملی آذربایجان (3)
2003 Yılında Azerbaycan Milli Hareketi Olayların Günlüğü	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	روزشمار وقایع آذربایجان در سال ۲۰۰۳
Azerbaycan Milli Hareketi, 2003 Yılda Analitik Değerlendirme	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	آذربایجان میلی حرکتی، ۲۰۰۳ اینجی ایلهه تحلیلی باخیش
Öğrenci ve Öğrenci Bakışı Yayınlarının Kutlaması	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	جشن نشریات اویرنجی و اویرنجی باخیشی
Meşrute Hükmünün Yayınlanmasının Yıl Dönümü: Bakir Han Mazarında Fatih Okuyanların Tutuklanması	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سالروز صدور فرمان مشروطیت: دستگیری فاتحه خوانان مزار باقرخان
Babek Kalesi'nin Yıllık Konferansı, Milli Hareket Aktivistlerinin Vizyonunun Tezahürüdür.	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	همایش سالانه قلعه بابک، جلوه بینش فعالین حرکت
Allah'ın Kullarının Allah'ın Evine Girmesi Engellendi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	از ورود بندگان خدا به خانه خدا ممانعت شد
Mühendis Emami Gururla Milletin Kucağına Döndü	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	مهندس امانی با سربلندی به آغوش ملت بازگشت
Safar Han'ın Yıldönümü Töreni	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	مراسم سالگرد صفرخان
Tarih Çöplüğünde Şovonizm Düşüncelerin Tezahürü	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	تبلیور پیام "افکار شونیستی در زیاله دان تاریخ"
Eyyuhannas: Bu Karar Adil Değil!	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ایهالاناس: این رای عادلانه نیست
Şovenistlerin Palyaçolarına Milli Bir Tokat	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سیلی ملی به دلقک هنرمند نمای شوونیستها
Parlamento Seçimi: Etnik Grupların ve Ulusların Haklarını Savunan Adayların Diskalifiye Edilmesi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	انتخابات مجلس: رد صلاحیت کاندیدهای مدافع حقوق اقوام و ملل
Azerbaycan Yıllık Görünümü Konuşuyor	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	چشم انداز سالانه آذربایجان سخن میگوید
Hiç Uygulanmayan Sloganlar	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	شعارهایی که هرگز عملی نشد
Giriş	MİLLİ MÜCADELE BABEK	FARSÇA	سخن اول
Kültür Karşısında Ekmek (geçim) Politikası	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سیاست نان در مقابل فرهنگ
Babek kalesinde askeri varlık	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	حضور نظامیان در قلعه بابک
Aydınlanma ve Azerbaycan Aydınlarının Görevi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	روشنگری و وظیفه روشنفکران آذربایجان
Azerbaycan, Hatemi ve 2001 Seçimleri	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	آذربایجان، خاتمی و انتخابات سال 1380
Özgürlükten, Özgürlük İçin	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	از آزادی و برای آزادی
Sabahın Sözü	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سخن صاباه
Azerbaycan, Hatemi ve Önümüzdeki Zorluklar	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	آذربایجان، خاتمی و چالش های فراراه
Azerbaycanlıların Varlıklarını Savunma Hakkına Vardır	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	آذربایجانی حق دارد از هستی خود دفاع کند
Türk Karşıtlığının Birçok Aşaması	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	مراحل چندگانه ترک ستیزی
Arya Yoksa Yanılsama	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	آریا یا توهّم

Açık Mektup	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	نامه سرگشاده
Azerbaycan'ın Üniversite Merkezlerinden Payı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سهم آذربایجان از مراکز دانشگاهی
Tarihin Çöplüğünde Zamanın Vercavend'leri	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ورجاوندهای زمان در زباله دان تاریخ
Azerbaycan'da Özgüven	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	خودباوری در آذربایجان
Demokratik Hareketler Kapsayıcı Örgütler Gerektirir (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	حرکت های دموکراتیک نیازمند تشکیلات فراگیر
Küreselleşme ve Etnik meselelerin Canlanma Sorunu	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	جهانی سازی و مسئله احیای قومی
Etnisiteye Bir Başka Bakış	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	نگاهی دیگر به قومیت
Sınırlar ve Kardeşlik	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	مرزها و برادری
Azerbaycan, Milliyetçilik ve Dönüşüm Yolu	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	آذربایجان، ناسیونالیزم و راهی به سوی تحول
Dr. Seyyed Javad Tabatabai	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	دکتر سید جواد طباطبایی
İran Kelimesi Ve Kökeni Hakkında Bir Tartışma	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	بحثی پیرامون کلمه ایران و منشأ آن
Reform Hareketi Ve Etnisite Sorunu	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	جنبش اصلاحات و مسئله قومیت ها
Sömürgecilik Ve Yeni Sömürgecilik Azerbaycan'da	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	کولونیالیسم و نیو کولونیالیسم آذربایجان
Milliyet Ve İdeoloji	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ملیت و ایدئولوژی
Ülke Bölümleri Ve Etnik Hakları	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	تقسیمات کشوری و حقوق اقوام
Azerbaycan Milli Hareketinin Gidişatı Ümit Vericidir	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سیر حرکت ملی آذربایجان امیدبخش هست
Tebriz'de Meşrutenin Yıldönümünü Anma Törenine Katılanlara Dayak	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ضرب و شتم شرکت کنندگان مراسم گرامیداشت سالگرد مشروطیت در تبریز
Uyan Yani...	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	...اوایان یعنی
Kaşkayılar Aryan Değil Ama	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	قشقایها آریایی نیستند اما
Kaşkayı Unutulmak Üzere Mi?	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	آیا قشقای روبه فراموشی هست؟
Kendi Kaderini Tayin Hakkı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	حق تعیین سرنوشت
İranlı > Afganlı! ?	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ایرانی > افغانی! ؟
Küresel Düşünce	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	اندیشه جهانی
Derginin Sözü	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سخن نشریه
Milli Hareket Bugünün Taleplerinin, Geçmiş Baskıların Sonucudur	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	حرکت ملی زاینده خواست های امروزی، معلول سرکوب های گذشته
Sessizlik İnançtan Doğar	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سکوت از ایمان برمی خیزد
Ne Yapmalıyız?	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	چه باید کرد؟
Milli Hareket, Dün, Bugün, Yarın	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	حرکت ملی، دیروز، امروز، فردا
İnsan Hakları Komisyonunun Özgürlük Özel Raportörüne Bir Mektup	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	نامه ای به گزارشگر ویژه آزادی کمیسیون حقوق بشر
Basında Azerbaycan	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	آذربایجان در مطبوعات

Kendini Motive Etme	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	خودبرانگیزش
Derginin Sözü	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سخن نشریه
Baskı Azerbaycan Halkını Durduramaz	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سرکوب نمی تواند مانع ملت آذربایجان باشد
Alt Kültürlerin Çanı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ناقوس خرده فرهنگها
Etnik Kökenler Hakkında Bir Not	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	یادداشتی پیرامون مسئله قومیتها
Geçmişten Günümüze Türk Karşıtlığı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	ترک ستیزی از گذشته تا امروز
Editörün Sözü	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	سخن سردبیر
Çağırış	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	فراخوان
"Aryasazi" Teorisinin Tabutuna Son Çivi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	میخ آخر بر تابوت نظریه "اریاساز"
Azerbaycanı Boykut Etmek, Eğitim Sisteminin Yeni Planı	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	بایکوت خبری آذربایجان طرح جدید آموزش و پرورش
Azerbaycana Kısa Bakış	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	نیم نگاهی به آذربایجان
Babek'in Popüler Doğum Günü Şenliği Babek Kalesi'nde Düzenlendi	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	فستیوال مردمی تولد بابک در قلعه بابک برگزار شد
Etnik Kökenlerin Kültürel Hakları	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	حقوق فرهنگی قومیتها
Açılış. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	آچیلش
Iran Toplumu Bugünü Nasıl Düşünmelidir	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	ایرانلی توپلوم بوگونون نجه دوشونمه لیدیر
Baş Söz. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باش سوز
Başyazı	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	سرمقاله
Nüsret Kesemenlinin Yas Töreninin Tebrizde Engellendi	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	نصرت کسمنلینین یاس تورنی تبریزده قاباغی آئیندی
Baş Söz. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باش سوز
Sevgili İran'ımızda Sevimli Azerbaycanımızın Yeri Nerede?	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	عزیز ایرانیمیزدا سئویملی آذربایجانین ییری هاردادیر
Çağırış (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	چاگیریش
Bir Olalım	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	بیر اولاق
Çağrının Sesi. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	چاغرینین سسی
Azerbaycan Ve Ona Karşı Tutumlar	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	آذربایجان و اونا قارشى مناسبتلر
Fars Milletçiliği Ve Güney Azerbaycan Milli Harekâtı	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	فارس میلئتچیلیی و گونئی آذربایجاندا اولوسال دیرمنیش حرکاتی
Bizi Yabancı Görenler	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	بیزی اوزگه دوشونلر
Çağrının Sesi. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	چاغرینین سسی
Özgürlüğe Sarılan Yolumuz Şimdi Başlıyor	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	هله اوزگورلویه سارینان یولوموز یئنجه باشلاپیر
Millet Yoludur, Hak Yoludur Tuttuğumuz Yol	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	میللت یولودور حاق یولودور توتدو غوموز یول
Mozaik Kültürü	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	موزاییک کولتور

Gençlerimize İnanmalıyız	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	گنجلریمیزه اینانمالیق
Dün Geçti, Yarına Doğru	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	دونن اوتدو، صاباها دوغرو
Batı Azerbaycan Araştırmalar Merkezi Kurulmalıdır	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باتی آذربایجان آراشدیرمالار مرکزی یارادیلمالیدیر
Güney Azerbaycan Göç Meselesi	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	گونئی آذربایجان کؤچ مسئله لری
Başı Belalı Hoy	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باشی بلالی خوی
Sulduz Karabağ Olacak Mı?	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	سولدوز قاراباغ اولاجاق می؟
Baş Söz. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باش سوز
Ulusal Azeri Hareketi (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	آذری میلی حرکاتی
Beraber Hukuklu Milletler Birliği	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	برابر حقوقلو میلتلر بیرلیگی
Baş Söz. (Milli Hareketi)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باش سوز. آذربایجان میلی حرکتی
Tarih Garip Olaylar Yaradır	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	تاریخ غریبه حادیثه لر یارادیر
Baş Söz. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باش سوز
Yetim Ölmez Kötülük Tanrıya Kalar	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	یتیم اولمز یامانلیق تانرییا قالار
Çehrekanlının Tanımadığı Müsteşarı	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	چه ره قانلینین تانیمادیگی مو عاوینی
Çağırış (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	چاغیریش
Başyazı. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باش یازی
Sorumlu Müdürün Sözü. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	سوروملو مودور سؤزو
Işık Ocağı	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	ایشیق او جاعی
Başyazı (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باش یازی
Türk Bilirse	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	تورک بیلسه
Ön Söz. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	اون سوز
Türklerin Toprak Düşmanları	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	تورکلرین تورپاق دوشمنلری
Reformçılık, Pan-Farsçılık	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	اصلاحات، پان فارسچیسیم
Aslanlar Ülkesinde Tilkiler Yatıp	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	آسلانلار اولکسینده تولکولر یاتیب
Azerbaycan Birgün Güler	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	بیر گون گولر آذربایجان
Savalanda Neler Oldu?	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	ساوالاندا نلر اولدو؟
Azerbaycan Milli Hareketine Analitik Bakış	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	آذربایجان میلی حرکتینه تحلیلی باخیش
Ciloluk Felaketini Unutmayalım (Ermeni)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	جیلولوق فاجیعه سینى اونوتمایالیم!
Azerbaycan Milli Hareketi Düşünce İle...	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	آذربایجان میلی حرکتی دوشونجه ایله...
Azerbaycan Biliyurdlar Toplumu	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	آذربایجان بیل یوردلار توپلومو

Birgün Güler Azərbaycan	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	بیر گون گولر آذربایجان
Hayyy Kardeş!	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	اهی قارداش
Nerede Türk Oğulları	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	هانی تورک اوغوللاری
Millet Ve Gelecek	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	میللت وگلمجک
Ülkemizin Varlığı	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	یوردوموزون وارلیغی
Mahküm Olmuştu	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	محکوم اولموشدو
Sesimiz. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	سسیمیز
Iranda Türk Hareketi ve El Altındaki Bahneler (Milli hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	ایر اندا تورک حرکاتی و ال آلتیندکی بهانلر
Derginin Sözü	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	سخن نشریه
Başsöz. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باش سوز
Baş Söz. (Milli Hareket)	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	باش سوز
Felakete Giden Yol	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	فاجعهیه دوغرو گندن گونلر
Güneş Sönmez, Dağ Eğilmez, Vaten İçin Ölen Ölmez	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	گونش سونمز، داغ اگیلمز، وطن اوچون اولن اولمز
Azerbaycanın Milli Hareketine Öteri Bakış	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	آذربایجانین میلی حرکاتینا، اوترگی باخیش
Birlik İle Dertleşmek	MİLLİ MÜCADELE	FARSÇA	درد دلی با بیرلیک
Azerbaycan Milli Uyanış Harekâtı	MİLLİ MÜCADELE	TÜRKÇE	گونئی آذربایجان میلی اویانیش حرکاتی
Şehriyar'ın Şiirinde O Tay (Kuzey Azerbaycan)	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	اوتای حسرتی شهریار شعرینده
Şehriyarın Şiirinde Otay (KUZEY Azerbaycan) Hasratı	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	اوتای حسرتی شهریار شعرینده
Küçük Karabalık (Samed behrengi)	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	بالاجا قارابالیق
Sardar Melli Settar Han'ın Şehadetinin 91. Yıl Dönümü Töreninin Son Açıklaması	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	بیانیه پایانی مراسم نود و یکمین سالگرد شهادت سردار ملی ستارخان
Doktor Cevat HEYET'in Tüştüğü Tuzak	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	دوکتور جواد هیئتین دوشدوگو تله
Dr. Sediğin Öyrenci Kutlamasında...	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	دوکتور صدیق ین اویرنجی جشنینده
Mirza Hüseyin Kerimi-E Merağ-e-İ	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	میرزا حسین کریمی مراغه ای
Modern İran Okullarının Babası	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	پدر مدرسه نوین ایران
Mohammad Hossein Şehriyar	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	استاد محمد حسین شهریار
Hekim Cahangir Han Kaşkayı	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	حکیم جهانگیر خان قشقای
Samed Behrangi'nin Hayatı	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	زندگی صمد بهرنگی
Sarı Qolihan: Mizahla Konuşan Entelektüel	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	ساری قلی خان روشنفکری که با طنز سخن میگفت
Sefer Han Kahremaniyanın Birinci Yıl Dönümü Ağılandı	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	صفرخان مراسم اولین سالگرد وفات قهرمانیان برگزار شد
Settar Han Serdari Milli	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	ستارخان سردار ملی

Samed, Savalana Söz	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	صمد، ساوالان تعهد
Bir Bakış, Bir Yazar	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	یک نگاه، یک نویسنده
Kahramanlarını Unudan Millet Yabancılar Kul Olar	MİLLİ ŞAHSİYET SETTAR HAN	FARSÇA	قهرمانلارینی اونودان میللت یابانجیلارا قول اولار
Mohammad Taki Khan Sultanzadeh Pesiyar	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	محمد تقی خان سلطان زاده پسیان
Ulusal Şiir Günü Mü Yoksa Milli Şiire Dair Mi? (Şehriyar)	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	روز ملی شعر یا روز شعر ملی
Sefer Han Yaşıyor	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	صفر خان زنده است
Şeref Yolunun Şehidi, Sara	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	شهید راه شرف، سارا
Samed Çağdaş Bir Reformisttir (Samed Behrengi)	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	صمد رفرمیست معاصر
Dr. Sedik	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	دکتر صدیق
Sara	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	سارا
Esir Ellerin Şairi Habib Saher Yüz Yaşına Girdi	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	حبیب ساهر، شاعر خلقهای دربند، صد ساله شد
Samed Behrangi Anısına	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	به یاد صمد بهرنگی
Babek- Özgür Ve Özgürlüğü Seven Bir Adam	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	بابک- آزاد مرد آزادی خواه
Profesör Behzad Behzadi'yi Tanıyalım	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	آشنایی با استاد بهزاد بهزادی
Şah İsmail Safevi	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	شاه اسماعیل صفوی
Dara Çekilene Kadar Kararlıyız	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	پایدار تا پای دار
Acı Ve Yoksunluğun Şairi	MİLLİ ŞAHSİYET ŞEHRIYAR	FARSÇA	شاعر درد و محرومیت ها
Settar Han	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	ستار خان
Reşid Behbudov	MİLLİ ŞAHSİYET KUZEY AZERBAJCAN	FARSÇA	رشید بهبودف
Şehriyar	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	شهریار
Settar Han'ın Hayatı	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	زندگینامه ستار خان
Duygusal Aydınlanma Yoksa Diğerlerini Yüz Yüze Anlamak	MİLLİ ŞAHSİYET SEHEND	FARSÇA	خماسه عاطفی با درک حضوری دیگر
Settar Han'ın Şehadet Yılı Dönümü Kutlanıyor	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	برگزاری سالگرد شهادت ستار خان
Samed Ölümsüz Oldu	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	صمد جاودانه شد
Samed Behrengi	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	صمد بهرنگی
Telli (Rezi)	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	تتلی (ریزی)
Settar Han'ın Hikâyesi (4)	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	سرگذشت ستار خان (4)
Şehriar, Çoğunluk Tarafından Seçilen Tek Şair	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	شهریار تنها شاعر منتخب اکثریت

Safar Han Kahrmanian'ın Ölümünün Birinci Yıldönümü Töreni	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	مراسم اولین سالگرد وفات صفرخان قهرمانیان
Bütün Bu İş Bir Havana Su Dökmektir	MİLLİ ŞAHSİYET ŞEHİRİYAR	FARSÇA	تمام این کارها اب در هاون ریختن است
İran'ın Ulusal Şiir Ve Edebiyat Günü Özel Halkın Yararına Müsadere Edildi (Şehriyar)	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	روز ملی شعر و ادب ایران مصادره به نفع قوم خواص
Profesör Farzane'in Anılması, Azerbaycan'ın Yarım Asırlık Tarihinin Tanınması	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	بزرگداشت پروفیسور فرزانه، تقدیر از نیم قرن تاریخ آذربایجان
Settar Han'ın Yıldönümü; Azerbaycan Aktivistlerinin Dehasının Ve Kararlılığının Tezahürü	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	سالگرد درگذشت ستارخان؛ تجلی نبوغ و عزم فعالین آذربایجان
Sanandaj'da Settar Han'ı Anma Kongresi: Sürgünde, Sürgündeki Garip Kahramanı Anma	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	کنگره بزرگداشت ستارخان در سنجندج: بزرگداشت قهرمان غریب در غربت
Hâkim Hidji'yi Anma Kongresi: Azerbaycan'ın Kalbi Zencan'da Atıyor	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	کنگره بزرگداشت حکیم هیدجی: تپش قلب آذربایجان در زنجان
Sefer Han	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	صفرخان
Settar Hanın Yıldönümü	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	مراسم سالگرد ستارخان
Şehriyar'ın Einsteine Mesajı, Küresel Diyaloğa Bir Mesaj	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	پیام به انشتین شهریار، پیام به گفتگوی جهانی
Safar Khan Bir İstikrar Simgesidir	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	صفر خان سمبل پایداری
Settar Han Ulusal Komutanı	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	ستارخان سردار ملی
Bulut Karaçorlo Sehend	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	بولود قاراچورلو
Bulut Bir Direniş Şairidir (Sehend)	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	بولود شاعر مقاومت و سهند
Sehand Ükütücü Ortamların Şairi	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	سهند شاعر فصاهای وهم آلود
Milli Serdar, Settar Han'ın Şehadetinin 91. Yıl Dönümü Geçen Yıldan Daha Görkemli Bir Şekilde Kutlandı	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	نودو یکمین سالگرد شهادت ستارخان، سردار ملی، شکوهمندتر از سال گذشته برگزار شد
Samed Behrangi	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	صمد بهرنگی
Mazun'un Biyografisi	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	شرح حال ماذون
Cebar Baeçeban	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	جبار باعچه بان
Sorumlu Yöneticinin Sözleri	MİLLİ ŞAHSİYET SEFER HAN	FARSÇA	سخن مدیر مسول
Settar Han, Zulmün Kalbini Kıran Kurşun	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	ستارخان، گلوله ای که قلب استبداد را شکافت
Settar Han'a Eşlik Eden Tebrizli Kadınlar	MİLLİ ŞAHSİYET KADIN	FARSÇA	زنان تبریز همراه ستارخان
Sefer Han'ın Yılsayımı	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	سالشمار صفرخان
Araliksiz Sonbaharklar Adami	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	مرد سی پاییز پیوسته صفرخان
Şeyh Muhammed Hiyabani	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	شیخ محمد خیابانی
Şehriyarın Ölüm Günü Ulusal Şiir Günü Olarak Adlandırıldı	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	روز درگذشت شهریار روز ملی شعر نام گرفت
İran Mı Yoksa Pers Ulusal Şiir Günü Mu? (Şehriyar)	MİLLİ ŞAHSİYET	FARSÇA	روز ملی شعر ایران یا فارسستان
Settar Han Canından Geçen Bir Kurban	MİLLİ ŞAHSİYET	KARIŞIK	جانان کنچن بی قورباندير ستارخان
Sehend	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	سهند

Bulut İle Artık Tanış Olalım (sehend)	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	بولودونان آرتیق تانیش اولاق
Tanıtım	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	تانیتیم
Mulakat	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	گوروش
Telli (Zeri)	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	تल्ली (زری)
Eel Balası Settar Hanı Anma Töreni	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	ائل بالاسی ستارخانین انما مراسیمی
Elçi Beyin Tavsiyeleri	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	ائلچی به بین تاپشیریقی
Settar Han'la Görüş	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	ستارخانلا گوروش
Babeke Bir Mektup	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	بابکه بیر مکتوب
Zeynep Paşa	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	زینب پاشا
Saeed Salması	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	سعید سلماسی
Süleyman Oğlu İle Mulakat Ve Raportaj	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	سلیمان او غلو ایله گوروش و دانیش
Profesör Zahtabi'nin İnsani Özellikleri	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	پروفیسور زهتابی نین اینسانی خصوصیت لری
Sehend	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	سهند
Büyük Hakani	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	بویوک خاقانی
Arazda Boğulan Düşünceler (Samed Behrengi)	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	آرازدا بو غولان دوشونجه
Bahtiyar Halkının Aynası	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	بختیار خالقینین گوزگوسو
Türk Soyunun Kocaman Kartalı (Şehriyar)	MİLLİ ŞAHSİYET ŞEHRIYAR	TÜRKÇE	تورک سویونون قوجامان قارنالی
Zeynep Paşa	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	زینب پاشا
Büyük Tarih Öğretmeni Araz Nehri (Samed behrengi)	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	بویوک ایلاؤی اویرتمنی آراز چایی
Samed; Azadlıq Dersini Viren Öğretmen	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	صمد؛ آزادلیق درسینی ویرن اویرتمن
Kanlı Güneş (Babek)	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	قانلی گونش (بابک)
Settar Han'ın Bayrağı	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	ستارخانین بایراغی
Kaçak Nebi	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	قاچاق نبی
Bez Kalası (Babek)	MİLLİ ŞAHSİYET BABEK	TÜRKÇE	بذ قالاسی
Narhatun	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	نارخاتین
Bulut Karaçorlu Sehend	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	بولوت قاراچورلو سهند
Zeynep Paşa Ve Araz	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	زینب پاشا و آراز
Şehriar Hakkında	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	حاققیندا
Dr. Cavad Heyet İle Mülakat	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	دوکتور جواد هیئت ایله دانیشیق
Samed Behrangini Ağırılama Kongresi	MİLLİ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	صمد بهرنگی آغیرلاما قورولتایی

Öz Kahramanlarını Unutan Millet Yabancılar Yem Olar	MİLLÎ ŞAHSİYET HEYET	TÜRKÇE	اوز قهرمانینی اونودان میللت یابانجییا یم اولار
Prof. Zeytabi	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	پروفیسور زھتابی
Settar Han Hatırası	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	ستار خان خاطیرهسی
Hâkime Hanım Bluri	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	حکیمه خانیم بلوری
Mevlana Hemmeti Kimdir	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	مولانا همتی کیمدیر؟
Hakime Zencanlı parlak yıldız	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	پارلاق اولدوز زنگانلی حکیمه
Şah İsmail Khatai Faranglan, Madaniyet Şahı	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	شاه اسماعیل خطائی فرنگلن، مدنیت شاهی
Babek Şanlı Yolluk	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	بابک شانلی یوللوق
Azerbaycan Ve Zeynep Paşa İsyanı	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	آذربایجان و زینب پاشا عصیان
Saygıdeğer Kardeş Hadiyahesi	MİLLÎ ŞAHSİYET SAMED	TÜRKÇE	لایبقلی قارداش توحفهسی
Settar Han'ın Kimliğinde Azerbaycan Madnitinin Etkisi	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	ستار خانین کیملیگنده آذربایجان مدنیتین تاثیر
Horşit Banu Natevan	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	خورشید بانو ناتوان
Direnış Simgesi (Sefer Han)	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	دیرنیش سیمگهسی
Zehtabi'nin Biyografisi	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	زھتابی نین بیوگرافیسی
Tebriş, Şehrinin, Larından Meydanı Veya Larından St.	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	تبریز شهرینین میدانلاریندان و یا خیابانلاریندان بیر ی صمد بهرنگینین ادینی داشیباجاق
Derginin Sözü	MİLLÎ ŞAHSİYET BABEK	FARSÇA	سخن نشریه
Baş Söz	MİLLÎ ŞAHSİYET BABEK	FARSÇA	سر مقاله
Kartal Oylağı	MİLLÎ ŞAHSİYET BABEK	TÜRKÇE	قارتال اویلاغی
Masa	MİLLÎ ŞAHSİYET SETTAR HAN	TÜRKÇE	جدول
Sardar Melli Settar Han'ın Şehadet Yıldönümü Görsel Raporu	MİLLÎ ŞAHSİYET	FARSÇA	گزارش تصویری مراسم سالگرد شهادت سردار ملی ستارخان
Yetdim Qazab Veya Yorla Hatun Urmiye'dadır (Dede Korkut)	MİLLÎ ŞAHSİYET	TÜRKÇE	یئتدیم قازان و یا یورلا خاتون اورمودادیر
Tepe Göz Efsanesi, Hayatın Kaynağı (Dede korkut)	MİLLÎ ŞAHSİYET	FARSÇA	اسطوره تپه گوز، منشأ حیات
Dedem Korkut	MİLLÎ ŞAHSİYET	FARSÇA	ددم قورقود
Dede Korkud Destanı	MİLLÎ ŞAHSİYET	FARSÇA	حماسه دده قورقود
Dede Korkut Epiği	MİLLÎ ŞAHSİYET	FARSÇA	حماسه (دده قورقود)
Şehname Ve Dede Korkud'da Kadınların Rolü	MİLLÎ ŞAHSİYET	FARSÇA	نقش زن در شاهنامه و دده قورقود
Dede Korkud'un Kitabında Bir Sorgulama	MİLLÎ ŞAHSİYET	FARSÇA	جستاری در کتاب دده قورقود

Dede Korkut Kitabı Hakkında	MİLLİ ŞAHSIYET	TÜRKÇE	دده قورقود کیتابی حاقیندا
Dede Korkud Kitabına Bir Bakış	MİLLİ ŞAHSIYET	TÜRKÇE	دده قورقود کیتابینا بیر باخیش
Dede Korkud	MİLLİ ŞAHSIYET	TÜRKÇE	دده قورقود
Dedekorkut Anıtı	MİLLİ ŞAHSIYET	TÜRKÇE	دده قورقود بادیگاری
Tepegöz Boyu (Dede korkut)	MİLLİ ŞAHSIYET	TÜRKÇE	تیه گوز بویو
Dede Korkud Kitabı	MİLLİ ŞAHSIYET	TÜRKÇE	دده قورقود کیتابی
Dede Korkut Kitabının Yazılışı Ve Araştırmacıları Hakkında Birkaç Söz	MİLLİ ŞAHSIYET	TÜRKÇE	کیتاب ددهقورقودون یازیلیشی و آراشدیرمچیلاری حاقیندا بیر نچه سوز
Dede Korkud Kitabı	MİLLİ ŞAHSIYET	TÜRKÇE	دده قورقود کیتابی
Kaşkayı Kabilesine Kısa Bir Bakış	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	نگاهی گذرا به ایل قشقای
Sahradan Göçenlerin Anısına	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	به یاد آن سفر کردگان صحرا
Tarihin Taşhisi	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تشخیص تاریخ
İlklerin Şehri Tebriz	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تبریز شهر اولین ها
Azerbaycan'da Amazon Kadınları	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	زنان آمازون در آذربایجان
Gömülü Tarih	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تاریخ مدفون
Karamir Şamlu Klanına Kısa Bir Bakış	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	نگاهی گذرا به تیره قره میر شاملو
Cavanshir Han'ın Klanı	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	طایفه جوانشیر خان
Partların Etnik Kimliği	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	هویت قومی اشکانیان
Türklerde Hat Sanatının Tarihi	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تاریخ خط و کتابت در میان ترکان
Sümer Türkleri, İnsanlık Tarihindeki İlk Hukuk Yaratıcıları	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	ترکان سومر اولین خالقان قانون در تاریخ بشریت
Tarihte Dracula'yı Türkler Öldürmedi Mi?	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	آیا ترکه‌ها دراکولا را در تاریخ نکشته اند؟
Batı Azerbaycan'ın Eski Tarihi	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تاریخ باستان غرب آذربایجان
Sulduz Ve Makrian Teoremi	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	سولدوز و قضیه مکریان
Azerbaycan Cilovlular Zamanında	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	آذربایجان در زمان جیلوها
Asur İmparatorluğu'ndan Batı Azerbaycan'da Asur'istana	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	از امپراطوری آشور تا آشورستان غرب آذربایجان
Tebriz'in Alişah Erkinin Maruz Kaldıkları	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	آنچه بر ارک علیشاه تبریز گذشت
Tarihin Akışında Muğan	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	مغان در گذر تاریخ
Salmas; Mutluluk Sunan Tanrıca	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	سلماس "اله شادی بخش"
Muğan, Azerbaycan'ın Gözbebeği	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	مغان نگین آذربایجان
Türklerin Tarihine Kısa Bir Bakış	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	نگاهی گذرا به تاریخ ترکه‌ها
Dünya Müzelerinde Türkçe Mektuplar	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	نامه‌های ترکی در موزه‌های دنیا
Hoy'daki Şems Tebrizi Türbesi	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	آرامگاه شمس تبریزی در خوی
Azerbaycan (İnsanlığın) İniş Yeri	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	آذربایجان محل هبوط
Hoyda Meşrutiyet	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	مشروطیت در خوی
İran Türklerinin Tarihi	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تاریخ ترک های ایران
Zencan Şehrinin Tarihi	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تاریخ شهر زنجان
Hudaferin Köprüsünün Tarihi	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تاریخچه پل خدا آفرین
Nasir Purpirarla Rapörtaj	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	مصاحبه با ناصر پورپیرار
Selmasın İsmi Zeravend Değil	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	زراوند نام سلماس نیست
Sümer Tarihini Bir Düşünme	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تاملی در تاریخ سومر
Tebriz, İran'da Sinemaya Sahip İlk Şehirdi	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تبریز نخستین شهر ایران که صاحب سینما شد
Tebriz Ve Abulqasem Lahuti İsyanı	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	تبریز و ابوالقاسم لاهوتی قیامی
Kaşkayı Tarihine, Diline Ve Kültürüne Bir Bakış	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	نیم نگاهی به تاریخ، زبان و فرهنگ قشقای
Cavanşir Han'ın Boyu	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	طایفه جوانشیر خان
Soltaniye Kubesindeki Antik Kazıları	MİLLİ TARİH	FARŞÇA	کاوشهای باستان شنختی در گنبد سلطانیه
Tarih Nedir	MİLLİ TARİH	TÜRKÇE	تاریخ نه دیر؟
Türk – Moğol	MİLLİ TARİH	TÜRKÇE	تورک - مغول
Şamanizmin Mistik Müslümançılık Üzerindeki Etkisi	MİLLİ TARİH DİN	TÜRKÇE	شامانیزمین مینستیک موسلمان طریقتر اوز میندهکی انتکیسی
Azerbaycanda Mektep Tarihi	MİLLİ TARİH	TÜRKÇE	آذربایجاندا مکتب تاریخی
Milli Tarihimize Sahiplenmeliyiz	MİLLİ TARİH	TÜRKÇE	میلی تاریخیمیزه صاحب چیخمالیق
Qaflan Qala Tepesi	MİLLİ TARİH	TÜRKÇE	قافلان قالا تپهسی

Türk Tarihi Ve Türk İsmi	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	تورک تاریخی و تورک آدی
Gök Tanrı	MİLLÎ TARİH DİN	TÜRKÇE	گوی تانری
Sümerli Şair "Ludinqırar"	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	سومرلی شاعیر "لودینقیرار"
Göy Mescit	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	گوی مسجد
Kilkamış Destansı	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	قیل قمیش حماسه‌سی
Tebriz Moğullar Çağında	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	تبریز موغوللار چاغیندا
Tarih Derslerinden Birisi	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	تاریخی درس‌لردن بیر ییسی
Ön Söz	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	اؤن سۆز
Sümerlerin Kimliğine Dair Dünyada Bilimsel Fikirler	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	دونیا علمی فیکری سومرلرین کیملیی بارمده
Şeyh Muhammed Hiyabani Ve Seyed Ahmed Kesrevi Münasibetleri	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	"شیخ محمد خیابانی" و "سید احمد کسروی" مناسبت‌لری
Safeviler Devleti	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	صفوی‌لر دؤولتی
Tebrizin, Tasmiehşi Ve Kuruluşu	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	تبریزین وجه تسمیه‌سی و بناسی
Her Taş Bir Not, Her Ad Bir Tarih	MİLLÎ TARİH	TÜRKÇE	هر داش بیر یادداش، هر آد بیر تاریخ
Türkün Mezarı Neresidir?	MİLLÎ TARİH TÜRKİYE	TÜRKÇE	تورکون مزاری هاردادیر
Molla Nasreddin'e Kısa Bir Bakış	MİLLÎ ÜLTÜR	FARŞÇA	نگاهی گذرا به ملانصرالدین
Milli Yarış	MİLLÎ YARIŞ	TÜRKÇE	میلی یاریش
Kızıl Elma	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	قیزیل ألما
Bir Bakış...	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	... نیم نگاهی بر
Dünyada Türkoloji	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	تورکولوژی در جهان
Türk Mitolojisinde Kartal	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	عقاب در اساطیر ترکی
Kıpçaklar: Türk Uygarlığının Bir Alanı	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	قپچاق‌ها: گستره‌ای از تمدن ترکان
Azerbaycan'da Mankurt	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	مانقورت در آذربایجان
Balkanların Unutulmuş Halkları	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	قومهای فراموش شده بالکان
Folklorun Özel Sayfaları: Kuroğlu Destanı	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	صفحات ویژه فولکور: حماسه کور او غلو
Sessiz Ölüm	TÜRK DÜNYASI DOĞU TÜRKİSTAN	FARŞÇA	مرگ خاموش
Oğuz Türklerinden Kaşkayı Türklerine	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	از ترکان اوغوز تا ترکان قشقای
Irak'ın Türk Bölgelerinde Anadili	TÜRK DÜNYASI DİL	FARŞÇA	زبان مادری در مناطق ترک نشین عراق
Çin'in Otokratik Rejiminde Uygur Türkçesi	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	زبان ترکی اویغوری در محاق رژیم مستبد چین
6. Dünya Azerbaycanlılar Kongresi, Hollanda'nın Hakka Kentinde Düzenlendi (KUZEY AZERBAIJAN)	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	ششمین کنگره اذربایجانیهای دنیا در شهر هلند Haqqa
Manas Üniversitesi'nde Uluslararası Müzikoloji Sempozyumu	TÜRK DÜNYASI	FARŞÇA	سمپوزیم بین المللی موسیقی شناسی در دانشگاه ماناس
Irak Türk Şairleri	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	عراغین تورک شاعیرلری
Bozkır Kültürü	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	بوزقیر کولتورو
Dünya Türkleri Ve Onların Sayıları	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	دونیا تورکلری و اونلارین سایلاری
Oğuzların Dastanı	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	اوغوزلارین داستانلاری
Dünya Türklerinin Adlım Şairleri	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	دونیا تورکلرینین آدلیم شاعیرلری
Bozkurt Efsanesi	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	بوزقورد داستانی
Kurt Kapısı	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	قورد قاپیسی
Bozkurt	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	بوزقورد
Kurt Psikolojisi Ve Türkler	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	قورد پسخولوگیاسی و تورکلر
Koroğlunun Ölümü Ve Dastanı	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	کور او غلونون اولومو و داستان عنعنه لری
Kurdun Türk Madanitinde Yeri	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	قوردون تورک مدنیتینده یئری
Altın Saç	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	آلتین ساچ
Romanya Türklerine Kısa Bir Bakış	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	رومانیا تورکلرینه اؤتری بیر باخیش
Divan-Ü Lügati't Türk Eserinde İşlenen Atasözleri	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	"دیوان لغات الترک" اثرینده ایشلنن آتا سۆزلری
Türk Dili Ve Rusya İmpiryaizmi	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	تورک دیلی و روس امپیریالیستی
Kaşkaylar	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	قاشقایلار
Kaşgarlı Mahmud	TÜRK DÜNYASI	TÜRKÇE	کاشغری محمود
Bir Milyon Türk, Ermeni Soykırımı İnkârcılarını Cezalandırma Planına Karşı Şikâyetçi	TÜRKİYE	FARŞÇA	یک میلیون ترکیه ای علیه طرح مجازات منکران نسل کشی ارمنه شکایت می کنند

My Name Is Red	TÜRKİYE	ENG	My name is red
Türkiye Milli Kütüphanesi	TÜRKİYE	FARSÇA	کتابخانه ملی ترکیه
Türkiye Kürdistan İşçi Partisi'ne Bağlı Terör Örgütünün Üç Üyesi Güvenlik Güçleriyle Çıkan Çatışmada Öldürüldü	TÜRKİYE	FARSÇA	سه نفر از اعضای گروهک تروریستی حزب کارگران کردستان ترکیه در درگیری با ماموران انتظامی کشته شدند
Nazım Hikmet, Evrensel Şair	TÜRKİYE	FARSÇA	حکمت شاعری جهانی
Tanrı'nın İlkokul Öğrencisi (Younes Amre)	TÜRKİYE	FARSÇA	شاگرد دبستان خدا (یونس امره)
Sarı Kamış Savaşı	TÜRKİYE	FARSÇA	نبرد ساری قمیش
Asılsız İddiaya Yanıt	TÜRKİYE	FARSÇA	پاسخی بر یک ادعای جعلی
24 Nisan Ermeni Katliamının Simgesi Mi Yoksa Türklerin Mi? (Karabağ)	TÜRKİYE	FARSÇA	آیا 24 آوریل سنبل کشتار ارمنه است یا ترک
24 Nisan Ermenilerin Asılsız İddialarına Karşı Akademisyenlerin Ayaklanması	TÜRKİYE	FARSÇA	آوریل، خیزش دانشگاهیان برای مقابله با ۲۴ ادعای واهی ارمنه
Sarı Kamış Savaşı	TÜRKİYE	FARSÇA	نبرد ساری قمیش
Yazarlık Çılgını	TÜRKİYE	FARSÇA	دیوانه نوشتن
Tüm Çocukların Arkadaşı	TÜRKİYE	FARSÇA	دوست همه بچه ها
Arif Sağ	TÜRKİYE	FARSÇA	عاریف ساغ
Öcalan Kimdir?	TÜRKİYE	TÜRKÇE	اوچالان کیمدیر؟
Güneyde Ozan Arif	TÜRKİYE	TÜRKÇE	گوئنئی ده اوزان عاریف
Dünya Edebiyatı (Nazım Hikamet)	TÜRKİYE	TÜRKÇE	دوניה ادبیاتی (ناظیم حکمت)
Barış Mançu: Dünya Fani	TÜRKİYE	TÜRKÇE	باریش مانچو: دنیا فانی
Nazım Hikmet Bakıda	TÜRKİYE	TÜRKÇE	ناظیم حکمت باکیدا
Kahramanların Değil, Okucunun Yanında	TÜRKİYE	TÜRKÇE	قهرمانلارین دییل، اوخوجونون یانیندا
Şir Sokağı	TÜRKİYE	TÜRKÇE	Şiir sokağı
Mavi Gözlü Dev	TÜRKİYE	TÜRKÇE	ماوی گؤزلو دنو

Ek 2:

Muhammed Hatemi Döneminde (1997-2005) İran'da Yayınlanan Türkçe Öğrenci Dergilerden Örnekler

پاشا

نشریه دانشجویان ترک دانشگاه زنجان

شماره چهارم

پاییز ۱۳۸۲

مرد سی پاییز پیوسته

هویت ایرانی و زبان ترکی

ترک ستیزی از گذشته تا امروز

موسیقی هویت فرهنگی یک ملت

نقش اقوام و اقلیت‌های قومی در سیاست

ستارخان کوله‌ای که فرق استبداد را شکافت

Az. E

سک

سال سوم - شماره ۷ - نگاهی نو

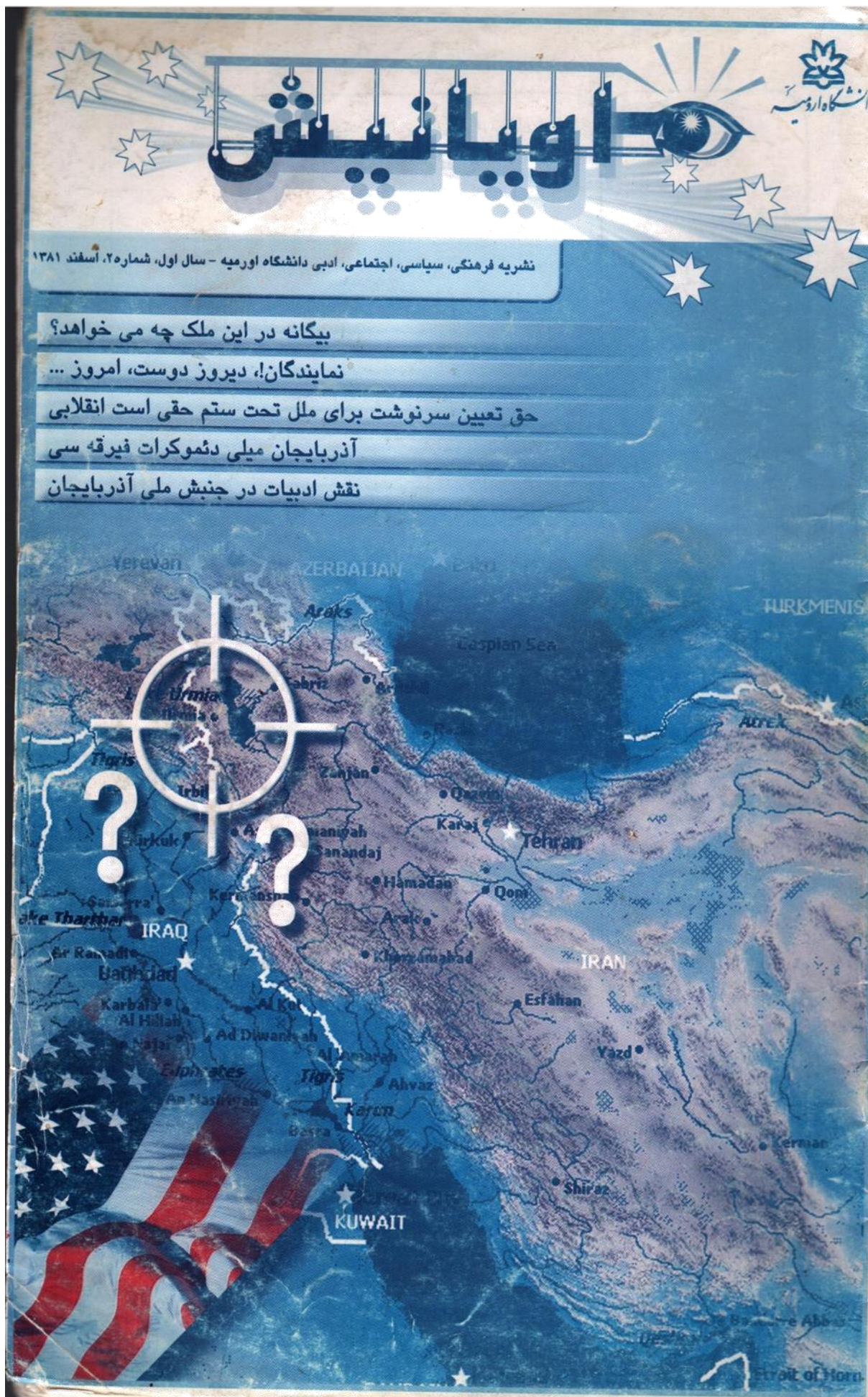
دیکتاتور لا اوزلشمه

صفحات ویژه ادبی :

اورهان پاموک

باریش مانچو

داویدانیش

نشریه فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، ادبی دانشگاه اورمیه - سال اول، شماره ۲، اسفند ۱۳۸۱

بیگانه در این ملک چه می خواهد؟

نمایندگان! دیروز دوست، امروز ...

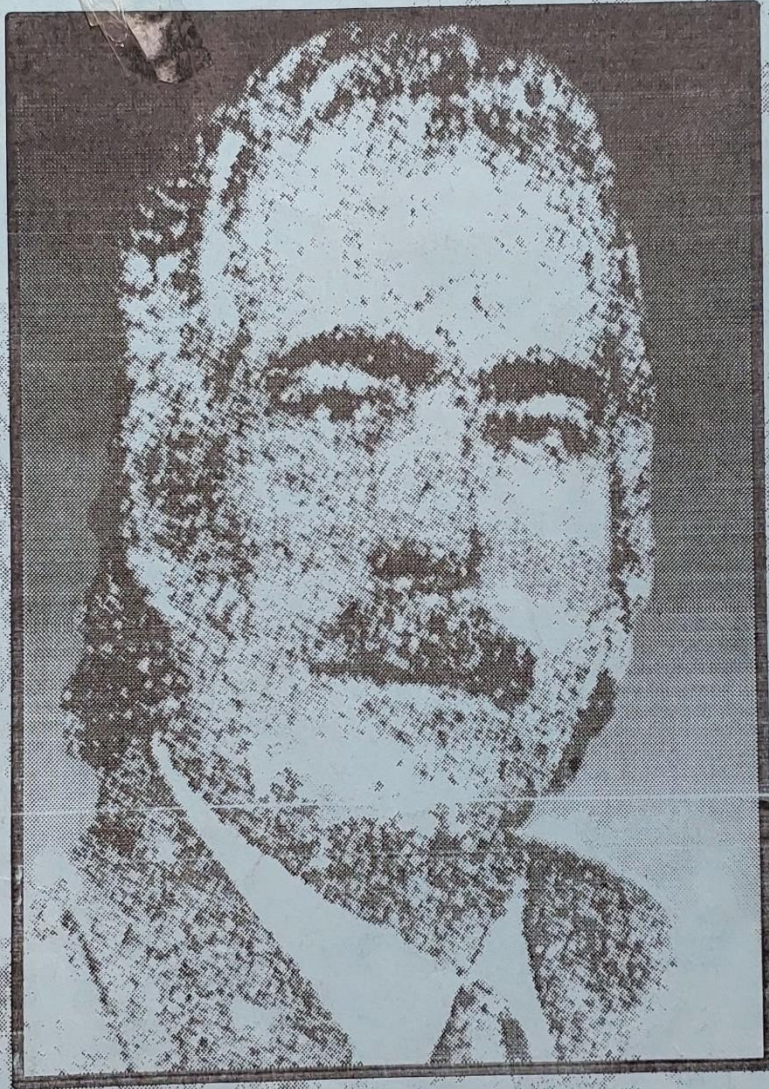
حق تعیین سرنوشت برای ملل تحت ستم حق است انقلابی

آذربایجان میلی دموکرات فیرقه سی

نقش ادبیات در جنبش ملی آذربایجان

KİMLİK

طالیمه سن باخ!

دوشونجه لاریم یاساق

دویغولاریم یاساق...

ərdəm

Tehran Bilyurdu, Müdürlük Fakültəsi Tələbələrinin Elmi-Mədəni Dərgisi/April.2002

WWW.ardam.org

چاغری

چاغری کولتور آراشیرما مرکزی

Təpədən dırnağa millətçi olmalıyıq
Dr. cəhrəqanlı

دان اولدوزو

نشریه مستقل دانشجویی، فرهنگی و اجتماعی دانشجویان آذربایجان دانشگاه صنعتی اصفهان
سال چهارم - شماره ۹ - خرداد ۱۳۸۳ - تکریماره ۳۰۰۰ ریال

سن ده اؤز عصرینی دریندن تانی

گز، دولان قورقودون آختار

راکئت دؤورانیندا آتوم عصرینده

اپریمیش قورقوددان، سنه نه چیخار؟

یو ساییدا اوتورسونوز :

× سیلت، دؤولت

دؤولت - سیلت

× صاسه دده قورقود

× کئی تاتری

× تورک آدی و

تورک تاریخی

× لسنیزم آریایی

× چراهای مشروملیت و

حرکت ملی آذربایجان

× ۲۱ آذر روز فجر

و شکست

× نامه انصافعلی هدایت

به ملت ایران

× ساهر، شاعر خلقهای

اسیر ایران صد ساله شد

× نامه نمایندگان پارلمان

اروپا به آقای خاتمی

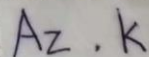
و مطالب دیگر

Az . C

۵- اینجی سای

توپلومسال ، ایلايسال ، کؤلتورل و ادبی درگی

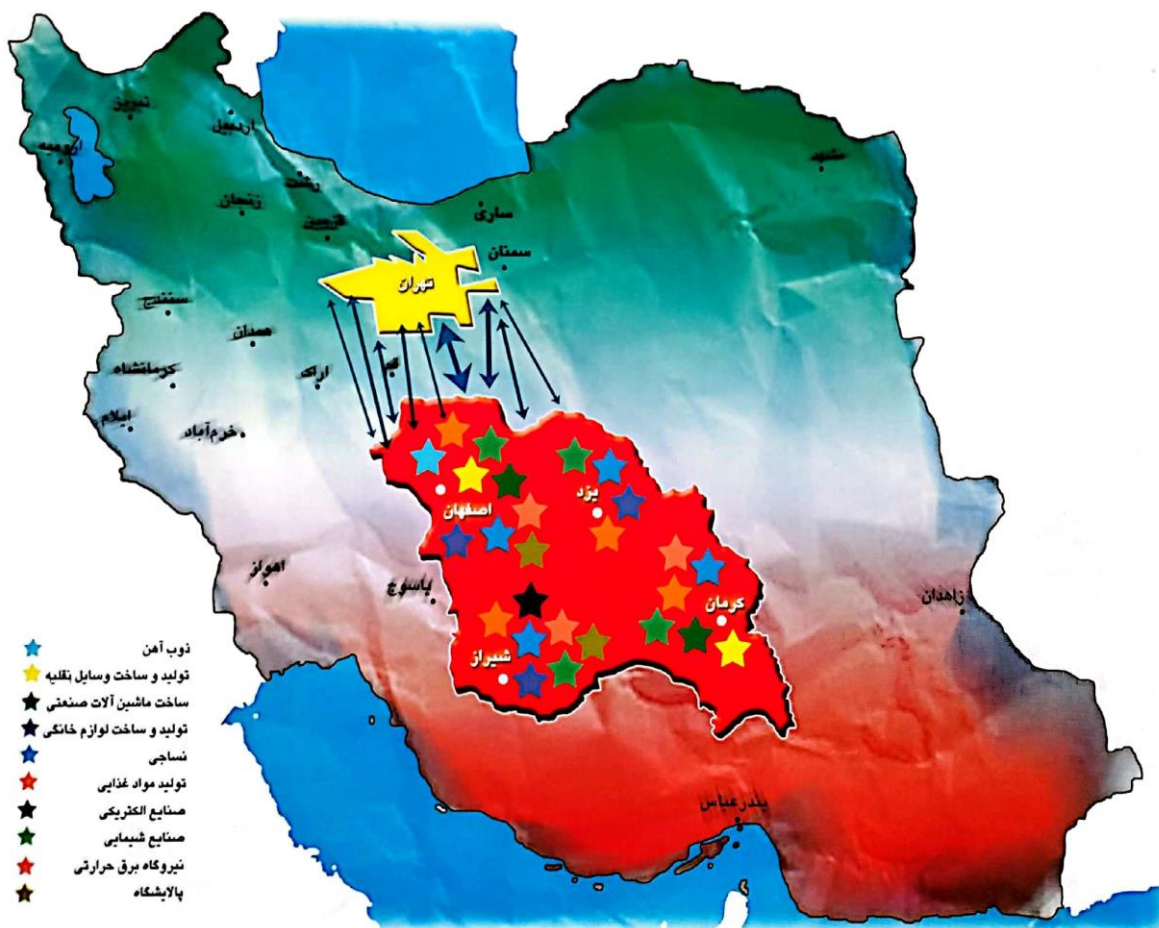

قدرت پنهان رسانه ها
آموزش دو زبانه
شاخصهای فرهنگی رفاه
موسیقی در قوم بلوچ
آموزش و پرورش استعماری در دوران پسا استعمار
دولت تورکری و اونلارین سایلاری

نشریه دانشجویی سیاسی، فرهنگی و اجتماعی

شماره سیزدهم - بهمن ماه ۱۳۸۳

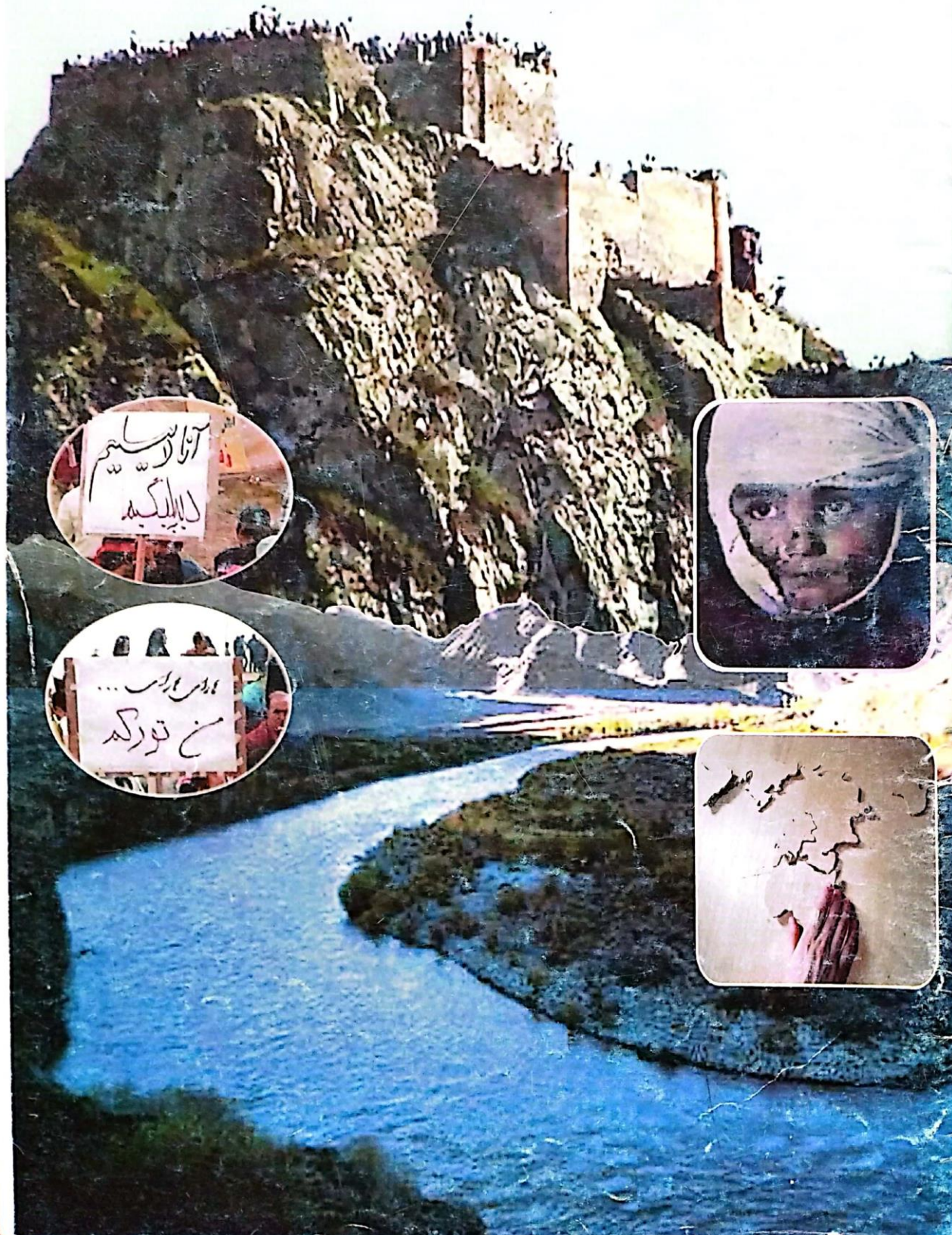
مسابقه

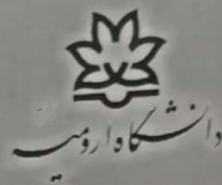
آراز

تبریز بیلیم یوردونون فرهنگی، ادبی، اجتماعی و تاریخی درگیسی، ۶-جی سایى، یاز-۱۳۸۳، دیر: ۳۰۰ تومن

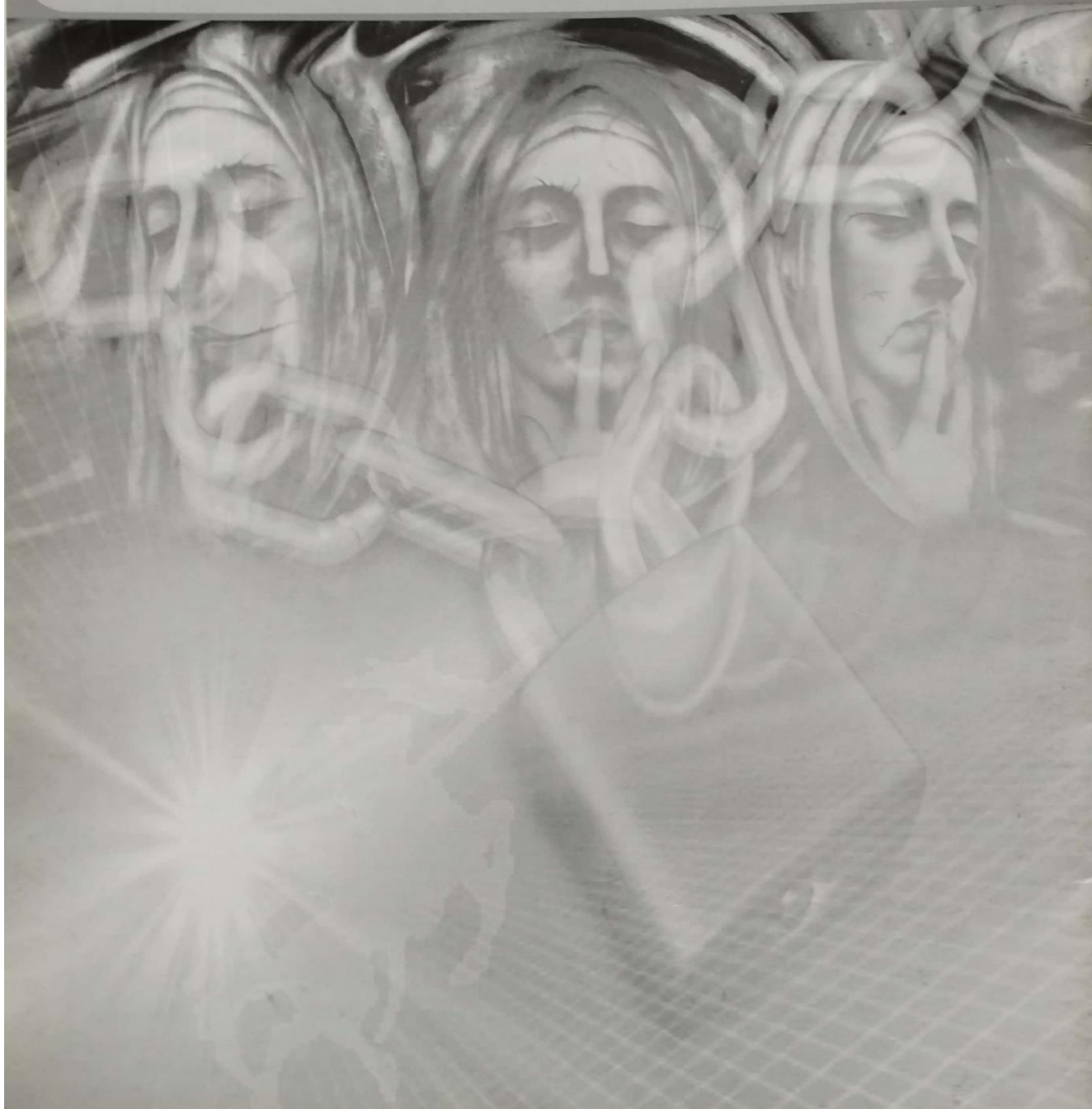

هادرای

قیمت: ۲۰۰ تومان

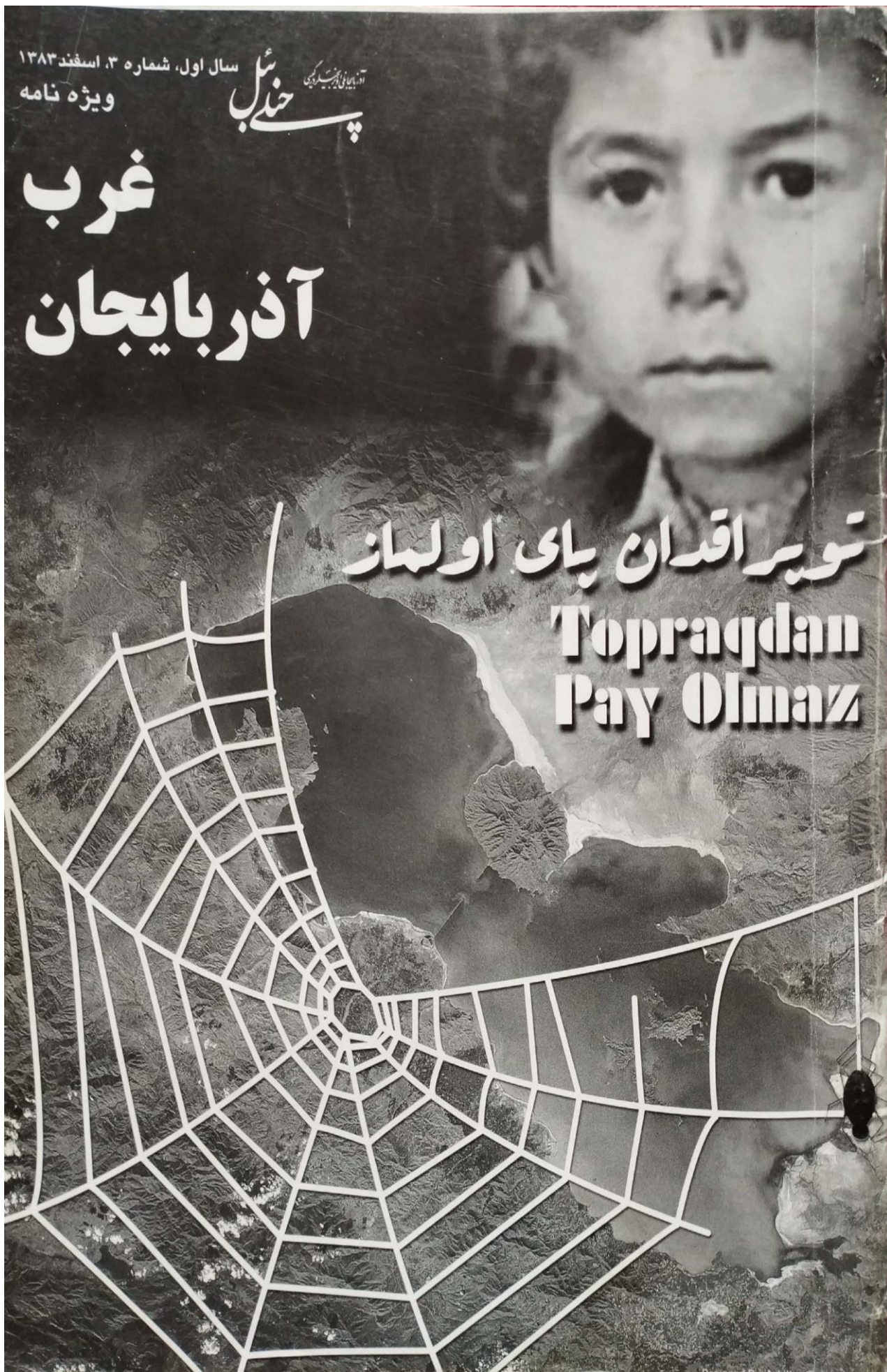
نشریه فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و ادبی - سال اول شماره دوم آبان ۸۴

آذربایجانلی یازیچی
سئیل خنبل
سال اول، شماره ۳، اسفند ۱۳۸۳
ویژه نامه

غروب آذربایجان

توپراقدان پای اولماز
Topraqdan
Pay Olmaz

اول

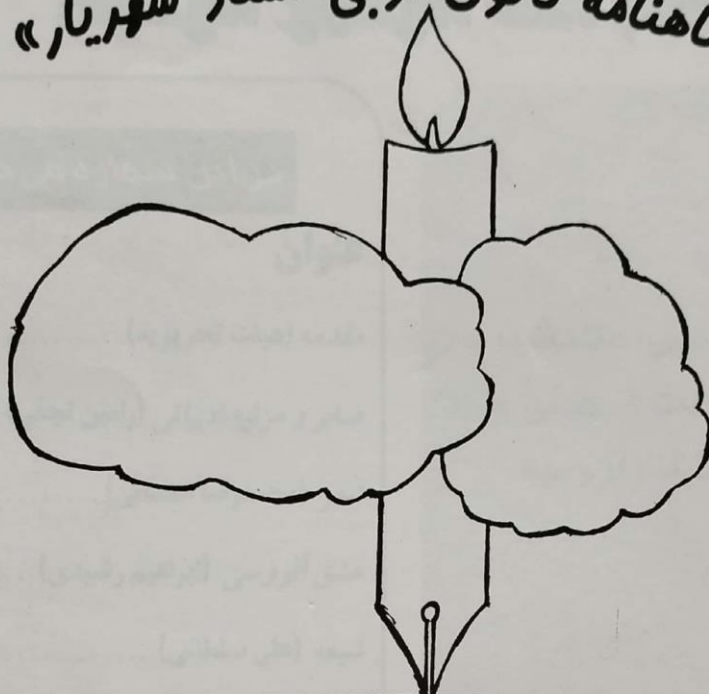

نشریه فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، ادبی دانشگاه آذربایجان و علوم پزشکی آذربایجان
سال اول، شماره ۱، اسفند ۱۳۸۱

قاراباغ

«گاهنامه کانون ادبی استاد شهریار»

بولوت

* سال اول

* شماره اول

* آذر - ۱۳۷۸

« کانون ادبی استاد شهریار »

« معاونت فرهنگی جهاد دانشگاهی »

« دانشگاه ارومیه »

EK 3:

Perslerin İran Coğrafyaya Gelişinden Önceki Yerli Uygarlıklara Ait Obje Ve Kalıntılar

Hesenli Altın Kupa (جام طلاى حسنلو).

Meşginşehr (Xiyov) Altın Kupa (جام طلائی مشگین شهر).

Meşginşehr (Xiyov), Şehriyeri (شهریئری - مشگین شهر).

Meşginşehr (Xiyov), Şehriyeri (شهرینری - مشگین شهر).